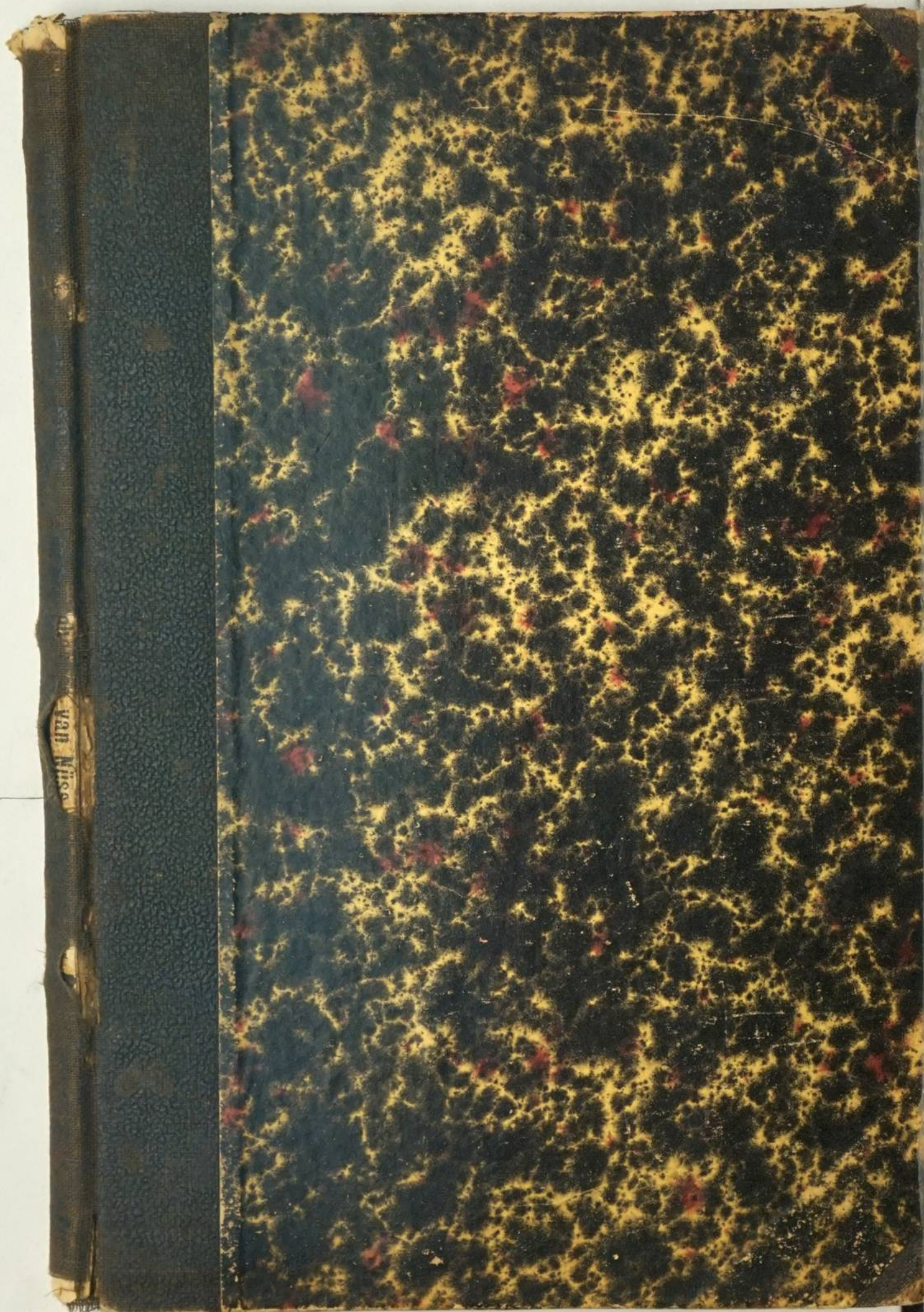

була. в осяд. біда. І. Франк

Boa Constrictor.

I.

Германъ Гольдкремеръ вставъ нынѣ дуже злый. Онъ все такій, кѣлько разѣвъ ему лучає ся ночувати въ Бориславѣ. А лучаєсь то що тыжня разъ, въ пятницу, коли приѣздить сюда зъ Дрогобича, оглянути роботу и выплатити рѣпникамъ. Германъ Гольдкремеръ, хоть маєтокъ єго доходить до миліона, нѣколи не звѣрує чужимъ очамъ надзору, анѣ чужимъ рукамъ выплаты. У него въ Дрогобичи своя камениця, порядна, нова, ясна, — сказати не жаль. А ту приходитъ ся ему ночувати въ деревянѣмъ домику, середъ магазинѣвъ, заваленыхъ бочками кипячки та величезными грудями воску. Правда, той домикъ, поставленный єго коштомъ, все таки найпоряднѣйшій и найкрасше положеный на весь Бориславъ, — але зновъ дарма рѣчь рѣвнати єго до дрогобицкихъ будынкѣвъ. Хоть стѣны бѣлы и ѣкна ясны, та видъ навкруги сумный, понурый, поганный: купы хворосту, купы глины, брудны магазины та ще бруднѣйшій помешканя людскій. Нѣ зелени свѣжої, нѣ виду всмѣхненого не побачишь. Воздухъ удушливый, загуслый ѣдъ нафтового сопуху; у Германа ѣдъ него за каждый разъ голова крутить ся, немовъ ѣдъ дурицѣ. Та ще и люде, що снують ся навкруги єго помешканя помежи брудны

шопы, помежи глинисті горы, що мовь мурашки невинно нишпорять коло закопівъ, — тьфу, чи то люде? Чи такі на свѣтѣ люде? зачорнені скрôзь нафтою та глиною, мовь вороны; на нихъ пошарпані шматы — не то шкôра, не то якесь невидане полотно, — ôдъ нихъ на сто крокôвъ вѣе незносный духъ нечистоты, сопуху, шинкôвъ, зопсутя! И голоса у нихъ — нѣ, се не людскі голоса, а якісь крикъ глухій, хриплый, немовь дренкôтъ розбитого баняка. А якій позоръ у тыхъ людей — дикій, зловѣщій! Кôлька ихъ, що помимо ранної поры пôдхмелені ишли до ямъ (тверезому годъ выдержати въ глубинѣ!), поглянули въ ôкно и побачили Германа. Ôдъ ихъ поглядôвъ ему якось стало моторошно.

— Такі люде, — подумавъ собѣ, — якбы видѣли мене въ багнѣ, то не то, що бы мя не вытягли, а ще бы мя глубше пхнули.

И ось въ якôмъ товариствѣ приходить ся ему, аристократови, проводити цѣлого пôвтора дня. Онъ сплюнувъ крôзь отворене ôкно и ôдвернувъ ся. Ёго очи живо оббѣгли комнату — чистеньку, веселу свѣтличку. Гладка лякирована пôдлога, мальовані стѣны, круглый столикъ зъ орѣхового дерева, комода и »писемне« бюро, — ось що передъ всѣмъ насувало ся оку. Всѣ блищало, яснѣло до сходячого сонця, що саме кидало перше промѣня крôзь ôкна до комнаты и золотисто-крававыми переливами грало на гладкихъ, блискучихъ предметахъ. Але очи Германа ôдвернули ся ôдъ нихъ, — онъ не мôгъ знести сильного свѣтла. На боковôй стѣнѣ, супроти дверей, у пôвъ-тѣни висѣвъ великій образъ въ золоченыхъ рамахъ, — на нѣмъ спочили очи Германа. Була се досыть хороша и вѣрно списана картина тропичной, ин-

дійскої околиці. Вдаль, повіт синявою мракою мріють величезні тросники — цілі ліси бамбусові Бенгалю. Здає ся, чуєш, як в тій гущавині з легким шумом втру мшає ся плачливе скомленє тигра — кровопійці. Ближше кь передньому плану картини троснику не стає, тільки поодинокими купинами бовдурить ся в гору буйна, ясна, ясно-зелена папороть, а надь всьм зносять ся живописними групами стромкі, широколисті пальми, царь ростины. На самом переді, трохи з боку — именно така група, роскошна, стройна. Подь ню кілька газель прийшло певно за пашею. Але необачні звѣрята не дозрѣли, що середь величезного, зеленого листа сидѣвъ страшный змій-удавъ (Boa Constrictor), — сидѣвъ на чатахъ, ждучи на добычу. Они смѣло, безпечно подійшли кь пальмамъ. Наразъ вужь блискавкою метнувъ ся в долину — хвилька мертвого переполоху — оденъ блей ухваченої газелѣ, оденъ и послѣдній, — а все стадо в дикомъ розгоні пирскає на всѣ сторони, тільки одна, найбільша — видко мати тамтыхъ — зостала ся в звояхъ вужа. Маляръ подхопивъ саме тоту хвилю, коли розпирсли ся газелѣ, а вужь, високо поднявши голову, зь всею силою стискає своїми велитными скрутѣлями добычу, щобы подрухотати їй кости. Онъ обкрутивъ їи шію и хребетъ, а зь посередь закрутѣвъ єго сорокатої, блискучої тѣла видко голову бѣдної жертви. Великі очі, вигнані на верхъ передсмертною мукою, блищать немов у слѣзахъ. Жилы на шіи напружені, — голова, немов доочне бачишь, кидає ся ще в послѣднихъ судорогахъ. За те очі змій блискають такимъ злораднымъ, демоничнымъ огнемъ, такою певністю своєї сили, що мимоволѣ

морозъ пробѣгає по тѣлѣ, коли добре єму придивити ся. Дивна рѣчь! Германъ Гольдкремеръ мавъ якусь дивну невыясниму уподобу въ тѣмъ образѣ, а особливо любивъ цѣлыми годинами вдивлювати ся въ страшнѣй, сатаньскимъ огнемъ розѣискренѣй очи змѣя. Їнь ѡдъ разу такъ єму подобавъ ся, що сейчасъ за- купивъ єго два примѣрники, и повѣсивъ оденъ у се- бе въ покою въ Дрогобичи, а другій въ Бориславѣ. Неразъ показувавъ єго гостямъ, жартуючи притѣмъ зъ дурной газелѣ, котра сама пѣдсунула ся пѣдъ нѣсь вужеви. Однакожь на самотѣ чнь якось не мѡгъ жар- товати зъ вужа. Їнь чувъ якійсь темный, забобонный страхъ передъ тыми очима, — єму здавало ся, що сей вузь колись ожѣє и принесе єму щось незвычай- ного: велике щастє, або велике горе.

Поволи розвѣяла ся густа, холодна поморока, що досвѣта залягла була надъ Бориславомъ. Германъ Гольдкремеръ вышивъ каву, засѣвъ до бюрка и до- бувъ величезну рахункову книжку, щобы позводити рахунки за весь тыждень. Але сонце ляло до свѣтли- цѣ таку повѣнь свѣтла, — поранный холодъ и глу- хій ѡддаленый гамѡръ робучого люду — все то ло- скотало єго змыслы а zarazомъ обезсилювало, усы- пляло ихъ. Организмъ, розстроєный вчерашною вѣздою и домашними клопотами, почувъ якусь хвилеву ѡдра- зу до той въ полотно оправленои книжки и до ци- феръ, що въ нѣй пѣяли ся величезными стовпами, и до пера зъ вырѣзованою, кѡстяною ручкою, — єму ста- ло такъ якось солодко, нѣ одна мысль не шевелила ся, тѡлько ѡддыхъ правильно пѣдѡймавъ груди. Їнь сперъ голову на долоню, и хоть не бувъ зовсѣмъ изъ лю- дей задумчивыхъ, богато розважающихъ — (такихъ людей загаломъ межи жидами дуже мало) —, то

прецѣнь теперъ, першій разъ пѣсля довгихъ—довгихъ лѣтъ, не стямивъ ся и пустивъ волю всѣмъ враженнямъ своего житя — ѡджити въ памяти, перейти живо, наглядно попередъ свои очи...

Передъ его очима промайнули тяжкою хмарою першій лѣта его молодости. Страшна бѣднѣсть та не-доля, що стрѣтила его при першѣмъ выступѣ на свѣтъ, и доси проймає его холодомъ, дрожею. Хоть и якъ неразъ ему прикрымъ стане теперѣшне житє, — о-днакожь ѡнъ пѣколи не бажавъ и не буде бажати, щобъ вернули ся ему молоді лѣта. Нѣ! тоті молоді лѣта висѣли прецѣнь якимсь важкимъ проклятемъ надъ его головою: проклятемъ нужды, проклятемъ заглу-шеня въ першѣмъ зародѣ хорошихъ и добрыхъ спо-собностей душѣ. Неразъ чувъ ѡнъ тото прокляте въ хвиляхъ своихъ наибѣльшихъ спекуляційныхъ у-дачъ, — неразъ мара давной нужды затроювала ему наибѣльшу радость, досыпала горечи-полыну въ со-лодкѣ напоѣ богатства и збытку. И доси ѡнъ живо нагадує тоту на-пѣвъ розвалену, пѣдгнилу, вогку, нехарну и занедбану хатку на Лану въ Дрогобичи, въ котрѣй побачивъ свѣтъ. Стояла она надъ самымъ потокомъ, напротивъ старои и еще одразливѣйшой гарбарнѣ, ѡдки що тыжня два трудоваті, каправоокі робѣтники выносили ношѣями спотребованный и пере-квашеный лубъ, котрый на всю перѣсторону (перѣю) ширивъ кислый, удушливый, убивающій сопухъ. По-бѣчь хаты его матери стояло богато другихъ, подѣб-ныхъ. Всѣ були скопичені такъ густо, дахъ у кож-дой бувъ такий нерѣвный, перегнилый та пошарпанный, що цѣла тота перѣсторона подобала радше на одну нужденну руину, на одну велику купу смѣтя, плю-гавства, гнилого делиня та шматя, якъ на людске

житло. И воздухъ ту разъ-въ-разъ такій затхлый, що сонце сумрачно якось стѣтило крѣзь шпары въ стѣнахъ и дахахъ до середины хатъ, а зараза, бачилось, ту плодила ся и ѡдти розходила ся на десять миль докола. Въ кождѡй изъ тыхъ хатокъ жило по кѡлька родинъ, т. є. по кѡлька сварливыхъ, лѣнивыхъ и до крайности нехлюйныхъ жидѡвокъ, а кругомъ каждой роило ся, пищало та верещало бодай по пятеро дробины-жиденятъ. Мужчины, рудѣ, пейсатѣ жида рѣдко коли сюда зазирали, наибѡльше разъ въ тыждень, у пятницю вечеромъ, щобы перешабасувати. Були то по бѡльшѡй части капцаны-мѣхонохи, мѣняйлы, шматярѣ, кѡстярѣ, та Богъ знає якѣ еще зарѡбники. Деякѣ пробували въ мѣстѣ разъ-наразъ, другѣ бували ту тѡлько дуже рѣдко. Першѣ волѣли неразъ переспати де-будь въ шинку на лавцѣ, въ корчехъ пѡдъ голымъ небомъ, на холодѣ, щобы не дыхати густымъ нездоровымъ сопухомъ, та не слухати крику, сварки и оглушающого гамору бабъ та бахурѡвъ.

И Германова мати була не лѣпша, коли ѣ не гѡрша другихъ. Хоть ще молода жѣнка — всего могло ѣй бути 20 а най 22 — то прецѣнь она вже, такъ сказати, вросла, встрягла въ той типъ жидѡвокъ, такъ звычайный по нашихъ мѣстахъ, на выроблене котрого складає ся и погане, нездорове помешканє, и занедбане вихованє, и цѣлковита недостача людского образования, и передчасне замужє и лѣнивство, и сотки другихъ причинъ. Германъ не пригадує собѣ, щобъ бачивъ єѣ коли оживленою, свѣжою, веселою, пристроєною, хоть на єи лицѣ виднѣ были слѣды якои-такои красы. Лице, колись кругле и румяне, пожовкло згрызене брудомъ и нуждою, обвисло въ долину, мовъ порожный мѣшокъ; губы давнѣйше повнѣ,

румянй и рѣзко выкроснй, посинѣли, ѡддули ся, — очи помутнѣли, скаправѣли. Чотырнайцять лѣтъ ѡдъ роду она вийшла за-мужь, — по трехъ лѣтахъ розвела ся зъ чоловѣкомъ, котрый не хотѣвъ єи довше при собѣ держати и кормити. Старшого сына ѡнъ взявъ изъ собою Богъ знає куды, — ѡнъ бувъ мѣнайло и ѣздивъ однокѡнкою по селахъ, промѣняючи голки, зеркальця, шила та всяку господарску подрѡбъ за платянки; молодшій, Германъ, лишивъ ся при матери. Ёму було тогди пѡвтора року, коли єго родичѣ розѡйшли ся, — ѡнъ не зятимивъ нѣ отця нѣ старшого брата, а пѡзнѣйше припадкомъ довѣдавъ ся, що оба середъ чистого поля померли на холеру, де ихъ найшли ажъ десь за тыждень коло трупа коня. Въ загаль ростучи въ такѡй пагубнѡй и нездоровѡй атмосферѣ, ѡнъ розвивавъ ся дуже поволи и тупо, хорувавъ часто, и найдавнійше враженє, яке застрягло єму въ памяти, то єго грубый животикъ, въ котрый часто штуркали єго другй жидики, мовъ у бубень. Дитинячй забавы, середъ череды голыхъ, заваляныхъ, круглыхъ дѣтей, пригадують ся єму неясно, мовъ крѡзь сонъ. Дѣти бѣгають докола тѣсного подвѡря помѣжъ двома хатами, побравши ся за руки, и верещать що силы, — бѣгають, доки имъ свѣтъ не закрутитъ ся, а тогди покотомъ падуть на землю. А нѣ, то бродять по калужахъ, талапають ся, мовъ купа жабъ, въ гнилѡй, гарбарскимъ лубомъ на чорно зафарбованѡй водѣ потока, полохаючи величезныхъ, довгохвостыхъ щурѡвъ, що бѣгають имъ поцѡдъ ноги до своихъ ямъ. Выразно нагадує Германъ, якъ неразъ качавъ ся зъ другими жиденятами долѣ берегомъ въ потѡкъ, и якъ старшй жиды, стоячи на мостѣ, реготали ся до розпуку зъ єго грубого, буро-

синього животика, до котрого, мовь два патички, при-
 чеплені були худі, довгі ноженята. Ще глубше вби-
 ли ся єму въ память нѣчлѣги въ тѣснѣмъ, поганѣмъ
 закамарку, разомъ зъ десяткомъ такихъ якъ онъ дѣ-
 теньть, — тоті noci, проведені на вогкѣй, сырѣй
 пѣдлозѣ, на соломѣ, що на-впѣвъ перегнила та кишѣ-
 ла червяками и Богъ знає якимъ гидомъ; тоті стра-
 шні noci, заглушувані смѣхомъ и плачемъ дѣтей,
 штурканємъ, бѣйкою та крикомъ жидѣвокъ; тоті
 безконечні noci, котрі онъ проводивъ скулений въ
 клубокъ одъ холоду, пѣсля котрыхъ встававъ рано
 горючій и червоний по всѣмъ тѣлѣ. Охъ, тоті стра-
 шенні noci дитинячихъ лѣтъ, що другимъ свѣтять до
 пѣзної старости ангельскими усмѣхами та поцѣлуями
 матери, тишею та утѣхою, першимъ и послѣднимъ
 щастємъ житя, — єму они були першимъ и найтяж-
 шимъ пекломъ! Єго они до старости пекли и моро-
 зили; сама гадка о нихъ запирала єму духъ въ груди,
 наповнювала єго ѡдразою, глухою, смертельною не-
 навистю до всего, що бѣдне, обдерте, нужденне, по-
 валене въ грязь, придавлене нещастємъ. Онъ самъ
 не знавъ, яка тому причина, не знавъ, що така мо-
 лодѣсть мусить въ кождѣмъ притупити нервы, за-
 глушити головы до тои степени, що нещастє и плачь
 другого не зможуть єго порушити, що видъ нужды збу-
 дить въ нѣмъ тѣлько обридженє, але не милосердє.
 Впрочѣмъ Германъ Гольдкремеръ нѣколи й не думавъ о
 тѣмъ, не старавъ ся розбирати причини свого по-
 ступованя, а коли неразъ бѣднїй, покривдженїй рѣп-
 ницѣ зъ нужденними лицами, въ лахахъ просяклыхъ
 кипячкою, плакали передъ нимъ, допоминаючи ся пов-
 ной платы, онъ сплювавъ, ѡдвертавъ ся и казавъ
 слузѣ выкидати ихъ за дверь.

Свою матеръ ѡнъ нагадує, якъ бувало цѣлыми днями сидить пѡдъ хатою зъ панчохою та клубкомъ въ рукахъ, та репетує хриплымъ голосомъ всяку погань, щобы перекричати котру-небудь изъ своихъ сусѣдокъ, котрої нынѣ прийшла охота зъ нею счепити ся. Панчоха въ єи руцѣ дуже поволи поступала напередъ, хоть на першій поглядъ могло показати ся, що она плете ненастанно. Неразъ цѣлыми мѣсяцями она носила тоту панчоху и тотъ самъ клубокъ, поки панчоха, ще недокѡнчена, и клубокъ, ще недоплетеный, не набирали такой барвы, якъ все докола — брудно-сѣрои. Неразъ она довго гнала ся за деякимъ жидикомъ, що допѣкъ їй якимъ острымъ словомъ, — чалапкала по баюрѣ розхрѣстана, задыхана, охрыпла, посинѣла зъ лютости, — а допавши бѣдного бахура, хапала за волосє и бухала безъ милосердя межи плечѣ, доки дитинище не впало на землю. Неразъ и Германови дѡставало ся ѡдъ неи и то дуже прикро. Она була, якъ всѣ лѣнивї а бѣднї, дуже уразлива и люта, а въ опалости не перебирала, кого бѣе, чимъ и куды. Германъ добре тямить, якъ разъ мати потягла єго патинкомъ такъ сильно, що поваливъ ся на землю, обѡлитый кровю. Чимъ жила єго мати, зъ чого удержувала себе и єго, того Германъ не знавъ. Знавъ тѡлько, що хата, въ котрої они сидѣли, не ихъ, а наймлена, — тай ще пригадує собѣ високого, грубого, сивобородого жида, що неразъ приходивъ, кричавъ на єго матеръ, що така розхрѣстана, и бравъ єѣ зъ собою. Часто вечерами и сама мати выходила кудысь и не вертала ажъ надъ раномъ.

Таке було житє будущего миліонера, Германа Гольдкремера, ажъ до десятого року. Правда, ростомъ и подобою ѡнъ походивъ на семилѣтка, тай то плохо

розвиненого. Сили и живости дитинної у него не було. Въ ту пору онъ зачавъ набирати смаку до лѣнивства, и часто сидѣвъ—туманѣвъ цѣлыми днями на лавцѣ въ хатѣ, хотъ мати гнала на мѣсто продавати сѣрники хлопамъ, або займати ся якимъ другимъ зарѣбкомъ, якъ другі жидики.

Було се лѣтомъ 1831 року. Страшна, нечувана доси пошестъ навѣдала нашъ край. Довго бѣгали глухі чутки межи народомъ, що наближає ся «кара божа,» — довго тревоживъ ся миръ хрещеный, ждучи отъ-отъ видимої, наглої смерті. Ажъ ось она и надѣйшла сторазъ страшнѣйша, якъ ся надѣяли. Цѣлі села пустѣли—вымирали, цѣлі родини щезали зо свѣта, якъ вѣскъ на огні. Оденъ не знавъ про смерть другого, и собѣжъ смерті выжидаючи. Братъ ѡдвертавъ ся ѡдъ брата, отецъ ѡдъ сына, щобъ не побачити на нѣмъ страшного клейма смерті. А хто ще лишивъ ся живый, ишовъ до корчмы, пивъ и горлавъ пѣсень въ безумнѣйшій непамяті. Нѣкому було потѣшати безнадѣйныхъ та сумуючихъ, нѣкому було ратовати хорыхъ, що неразъ пищали водицѣ, конаючи въ страшенныхъ судорогахъ. Помѣжъ простыми людьми лѣтали страховинні повѣсти про опирѣвъ, що »потинають« людей, а по декотрыхъ селахъ пянй, очайдушнй товпы почали навѣтъ палити на огні такихъ, которыхъ уважали нѣбы опирами.

И Дрогобича не минула холера. Особливо Ланъ утерпѣвъ ѡдъ неї бѣльше якъ другі передмѣстя — чи то тому, що ту затхлый та нечистый воздухъ помагавъ ширеню заразы, чи може тому, що люде, стѣснені густо въ одныхъ хатахъ, легко одні ѡдъ другихъ заражували ся. Жиды, жидѣвки, а наибѣльше малі дѣти падали, мовъ трава пѣдъ косою, умирали

середъ глушѣ, тихо, потайно, по кутахъ та закамаркахъ. Кòлько ихъ тамъ перемерло, то лишъ Богъ оденъ знає. Котрѣ були маєтнѣйшѣ, повиѣздили при наближеню заразы въ горы, на здоровѣйшѣй воздухъ, — але зараза и тамъ ихъ дòгнала, може лишъ де сотый успѣвъ вернути назадъ. Але у Германової матери грошей не було, зарòбку не стало и хлѣба, нѣчого. Она середъ загальної тревоги валандала ся попòдъ хату, безъ памяти òдъ переляку и голоду, разъ-вѣ-разъ заводила дивными голосами, доки й сама не пала на землю, заражена. Германъ тямить добре, якъ при-бѣгъ до неї и зъ дитинячою цѣкавостею зблизивъ ся къ тому тѣлу посинѣлому, покорченому, близькому лютой смерті. Ёму ще и нынѣ живо стоить передъ очима выразъ єї лица, такій безгранично болѣзний, перекривлений та змѣненый, що ажъ єму малому морозъ перейшовъ по тѣлѣ. Òнъ тямить кождый єї рухъ, кожде єї слово въ тотѣ страшнѣйшѣй хвилѣ вѣчної розлуки. Насампередъ она кивнула рукою, щòбы не приступавъ близько, — материньска любовь, хотъ пòдъ грубою оболѣчкою, не загибла въ нѣй, а проявила ся въ хвилю найтяжшой муки. Ёї рука, простягнена, безвладно упала на землю, а Германъ бачивъ, якъ всѣ жиły, всѣ суставы стягались то выпручували судорожно, якъ она дрожала зъ холоду, а попòдъ шкòру що разъ виднѣйше набѣгала синя, ба зеленковата муравица.

— Гершь, — прохрипѣла она, — не пòдходи... до... мене!...

Хлопецъ стоявъ, мовъ отуманѣлый. Въ тòй хвилі òнъ дуже мало и дуже невыразно розумѣвъ, що оно таке дѣє ся. Шарпане судорогами тѣло матери почало перекачувати ся на всѣ боки.

say must a dancer!

— Гершь!... честно жій! — простогнала нещаслива, ледви дышучи. Въ тѣй хвили упала лицемъ на землю.

Германъ стоявъ, боячи ся приступити до неї, а неменше боячи ся утѣкати.

— Воды! воды! — прохрипѣла конаючи, але Германъ не мѡгъ рушити ся зъ мѣсця, єго память щезла на тотъ часъ. Якъ довго онъ такъ стоявъ, два кроки ѡддаленый ѡдъ матери, того й самъ не знає. Навѣть не може собѣ нагадати, кто и якъ пробудивъ єго зъ того остовпѣня, коли и куды спрятали трупа, — все то пожерло вѣчне забутє, вѣчна непамять.

Онъ очутивъ ся въ ночи середъ улицѣ. Голодъ рвавъ єго нутро, спрага горло палила, тревога, немовъ клѣщами, стискала груди. А докола тиша глубока, глуха, темна, безрадна. Лишь часомъ зъ якогось далекого кута, немовъ зъ пѡдъ землѣ, чути приглушене хлыпанє або стогнанє конаючихъ. По хатахъ, де єще живї люди, блимає свѣтло, меркотячи въ ѡддали и мовъ острїй ножъ прорѣзуючи пѡтьму. Малому Германови ще страшнѣйше робить ся, коли глядить на тотї свѣтла, — онъ ажъ теперъ почуває щѣлу пропасть своєї самоты, свого сирѡтства, — єго зубы мимовѡльно цокочуть, колѣна пѡдшпотують ся и делькотять, свѣтъ починає крутити ся передъ нимъ. Але ось подунувъ холодный вѣтеръ ѡдъ сходу, ѡд-свѣживъ єго. Онъ ходить улицями, що хвилѣ озираючись. Але голодъ не перестає му докучати, прогонює поволи все друге, прогонює и страхъ, и пѡдсуває єму нову, смѣлу гадку. Германови нѣть-коли довго розважувати, — онъ тихими кроками, мовъ кѡтъ, краде ся до першої-лѣпшої хаты, у котрѡй невидно свѣтла, де, значить, всѣ вымерли. Перша, до котрой пѡдѡй-

шовъ, була замкнена, — добувати ся, дарма рѣчь, силы нема. Онъ поповзъ къ другой. Хата стояла ростворомъ, и Германъ вѣйшовъ до середины. Насампередъ полѣзъ до полицъ, до мисника, — всюды обшаривъ, щобы найти бодай чимъ-тымъ занести ся. Ему пощастилось найти здоровый кусень хлѣба. Ухопивши его, онъ ажъ стрепенувъ ся и въ безумномъ переполосѣ пустивъ ся утѣкати зъ хаты.

Заспокоивши голодъ, хлопецъ засунувъ ся подъ якійсь плѣтъ въ лопуше и заснувъ мовъ убитый. Другого дня збудивъ ся значно покрѣпленный, — особливо утѣшивъ его ясный, теплый, сонѣчный день, при котромъ щезали всякѣ страхи. Онъ побѣгъ по улицяхъ, не богато зважаючи на крики и плачъ докола. Думка про власну смерть не заходила ему въ голову, а зъ вчерашного хлѣба еще добрый кусень лежавъ у него за пазухою, — голоду не боявъ ся. Ажъ ось онъ попавъ на одну улицу, по котрой возили мерцѣвъ зъ трупарнѣ на кладовище — далеко за мѣсто. Онъ зразу цѣкаво приглядавъ ся всему. Вozy за возами тягли ся улицею довженнымъ рядомъ, обладованѣ трумнами, на борзѣ позбиваными зъ неструганыхъ дощокъ. Крикъ та завѣдъ осироченыхъ не вмовкавъ, — товпами перли ся люде рѣзныхъ станѣвъ улицею, богато навѣтъ по дорожѣ падало зараженныхъ. Германа пробѣгъ морозъ. коли поглядѣвъ на ту страшну, безконечну процесію, — онъ що духу почавъ утѣкати зъ той улицѣ, самъ не знаючи куды, щобъ лишъ въ далекѣ, глухѣ закоулки. Але ще довго опѣсля ему причувавъ ся гуркѣтъ трумнѣ, накиданныхъ купами на драбиннѣ возы та тягненихъ по выбоистѣй, каменистѣй улицѣ, — прочувавъ ся ему той плачъ болѣзненный и лякавъ его неразъ середъ тихой ночи.

Куды блукавъ ѡнъ до кѡнца сего дня, якъ про-
водивъ слѣдуючй, ѡнъ докладно не тямить. Незвы-
чайнй, а на єго молодой организмъ надто сильнй
вражня приглушили єго память. Ѣнъ тямить тѡлько
те, що часто добувавъ ся до пустыхъ хать, пертый
голодомъ, и шаривъ на-потемки по кутахъ, поки не
надыбавъ де яку страву або кусникъ хлѣба. Чимъ
далѣ, тымъ бѡльше лишала єго память, — єму ста-
вало якось горячо въ головѣ, въ грудѣхъ, а передъ
очима часто крутили ся червонй колеса, — вкѡнци
всѣ щезло, темно...

Ѣнъ прокинувъ ся въ якѡйсѣ обширнѡй свѣтлицѣ,
въ котрѡй, не знати чому, було дуже холодно. Ѣнъ
лежавъ на лѡжку, прикрытый коцомъ и дрожавъ. Сон-
це, бачить ся, саме заходило и косымъ промѣнемъ
освѣчувало блискучу, лякировану, чорну дощечку надъ
єго головою. Кругъ него богато другихъ лѡжокъ —
стогнанѣ, оханѣ... Якась баба въ чорнѡмъ тихо-тихо
ходитъ докола и заглядає до хорыхъ. Ѣнъ дуже
єи злякавъ ся и затуливъ очи. Зновъ забудѣ...

Мовъ крѡзь сонъ до єго слуху пробиває ся пи-
скливый, незносный голосъ, що довго-довго, одно-
стайно приспѣвує. Ѣнъ ѡдкись нѣбы знає, що се
шпиталь, але якъ ѡнъ сюды дѡставъ ся и чому —
не знає.

Германъ не зняє и до нынѣ, якъ довго лежавъ
въ шпитали, на яку слабѡсть, ѡдки єго взяли и за
яку ласку. Вражня зъ того часу мелькають въ єго
головѣ, мовъ ѡдблиски далекихъ блискавиць.

Бувъ сумный, осѣнный день, коли єго выпустили
зо шпиталю. Выйшовши пѡсля довгои недуги першй
разъ на свѣжй воздухъ, ѡнъ почувъ ся такй без-
сильный, покиненный всѣми, несвѣдущй того, що

теперь починати, — страхъ перенявъ его середъ тои широкои, безлюдной улицѣ, такъ якъ колись въ ночи при видѣ огникѣвъ, що ту и тамъ блискали зъ ѡконъ. Онъ ледво мѡгъ собѣ пригадати, що таке зъ нимъ дѣяло ся передъ недугою. Ёму збирало ся на плачь, — але якось здужавъ перемочи себе и пѡйшовъ, куды очи видять, чалапкаючи своими маленькими нѡжками по болотѣ улицѣ.

— Гершь, Гершь! А ходи сюда! крикнувъ хтось на него зъ боку жидѡвскою мовою. Хлопчина обернувъ ся и побачивъ невеличкого, зизоокого жида зъ рѣдкимъ, жовтавымъ поростомъ на бородѣ. На жидѣ була дрантава бекеша и чоботы, облиплї по самї кѡстки густымъ болотомъ. Германови зразу чудно стало, щѡ хоче ѡдъ него той незнакомый жидокъ, — и онъ мимоволѣ пѡдѡйшовъ къ нему.

— Не пѡзнаєшь мене? спытавъ жидокъ.

Германъ кивнувъ головою и выпуливъ на него очи.

— Я Ицикъ Шубертъ, — знаєшь? Моя бабка тамъ жила зъ твоєю мамою, — знаєшь?

Германъ ледви-не-ледви пригадавъ собѣ Ицка, але на згадку о матери, самъ не знаючи чому и про що, заревѣвъ на весь голосъ.

— Ну, ну, не плачь, — сказавъ жидокъ благимъ, добродушнымъ голосомъ. Видишь, и мои померли, — що робити? Всѣ померли, всѣ до одного, — додавъ онъ сумно, немовъ самъ до себе, — и Тавба и бухеръ, — всѣ! Ну, ну, — ша-тихо, небоже — плачь непоможе! А я гадавъ, що и ты капоресь, а вно ты ще живой!

Германъ нѣчого не говоривъ, тѡлько хлипавъ и обтиравъ очи рукавомъ.

— Знаєшь що, Гершь, — сказавъ Ицикъ, — ходи зо мною.

Германъ выдививъ ся на него, мовъ не розумѣвъ того слова. »Куды?«

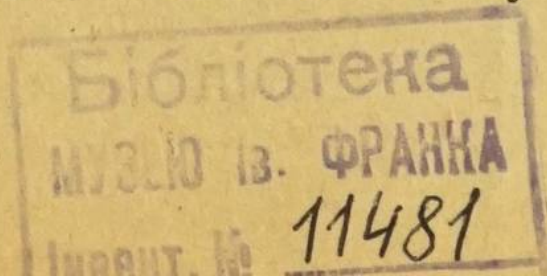
— До Губичь! Тамъ у мене хата є, — и кôнь є, и вôзокъ, — поѣдемо зъ весною платянки мѣняти. Хочешъ? Ей, то файно такъ жити, — и твоѣй тато поѣшовъ, та бѣдный умеръ!

Германъ не мавъ куды повернути ся, — не мавъ де ночі переночувати, а Ицикъ не хотѣвъ єго покинути и того таки дня попровадивъ зъ собою до своєї хаты. Холера вже притихла, ôдколи пошли осѣнній холоды та слоты, але люде ще не всѣли отямити ся по̄сля страшного нещастя. Загаломъ, по улицахъ рѣдко видно було чоловѣка, а де и показало ся людске лице, то таке залякане, нужденне, сумне та позеленѣле, що, бачило ся, тѣ люде повиходили ино що зъ вязниць, де довгѣ лѣта конали въ вогкості, холодѣ, по̄тьмѣ та всѣлякихъ мукахъ.

Дорога до Губичь була не близька, а ще до того розмокла, иляста земля чѣпляла ся нôгъ, важила мовъ кайданы, такъ, що нашимъ пѣшоходамъ духъ захвачувало зъ натуги. Але мимо силуваня они шли такъ поволи и незначно, мовъ слимаки. Ицикъ ще якъ ще, — але схорований малый Германъ! Тому мало що не до смерти приходило ся, закимъ долѣзъ до Ицкового помешканя. Єго добродушный опѣкунъ и нѣсъ єго на рукахъ и провадивъ, — радше сказати, волѣкъ за собою, и приговорювавъ, додававъ сили. По̄зно въ ночі они дочапали до цѣли и Германъ, скоро допавъ лавки, поваливъ ся и заснувъ, мовъ забитый.

Губичѣ, досыть велике село, розложене здовжъ рѣчки Тысьменицѣ, на половинѣ дороги межи Бориславомъ а Дрогобичемъ. На північѣ одъ села здвигає ся високо до горы споховаста площа, а на полудне ще высшій горбки переходять въ другу високу площу, на котрѣй пышно красує ся невеличкій, чотыроугольний, самый дубовый лѣсъ, Тептюжъ. Само село розсѣло ся на низькѣй рѣвнинѣ, широкай на якихъ-де тысячу кроківъ, котра тягне ся одъ Бориславского узгѣря гегъ-гетъ долѣ Тысьменицею ажъ до Колодрубъ, де лучить ся зъ великою днѣстровою долиною. Околиця Губичъ ѳдзначає ся тою, властивою пѳдгѳрскимъ сторонамъ красотою, котрѣй рѣвною не подыблешъ деинде. Не побачишь ту анѣ острыхъ шпилѣвъ высоченныхъ Бескидѳвъ, анѣ голыхъ пошарпанныхъ скаль Черногоры, анѣ стрѳмкихъ, вымулистыхъ урвищъ гѳръ заднѣстряньскихъ. Ту круговидъ въ дивнѣй гармоніи показує вамъ чаруючу заманчивѳсть и рѳзновиднѳсть гѳрской околицѣ, и розгоништу ширину та одностайнѳсть околицъ подѳльскихъ. Мила, не грандіѳзна и страшна, а якась домашна, близька серцю розмаитѳсть барвъ, предметѳвъ, комбинацій, — рисы все круглі, лагѳдні, гармонійні, — рѣчки невеличкі, прудкі, чисті, — воздухъ здоровый, якъ въ горахъ, але безъ тои гѳрской рѣзкости, котра такъ швидко стає прикрою, — а при тѳмъ всѣмъ широкай видъ на далекі, легко филюючі рѣвнины, на сотнѣ нивъ, перелѣскѳвъ та осель людскихъ, роскиненыхъ то рядами, то живописными группами, то пестрою шахѳвницею...

Жите Германа пѳшло теперъ дѣйсно новымъ ладомъ. Ицикъ бувъ чоловѣчокъ добродушный, не зовсѣмъ сильного характеру, навиклый зъ малу хилити

голову передъ всякимъ »зô своєї вѣры.« Зъ »гоями« онъ обходивъ ся, якъ кождый другій, — сваривъ и гантеливъ однихъ послѣдними словами, по̀длизувавъ ся другимъ, шахрувавъ и ошукувавъ кожного, де и якъ мѡгъ, не роблячи собѣ зъ того зовсѣмъ нѣякои важности. Въ загаль ту Германъ першій разъ по̀знавъ, що то за народъ тоті »гоѣ,« и єго хлопячій розумъ швидко покмѣтивъ, що въ кожного зъ »жидѡвскої вѣры,« такъ сказати, двоє лиць: одно, котре обертає ся до хлопа, у всѣхъ однаке: гидке, насмѣшливе, грѡзне або хитре, — а друге, котре наворачтає ся до своєї вѣры, и тото лице нѣчимъ не рѡзнить ся ѡдъ лиць другихъ людей, значить буває у кожного ѡдмѣнне: добре або зле, хитре або щире, грѡзне або ласкаве. У Ицка тото »своє« лице було дѣйсно щире и ласкаве, тожъ малому Германови, що на своѣмъ вѣку не зазнавъ нѣ ласки, нѣ выгоды, нѣ пестошѣвъ, ажъ теперъ ѡдкрыла ся нова, яснѣйша сторона людского житя. Уже само житє на чистѡмъ, здоровѡмъ воздухѣ було для него великимъ щастємъ. Онъ, що довгій лѣта, — першій свои лѣта, дусивъ ся въ затхлѡмъ, нездоровѡмъ воздухѣ перелюдненого, нехлюйного передмѣстя, теперъ повными грудьми, роско̀шно надыхувавъ ся чистого сельского воздуха, ажъ єму кровь живѣйше грала въ тѣлѣ и свѣтъ крутивъ ся, мовъ пьяному. Ицикъ приладивъ му выгѡдне леговище, сухе, тепле, простѡрне, — и Германови той тапчаникъ зъ простымъ сѣнникомъ и старою бекешою замѣсть колдры выдававъ ся Богъ знає якою пышною постѣлю, вѣдай тому, що и у єго опѣкуна не було лѣпшой. Страву варивъ Ицикъ самъ, а малый Германъ помагавъ єму, якъ мѡгъ, — та хоть неразъ и не зовсѣмъ смачно зладжена, она смакувала имъ якъ найлѣпше, бо була

приправлена голодомъ. Загаломъ сказати, Ицикъ обходивъ ся зъ Германомъ, якъ зъ рѣвнымъ собѣ, бачивъ єго зручнѣсть и справнѣсть, и радивъ ся зъ нимъ, мовъ зѣ старшимъ, передъ всякимъ дѣломъ, Сама єго натура, блага и податлива, не приводила єму и на голову думки — взяти твердо въ свои руки хлопака, призывчаювати єго до беззглядного послуху, якъ то любять робити другі опѣкуны, котрі хочачи нѣбы наломити свого вихованка на добру дорогу, прибують и приголомшати бѣдну дитину доразу, а коли оно, тумановате и позбавлене власной волѣ и живости, улягає безъ супротивленя ихъ забагамъ та безглуздымъ розказамъ, хвалять ся, що »ось то мы! порядокъ у насъ мусить бути!« — а нѣ, то на додатокъ кидають дитинѣ въ лице своимъ хлѣбомъ: »на чѣмъ вѣзку їдешъ, того пѣсню спѣвай!«

Зимою Ицикъ почавъ учити Германа читати и писати, — розумѣє ся, по жидѣвски, бо пнакше самъ не умѣвъ. Наука ишла досыть тупо. Германъ вирѣсь въ обставинахъ такъ несприяющихъ розвиткови духовой спосѣбности, що лишъ вроджена завзятость могла помочи єму побороти початковѣ трудности. Єго умъ, быстрый и понятливый въ щоденнѣмъ житю, въ звичайныхъ рѣчахъ, — при науцѣ показувавъ ся такій тупый, непамятующій и неповоротливый, що на вѣтъ терпеливый и добродушный Ицикъ неразъ лютивъ ся, кидавъ книжку и на кѣлька годинъ перерывавъ лекцію. Однакожь мимо єго терпеливости и Германовой пильности, они черезъ зиму не дуже далеко зайшли при неприступнѣмъ, механичнѣмъ способѣ науки.

За то, якъ прийшла весна, настало тепло, погода, — то тогди почало ся жите для Германа! Ицикъ впрягавъ конину до вѣзка, накупувавъ въ мѣстѣ всѣ-

лякого подрѣбѣ, якого потребують селяне, и гайда зъ тымъ добромъ по селахъ! Яка утѣха була для Германа, сидѣти зъ заду на возѣ на скринцѣ: — зъ переду и зъ заду копицѣ онучь и всѣлякого »фур-фантя,« а понадъ тими сѣрыми купами ледви виглядає мала головка жидика въ дрантаво́й шапчинѣ, зѡ здо-ровыми румянцями на лицахъ, румяна, весела. Кругомъ пышнѣй зеленѣй поля, шумячѣй дубровы, блискучѣй сѣ-блистѣй рѣчки, а надъ головою погѡдне, голубе небо, — и тепло, сумирно, любо довкола, — голоса пташенятъ зливають ся зъ черкотомъ сверщкѡвъ, шеле-стомъ зеленого листа, шваркотомъ потокѡвъ въ одну далеку, стрѡйну гармонію щастя, величи и спокою.

Ехъ, кѡлько то разѡвъ нагадує Германъ Гольдкремеръ, миліонеръ, єще и теперь тотѣ часы своего веселого, вольного, правдиво циганьского житя! Онъ нагадує ихъ, не то щобы зъ якоюсь особливою радостею, — онъ зъ погордою дивить ся теперь на тогдишну бѣднѡсть, на забѣги о пару крайцарѡвъ, на утѣху, коли имъ удало ся вымѣняти богато онучокъ, — єго навѣтъ злитъ тотѣ тиха радѡсть, тото вдово-ленє, яке чувъ тогди; але все таки якѣйсь тайный, незнанный голосъ шепче єму, що се була найщасли-вѣйша пора єго житя, що тихе щастє, сумирнѣй, по-гѡднѣй дни, котрѣ проживъ въ бѣдности, на Ицкѡвѡмъ вѡзку, не вернуть ся для него нѣколи.

А то ѣдутъ бувало дорогою посередъ пѡль: до-вкола нѣ живои душѣ, збѡжє ще не достигло, — ле-генькѣй вѣтрець филиями-филиями клонить важке колосє половѣющого житѣ. Вусатый ячмѣнь денеде вырѣзує ся ясно-зеленою пасмугою, а озима пшениця гордо похитує ся на своихъ стрѡйныхъ, гладонькихъ сте-блахъ. Куды окомъ кинь, не видно хаты людской,

— село въ долині. Далеко — далеко на сходѣ розôл-
ляла ся зеленымъ, пахучимъ озеромъ лука, и ôдтамъ
доносить вѣтеръ дренкôтъ кôсъ та декуды видно
ряды немовъ великихъ бѣлыхъ комахъ, що порпають
ся въ зелени — то косарѣ. Ицкова конина немовъ
и собѣ рада тôй величнôй тиши, тому теплу и запа-
хови, иде нога поза ногу мягкою »польскою« дорогою,
зрываючи часъ ôдъ часу головки конюшины на ходѣ.
Ицикъ мурликає пôдъ нôсъ якусь жидôвску пѣсеньку,
мабуть: »Finsterner baługułeh,« — батôгъ застромивъ
за поясъ та повôльно росхитує головою на лѣво,
на право, немовъ роздає поклоны тымъ пречуднымъ,
благословеннымъ нивамъ, тôй луцѣ далекôй и тому
Дѣлови синѣму, що зъ заходу сонця выстрѣливъ вы-
соко въ небо своєю тяжкою масою, круглыми лѣси-
стыми верхами, та мрѣє въ ôддали, величный, спо-
кôйный, непрослѣдимый, немовъ шматъ неба, котрымъ
природа для бôльшой вподобы замаила нашѣ горы.
А малый Германъ за той часъ сидить посередъ купъ
онучокъ, струже дешо, та веде самъ зъ собою всѣ-
лякѣ розмовы, немовъ се ôнъ онучкаръ, а до него
приходятъ бабы и торгуютъ ся зъ нимъ.

Але ось они зѣѣхали зъ горы. За ними схо-
пивъ ся туманъ пороху, — передъ ними зеленѣють
вербы, вишнѣ; срѣблить ся рѣчка межи хатами, игра-
ють дѣти на выгонѣ, бродить худоба по оборахъ:
село. Германъ схапує ся, щобы отворити лѣсу и
швидко запирає єѣ, скоро вôзокъ проѣхавъ, та бѣжить
за нимъ, бо вже чує гавканє доврола, — вже зъ приспѣ
посхапували ся псы и бѣжать громадою привитати
гостя. Дивачный стрôй, ще дивачнѣйшій вôзокъ по-
буджує ихъ до лютой затеклости, а кôлько разъ
Ицикъ або и Германъ протяглымъ, проникливымъ го-

лосомъ закричать: »Мѣняй онуцѣ, мѣняй!« — то псы ажъ заливаются, ажъ землю рвутъ пѣдъ ногами зѣ превеликой люти. Они гурмою бѣжатъ докола вѣзка: деякѣ уѣдають на конину, котра хитає головою на всѣ боки, немовъ ролкланює ся добрымъ знакомымъ, а якъ котрый песъ надто вже до неѣ надскакує, форкне и пѣдѣйме голову до горы, тай далѣ. Другѣ взяли на око онучкаря, — бѣжатъ попри вѣзѣ, хапають зубами за колеса, але все дармо. Германови робить превелику утѣху тота безсильна лютѣсть псѣвъ, — ѣнѣ дразнить ихъ прутомъ и голосомъ, та регоче ся до роспуку, коли якѣ смѣлѣйшѣй зведе ся на заднѣ лабы, щобы скочити на вѣзѣ, — вѣзѣ тымчасомъ пѣмкне дальше, а бѣдный псиско ажъ перекарбуляє ся зѣ розмаху въ порѣсѣ.

Ажъ ось по хатахъ, по оборахъ ворущня, гамѣръ, крикѣ, бѣганина... Бабы, хлопцѣ, дѣти, — все бѣжитъ на-впроцапы на улицу, доганяє мѣняйла. Але мѣняйло немовъ не бачить ихъ, немовъ не чує, якъ кричать: »жиде, жиде, а зажди но!« ѣнѣ бачить, що ихъ ще мало, ѣде далѣ, де на мѣсткахъ та по оборахъ пѣджидають другѣ, и єще разѣ затыгає своє протяже: »Мѣняй онуцѣ, мѣняй!« Ажъ теперѣ ѣнѣ зупиняє конину, кидає ѣѣ кулакѣ сѣна и обертає ся назадѣ, щобы выдобути скрынку зѣ всѣлякимъ добромъ, за котре промѣнюють селяне платянки. Отѣ тутѣ зачинає ся житѣ рухливе, говѣрке, веселе! Ту и для Германа робота. Охочихъ до мѣнянки купа велика: однѣ ѣдходять, другѣ надбѣгають, — Ицкови годѣ всѣхъ заспокоити. Германѣ и воза пильнує и самѣ дешо торгує, — на него Ицикѣ здавѣ сельскихъ дѣтей, котрыхъ найтяжше обѣгнати ся, а найлекше одурити. Германѣ ще и теперѣ зѣ усмѣхомъ згадає, якѣ

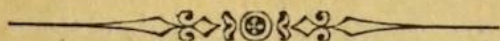
то онъ шпарко увивавъ ся межі сельскими хлопятами, якъ швидко одправлявъ ихъ, якъ зручно умѣвъ под-сунути кождому то, чого той хотѣвъ, и бравъ одъ него шмать у-затроє бѣльше, якъ вартъ товаръ. И кѣлько то було сварѣвъ, крикѣвъ, проклятій на тыхъ сельскихъ выгонахъ. Особливо зъ жѣноцтвомъ була тяжка рада. Упре ся одна зъ другою и не вступить ся: дай їй тото або тото за тѣлько онучь! Але тутъ Ицикъ бувъ уже зовсѣмъ не той, що дома: упре ся и собѣ, и насварить на бабу и споганить їй всю родину, и таки поставить на своѣмъ. Довго тягнуть ся торги та передирки. Ицикъ поволеньки подганяє конину горѣ селомъ, все въ супроводѣ цѣлои гурмы сельскихъ хлопятъ та дѣвчатъ, у котрыхъ нема платянокъ, и котрымъ зависливо дивити ся на ножики, перстенѣ та скиндячки, що другі понамѣнювали.

Поволи їдучи горѣ селомъ, вѣзокъ чимъ разъ то бѣльше наповнює ся платянками, — Ицикъ поглядає на ихъ наскидані копицѣ и засукує руки, — знає, що швидко набере ся въ него сотнаръ и буде можъ везти до ливеранта въ Дрогобичи. Ажъ ось они середъ села, противъ широкои, мурованои корчмы. Ицикъ звертає конину на брудне, обширне подвѣре. Арендаръ Мошко єго знакомый. Ту онъ пообѣдає, — розумѣє ся за гроши, — печеныхъ бараболей и молодой цыбульки, и побалакає »зѣ свею вѣрою,« — ту и конину попасе и онучки въ коморѣ зложить за часъ, бо єму невыгѣдно зъ ними возити ся. Єго приймають радо, — єму такъ любо посидѣти въ тѣснѣмъ ванькири, заваленѣмъ трохи не до повалы себехами, — єму такъ любо гуторить ся середъ вереску жидѣвскихъ бахурѣвъ, та урыванои бесѣды двоухъ селянъ, що широко розсѣли ся въ корчмѣ на лавцѣ, выпили

по пѣкватирцѣ, люльки позапѣкали та плакаючи часъ ѡдъ часу перекидають ся кѡлькама словами. И Германови добре та любо побѣгати на дворѣ зъ арендарскими хлопцями, покричати, побороти ся, покарбуляти ся на мягкѡй муравѣ. Сонце саме въ полудни. Жарко, ажъ душно. Комарѣ та овадня докучають Ицковому коневи, котрый дармо форкає та обмахує ся хвостомъ, грызучи пахучу, свѣжу траву, що єму докинули арендаровѣ хлопцѣ. Дѣтѣмъ жаль коня, — они берутъ ся обганяти єго ѡдъ овадѡвъ, а коли имъ то навкучить ся, поналамують зеленои, широколистои вербины и обтычуть нею коня для якого-такого захисту.

Сонце хилить ся зъ полудня. Ицикѣ ѡдпочивъ, покрѣпивъ ся, напоивъ коня, шматы позносивъ до арендарской коморы и зложивъ до свого таки мѣшка, що тамъ стоить лишень про тоту потребѣ. Пора въ дорогу. Вѡзокъ порожный легко котить ся и туркоче дорогою. Ицикѣ живо пѡдганяє коня и зновъ затыгає свое: »Мѣняй онуцѣ, мѣняй!« Починають ся давнѣшій сцены, торги, крики, бѣганина, — и зновъ мѣняйлѡвъ вѡзокъ ѣде, немовъ у парадѣ, наповняючи ся поволи платянками. Вже сонце гетъ-гетъ похилило ся, закимъ Ицикѣ змѡгъ покѡнчити зъ бабами, — ось и селу конець. Зновъ бѣжить Германъ ѡдпирати лѣсу, — тымъ разомъ они выѣздаютъ тихо, псы утихомирились давно. Имъ зновъ приходить ся ѣхати пѡдъ гору, посередъ поля, далеко-далеко глинистою дорогою. Але дорога суха, вѡзокъ теркотить по грудю, — Ицикѣ швидко поганяє, бо на вечеръ имъ треба стати въ другѡмъ селѣ, у знакомого арендаря на нѡчь. »Вйо-у, косью! Гайта! Вйо-у!« покрикає разъ по разу Ицикѣ и зновъ зачинає мурликати пѡдъ носомъ протягну пѣсеньку:

»Finsterer bałygułeh!« И далъ, далъ, далъ! Зъ села до села, зъ горы въ долину, черезъ рѣчку, горъ, горбками, посередъ пѳль, поперекъ лѣсѳвъ тягне ся повѳльно ихъ теркотячій вѳзокъ, розлягає ся самотно проникливый Ицкѳвъ голосъ. Змѣна за змѣною, а жите все одно! Околиця за околицею, а край все одинъ, краса все одна, — вѣчна, ненаглядна, супокѳйна краса пречудового Пѳдгѳря....

II.

Споминки укололи Германа. Онъ чувъ, якъ у внутрѣ его немовъ таявъ якійсь давний, довголѣтний холодъ. Цѣлї роки онъ носивъ его въ собѣ, — цѣлї роки, одъ коли оженивъ ся, — онъ чувъ, що якась судорога сцѣпила его грудь и притупила въ нѣмъ всяке людске чутє.

Вчера вечеромъ, ѣдучи сюда, онъ проѣздивъ черезъ Губичѣ. Ему прїйшло минати давно знакому, похилену и на пѣвъ розвалену Ицкову хатину. Теперь она вже въ третихъ рукахъ пѣсля Ицка. Передъ нею двѣ вербы головатї и стара поломана лѣса. Стѣны покривились и позападали въ землю, ѡконця позатыканї шматами. Кѡлько сотъ разѡвъ онъ переѣздивъ коло ней, а нѣколи не прїйшло ему на думку, заглянути за высокїй плѡтъ, хто ту жие? Вчера, не знати якъ и ѡдки, прїйшла ему тота думка. Онъ велѣвъ зупинити бричку и ставъ на ноги, щобъ заглянути черезъ плѡтъ. Троє жиденятъ бавило ся на подѡрю коло невеличкои, занедбаной шѡпки, де колись стоявъ Ицкѡвъ кѡнь. Двое дѣтей були круглї, повновидї, чорноокї и дуже веселї. Третїй, троха бѡльшенькїй хлопчина, державъ ся якось осторонь ѡдъ нихъ, забавлявъ ся, видно, неохотно. и робивъ все, що ему казали меншї. Его лице було зовсѣмъ не подѡбне до тамтыхъ, — певно се бувъ якїйсь знайда або вихованокъ. Дѣвчинка, лѣтъ коло 6, лютила ся часто на него, термосила его за руки, за уха, щип-

пала въ лице и збиткувала ся намъ нимъ, — але онъ не плакавъ, не кричавъ, навѣтъ не крививъ ся, тѣлько жалѣбно дививъ ся на ню. Видно, боявъ ся и еи, и еще гѣрше матери, котра въ тѣй хвили кричала на когось въ хатѣ.

Германъ не мѣгъ довше дивити ся на таку забаву межи дѣтьми. Онъ сѣвъ и казавъ нагнати конѣ. Ёго живо вразивъ той тревожный, болѣзньный поглядъ хлопчины, що не кричавъ и не плакавъ, коли другі надъ нимъ збиткували ся. Теперъ ему пригадали ся его давнї забавы середъ селяньскихъ дѣтей. Якъ они радо прїймали ёго, якъ любо було бѣгати зъ ними, плести вѣнки зъ лоташу весною, ходити по лѣсѣ за грибами та орѣхами въ осени, якъ часомъ Ицикъ не вѣхавъ по селахъ. Чому они чули ся рѣвнї, а ту вже мѣжъ малыми, однои вѣры, така неприязнь? Але швидко пригадавъ ся ему его власный сынъ, що зъ маленьку ще любивъ цвѣгати батогомъ малыхъ пескѣвъ ажъ до крови, що другихъ дѣтей безъ причины кидавъ въ ровы, що для забавы неразъ брискавъ на кухарку окропомъ. Пригадала ся ему его жѣнка и вся домашна погань, — и чоло его насупилось, а зъ помѣжъ стисненихъ устъ вырвало ся якесь жидѣвске прокляте.

Але дальшї споминки зъ давнѣйшихъ лѣтъ успокоили его. Теперъ уже не тиха, безнадѣйна бѣднѣсть виднѣла ся въ тыхъ картинахъ, що пересували ся попередъ его очи. Нѣ, ту вже почала ся боротьба о богатство, — боротьба страшна, завзята, щоденна. Ту Германъ мѣгъ слѣдити ѡдъ самого початку, ѡдъ малесенькихъ зародѣвъ, якъ росли, розвивались и множили ся его тысячѣ, доки не дѣйшли до милїонѣвъ, якъ поборювали и пожирали безъ лѣку противникѣвъ,

якъ опутували и высысали безъ лѣку народа, якъ ширили довкола безъ лѣку нужды, бѣдности, знищення, и єму самому попри всѣхъ достаткахъ и роскошахъ таки не принесли того, що называє ся щастємъ, вдоволенємъ. Давнѣйше упоювали єго першій удачѣ, въ єго груди часомъ щось метало ся и скакало зъ радости, — але теперъ не стало и того. Єго капиталъ рѣсъ и множивъ ся мовъ заклятый. Нынѣ першій разъ онъ оглянувъ добре, ѡдки набиравъ сокѡвъ, — и злякъ ся, злякъ ся самого себе, злякъ ся своего богатства. Не тому, щобъ такъ надто зрушила єго доля тыхъ тысячей, у котрыхъ єго капиталъ ѡднявъ щоденный хлѣбъ, такъ якъ велике дерево ростучи ѡдѡймає животнѣ соки зъ дрѡбной травы кругомъ себе. Нѣ, доля тыхъ бѣдолахѡвъ не дуже тамъ займала Германа. Не того єму стало страшно, що тысячѣ не мають черезъ него чимъ занести ся, Онъ бувъ забобонный, и єму въ тѡй хвили причували ся тѡлько тысячѣ проклятѣй, котрѣ найшли на єго голову. Єго богатство якоесь страшно въ тѡй хвили затяжѣло на нѣмъ. Єму не знати ѡдки, прѣйшла думка, що богатство — то потвора о сто головъ, котра пожирає — пожирає другихъ, але — хто знає, — може ѡдтакъ пожерти и єго. Онъ мимоволѣ глипнувъ на образъ, залитый теперъ яркимъ сонѣчнымъ свѣтломъ. Газелѣ десь немовъ пощезали, зблѣдли середъ яркого свѣтла, — тѡлько звоѣ вужа блищали, мовъ золотѣ, живѣ перстенѣ, готовѣ туй-туй обхватити свою добычу, — а очи, тотѣ зачарованѣ, огнистѣ очи такъ и впивали ся въ Германа, такъ и проколювали єго. Єму стало моторошно. Онъ зажмуривъ очи, щобы обѡгнати ся свѣтла и страшного привиду.

Якимже способомъ доробивъ ся Германъ Гольдкремеръ такого огромного маѣтку? Три лѣта пробувавъ онъ у Ицка Щуберта. Здоровый воздухъ, супокій, часті проѣздки зовсѣмъ одживили его. Его лице почало наливати ся здоровою краскою, рухи були живѣйшій, ба навѣть память и поворотнѣсть значно вбѣльшила ся. Германъ рѣсь, дужавъ и поправлявъ ся на диво, хоть слѣдѣвъ молодшихъ лѣтъ ще лишило ся немало въ цѣлѣй его вдачи. Онъ неразъ лютивъ ся за марницю, неразъ нападала на него давна лѣнь и онъ сидѣвъ, зложивши руки, цѣлыми днями на лавцѣ, не кажучи и слова до Ицка. Але все то не псувало мѣжь ними доброй згоды. И певно Германъ бувъ бы одъ тыхъ хибъ вылѣчивъ ся, якбы бувъ довше поживъ въ Губичехъ. Та не такъ оно склало ся.

Германъ до нынѣ ще тямить тоту зимову нѣчь, въ котру постигло Ицка нещастє. Онъ цѣлый день сидѣвъ самъ въ хатѣ та нетерпеливо вычѣкувавъ свого опѣкуна зъ Дрогобича. Ицикъ поѣхавъ на торгъ. Въ день морозъ попустивъ, сонѣчко свѣтило ясно, а зо стрѣхи капало ажъ любо. Але надъ вечеръ надтягли сѣрї хмары и почало лѣпити широкими пластами снѣгу. Швидко и свѣта не стало видно. Смеркло ся доразу, а снѣгъ все лѣпить та лѣпить. Тихо довкола, вѣтру нема. Германъ затопивъ въ печи, сѣвъ на припѣчку и жде, але Ицка якъ нема, такъ нема. Дорога въ село иде попри хату. Ось Германъ чує, гейкають якїсь торговї, вертаючи домѣвъ. Онъ выбѣгъ, щобъ роспытати про Ицка. »А певно вже десь ѣде, — мы его ще лишили въ мѣстѣ,« — одповѣвъ селянинъ. Зновъ Германъ чекає. Огонь сичить и трѣскотить въ печи, — онъ добувъ гороху и почавъ пражити его въ грани, а для Ицка зваривъ кѣлько

яєць. Ось пѣдъ нѣчь потисъ морозъ, позамальовувавъ шибы ледовыми, дивными квѣтами. Далѣ зѣрвавъ ся и вѣтеръ, почавъ бити снѣгомъ о шибы, свистѣти середъ крутыхъ берегѣвъ, термосити и выривати китицѣ въ стрѣсѣ. Огонь погасавъ, — Германови ставало лячно, ѡнъ докладавъ полѣнъ, и разъ-въ-разъ притулювавъ лице до ѡкна, чи не почує теленькане Ицкового коня. Не чути нѣчого. Крѣзь шпары въ стѣнахъ потягає зъ надвору холодомъ. Германови здає ся наразъ, що десь звонять, волосє зводить ся гору на головѣ, — думка про пожаръ пролѣтає въ него. Ѣнъ прислухує ся, — нѣ, не чути нѣчого. Ось, засвистѣвъ, заревѣвъ, завывъ вѣтеръ дужше нѣжь впередъ, — немовъ стадо скаженихъ вовкѣвъ летить до села, выючи зъ голоду, та копотячи! середъ снѣговѣйницѣ. Ѣдъ селянськихъ дѣтей Германъ наслухавъ ся повѣстей про злодѣѣвъ, що въ бурливѣй ночи добувають ся до хатъ, — и осьъ ему причуло ся, що ктось скрипнувъ сѣнешными дверми и легенько ступає-чаланкає по сѣнехъ, мацає руками по стѣнахъ — выразно чути шолопанє чимъ разъ то ближе хатныхъ дверей... Германъ хоче кричати, але чує, що щось здавило его въ горлѣ; ѡнъ самъ не знаючи, що робить, втиснувъ ся въ темный, тѣсный кутъ за печею, — холодный пѣтъ выступивъ ему на чолѣ, — все тѣло дрожить, — ѡнъ що хвилѣ жде, що осьъ дверь отворять ся, а въ нихъ покаже ся страшне, обросле лице злодѣя зъ огромною булавою та зъ широкимъ, блискучимъ ножемъ за ременемъ. Але хвиля за хвилею минає, — не чути нѣчого окрѣмъ проразливого завываня бурѣ. Въ Германа поволи духъ вступає, — але ѡнъ уже не смѣе встати зѣ своего кута. Розгорячкова на уява приводить ему на память

повѣсти про »страччукѡвъ,« що робять ся зъ нехреще-
 ныхъ дѣтей, закопаныхъ денебудъ пѡдъ плотомъ, пѡдъ
 вербою. Ёму здає ся, що щось чупкає по подѣ, —
 ѡнъ тревожно пѡднѣсь очи въ гору, де було въ пѡд-
 валѣ старымъ звичаємъ вырѣзане маленьке ѡконце.
 Морозъ пробѣгъ по его тѣлѣ! Ёму бачить ся, що
 ѡконце ворухнуло ся, що пѡднимає ся поволи-поволи
 въ гору а за нимъ виднѣє ся чорный, глубокій отвѡръ.
 інъ замеръ зо страху, не можучи ѡдвернути очей
 ѡдъ ѡконця. Ёму зазвенѣло въ ушехъ, — бачило ся,
 що въ нѣмъ самѡмъ, въ серединѣ, ворухать ся якѣсь
 дикѣ, трезожнѣ голоса, пѡднимає ся крикъ, замѣшане
 безъ єго волѣ. Нещасный хлопецъ безумѣвъ зо стра-
 ху и ожиданки. Але голоса не унимають ся, стають
 що разъ рѣзшѣ, голоснѣйшѣ, — якесь уриване те-
 ленкане пробиває ся крѡзь змѣшанный гамѡръ. Германъ
 хвилю єще сидѣвъ, мовъ мертвый, це знаючи, чи
 дѣйсно сесь гамѡръ пѡднявъ ся въ єго нутрѣ, чи може
 доноситъ ся зъ надвору. Але одной хвилѣ застановы
 було досыть. інъ зѡрвавъ ся, немовъ въ якѡйсъ рос-
 пуцѣ и однимъ скокомъ бувъ коло ѡкна. Гамѡръ роз-
 дававъ ся вже на ихъ оборѣ, — видно якѣсь все
 чорнѣйшѣ тѣни, чутно теленканье кѡньскои упряжи,
 — ахъ, Ицикъ, Ицикъ приѣхавъ!...

Гамѡръ пѡдъ хатою... Загримали до дверей. Гер-
 манъ побѣгъ ѡдчиняти, и ще швидше влетѣвъ до ха-
 ты, такъ лячно, темно, холодно було въ сѣнехъ. Чи
 се зновъ єму причуло ся, чи то наравду ѡнъ чувъ
 глубоке, тяжке стогнане десь пѡдъ землею? інъ дро-
 жачи судорожно, докинувъ дровъ до огню и обер-
 нувши ся лицемъ до дверей, ждавъ, хто выйде. Дверѣ
 отворили ся, и повѡльно, важкимъ поступомъ увѡйшло
 чотырехъ селянъ, несучи кровавого, ледви живого

Ицка, зъ котрого груди выдобувавъ ся часомъ глукій, роздираючій стонъ болю. Германъ застивъ на мѣсци зъ переляку, побачивши той кровавый, страшный привидъ. Онъ притисъ ся до печи и не смѣвъ кроку зроби.

— Поволи, Максиме, поволи! приговорювавъ одинъ селянинъ другому. Бережно держи за руку, — не видишь, що кровь ажъ крозь бекешу выступае?...

— Тожъ то бѣдный Ицко мусить десь болечку терпѣти! одозвавъ ся Максимъ.

Ицикъ зновъ застогнавъ, але такъ страшно, що Германови волосе въ гору пѣдвело ся на головѣ. Селяне положивши єго опѣкуна на постели, взяли ся перевязувати єго раны, якъ самѣ умѣли — (цируликъ, за котрымъ пѣслали до Дрогобича, не швидко надѣйде въ таку неgodу!) — а Максимъ, грѣючи замороженѣ, кровю обтеклѣ руки надъ огнемъ, почавъ шептомъ розповѣдати Германови, що за нищасте постигло Ицка.

— Ну, видишь, небоже, — почавъ Максимъ хитаючи головою, — якъ то нещасте неразъ чоловѣка здыбле на гладкѣй дорозѣ! Тай то ще отъ-яке! Най Богъ кожного боронить тай заступить ѡдъ такого! Отъ, видишь, ѣдемо мы дорогою понадъ Герасимове бережище, — ты знаєшь, де оно, — онъ тамъ за селомъ надъ рѣкою той берегъ крутой та высокій, — ѣдемо собѣ, вѣзъ за возомъ, — а ту вѣтеръ у споду реве такъ, що Господи!... Снѣгъ такъ и жбухае межи очи, — конѣ ледво лѣзуть, — страхъ! Ажъ ось кумъ Стефанъ, що передомъ ѣхавъ, — кричить: Говъ! — Мы всѣ: »Що таче?« А Стефанъ повѣдає: »Слухайте! Ту щось страшного, — якесь нещасте!« Слухаємо, — дѣйстно у споду, у берега щось стогне,

та такъ страшно, болѣзно, що намъ ажъ кровь застила въ тѣлѣ. »Е, говорить Панько, може, — духъ святий при насъ! — поганецъ якій насъ манить въ западню?«... »Що вы, куме, — ѡдказує Стефанъ, — ту видно якійсь чоловѣкъ ишовъ, або фхавъ, не спостерѣгъ ся добре, тай упавъ зъ кручѣ. Ходѣть, панове, — треба ратовати живу душу!« Панько каже: »Та бо я бою ся! Мене лякъ зносить!« А ту стогнане разъ въ разъ зѡ споду чути, нѣбы грѣшна душа въ пеклѣ пити просить. Мы всѣ зѡйшли ся въ купу, — що ту робити?... »Ходѣмъ, — каже Стефанъ, — а кума Панька лишѣмъ коло коней.« Пѡшли мы. Ну, а знаєшь, якій кусень треба обходити, щобы дѡйти на самъ берегъ рѣки. Заки мы туды дѡбрали ся, заки що, — то може зъ пѡвъ години минуло. Вѣтеръ ажъ землю рве зъ пѡдъ нѡгъ, — ажъ лѣдъ на рѣцѣ трѣщить, а снѣгомъ бѣе въ очи, нѣбы лопатою. Господи, плута така, що хоть заразъ гинь! Темно, погано... Мы побрали ся за руки и идемъ на помацки туды, де стогнане чути. Дивимось, — лежить щось чорне на леду и не рушає ся. Мы пѡдѡйшли — кѡнь посередъ роздрухотаныхъ саней. Певно хтось зъ дороги схибивъ та перевернувъ ся долѣ бережищемъ. Оглянули коня, — неживый. Идемо далѣ, — а твоѣ бѣдный Ицко лежить на леду и вже отъ-отъ, ледво стогне! Господи твоя воля! Таке нещасте на чоловѣка!

Максимъ, оповѣдаючи, грѣвъ прозяблѣ руки надъ огнемъ и пикавъ люльку. Германъ не плакавъ, тѡлько дрожавъ и поглядавъ скоса на постель. Ёму страшно було передъ тымъ покалѣченымъ, кровавымъ, стогнучимъ тѣломъ, що колись було его опѣкуномъ. Онъ просивъ Стефана и Максима, лишити ся зъ нимъ черезъ

ночь коло слабого, але газды всѣ обѣцали прийти, скоро поѣдвозять худобу до дому. Ицикъ лежавъ безъ памяти, говорити не мѡгъ, и бачилось, не познававъ нѣкого. Германъ разъ лишень поглянувъ украдкою на него. Голова була позавязувана хустками, крѡзь котрѣ повиступали огромнѣ плямы крови. На бородѣ и волосю скрѣпла кровь, бекеша и сорочка кровавѣ, уста посинѣли, очи бездушнѣ, выразъ лица страшный!

Ажъ десь надъ раномъ, коли буря троха стихла, приѣхавъ цируликъ зъ Дрогобича и почавъ сварити та лютити ся на селянъ, що брали ся самѣ до перевязки ранъ, а не знаютъ тому ладу.

— Алежь, пане, — ѡдповѣвъ Стефанъ, — тажь доси бувъ бы згибъ чоловѣкъ! Мы бодай що-то, а кровь затамовали.

— Мовчи, стара торбо! гаркнувъ гнѣвно цируликъ. Ты ѡдки знаєшь, що бувъ бы згибъ? Якъ ты можешь то знати?...

Стефанъ, хоть бувъ на слова досыть острый, змовчавъ, а цируликъ почавъ розглядати раны, и запевно мусѣвъ признати въ души, що перевязка зовсѣмъ не була такъ плоха, якъ думавъ зъ разу. При помочи селянъ, котрѣ почали увивати ся, немовъ ту ишло о ратунокъ ихъ наймилѣйшого свояка, перемыто раны и тогда ажъ можна було розглянути, що таке покалѣчено у Ицка. Здаєсь падучи зъ високои кручѣ, ѡнъ упавъ насампередъ на лѣвый бѡкъ о острый, выстаючѣй камѣнь. бо лѣва рука була зломлена понизше лѡктя, а крѡмъ того въ самѡмъ рамени була глубока рана. ідтакъ тѣло переважило ся на право, при чѡмъ Ицикъ о другѣй камѣнь покалѣчивъ ся. Цируликъ побачивъ, що бѣда, и коли люде, а особливо жѣнки,

котрыхъ зôйшла ся повна хата, запытали его, чи выйде Ицикъ, — онъ стисъ плечима и сказавъ, що велике бы диво було, якъ бы доживъ до завтра.

Цируликъ сказавъ правду. Ицикъ умеръ ще того самого дня, не прийшовши и хвилю до памяти. Германъ не плакавъ на его похоронахъ, — его тѣло все ще дрожало зо страху одъ тои ночи, — страхъ витискавъ всяке друге чутє. Онъ ночувавъ у арендаря губицкого, котрый заразомъ взявъ опѣку надъ Ицковымъ маєткомъ, щобъ нѣбы зберечи его для Германа. Германъ пробувъ у него до весны, не знаючи, що дѣе ся зъ тымъ маєткомъ. Ажъ коли громада упомнула ся о те дѣло, — арендаръ показавъ якійсь рахунки, якійсь Ицковѣ квѣты, — хату и огорождъ Ицковъ спродано, а по сплаченю довгôвъ лишило ся для Германа 92 гульденôвъ, котрѣ арендаръ ôддавъ ему до рукъ. Германъ зъ тою сурою вийшовъ зъ Губичъ, — пошовъ въ свѣтъ щастя шукати, — и тота сума була першою пôдвалиною его миліонôвъ.

Такъ закончило ся для Гермара супокôйне сѣльске житє. Теперъ сидячи за писемнымъ бюркомъ передъ рахунковою книжкою въ Бориславѣ, онъ, практичный, дѣловый чоловѣкъ, не богато ваги привязувавъ до наслѣдкôвъ, якѣ лишило тото житє въ его души. Онъ навѣть силувавъ ся глядѣти на него згôрдно, зъ висока, шукавъ въ головѣ насмѣшливыхъ слôвъ для его схарактеризованя, але мимо того его думка разъ-въ-разъ вертала до тыхъ свѣтлыхъ хвиль, и не знати чому, ему все ставало лекше на сердци, коли згадувавъ губицке житє. Онъ не туживъ до него, не бажавъ, щобъ оно вернуло ся, — але чувъ заразомъ, що теперѣшне житє середъ достатку и роскоши зовсѣмъ не лѣпше одъ тамтого, — коли навѣть не

поганьше. Онъ самъ не знавъ, чому кождый разъ при думцѣ о Ицку и Губичехъ ему робить ся якось такъ на души, якъ тому, хто блудячи въ густомъ, темномъ лѣсѣ, крутыми стежками, наразъ выйде на невеличку поляну, залиту яснымъ, сонѣчнымъ свѣтомъ, заповнену тепломъ и пахощами цвѣтѣвъ. Онъ почавъ думати про дальше свое житє пѣдъ вагою того вражѣня, и ему бачило ся, що ось онъ зновъ запускае ся въ темный лѣсъ, въ котромъ ему призначено блудити безъ виходу, — а доки, до якои цѣли, — хто его знае! Ему становилось чимъ разъ тяжше, тѣснѣйше, — якось душно и лачно. Помимо сонѣчного жару ему пробѣгъ морозъ поза плечима.

Онъ пѣшовъ до Дрогобича, самъ не знавъ чого. Не було у него певной думки про заробокъ, до которого при томъ не мавъ нѣ вмѣлости нѣ охоты. Кѣлька день онъ живъ яко-такъ на одержані грошѣ, але коли побачивъ, що грошѣ минають ся и подумавъ, що опѣсля онъ зѣстане зовсѣмъ безъ нѣчого, голый и голоденъ, перелякъ ся дуже и завзявъ ся — радше туй згибати, а не кивати бѣльше тыхъ грошей. Розумѣе ся, зъ того завзятя такожь не булобъ нѣчого выйшло, колибъ не щастливый случай, котрый показавъ ему якій-такій заробокъ. Въ шинку, въ котромъ онъ ночувавъ, зѣйшли ся одного вечера якійсь чорный, страшный люде. Германъ зразу боявъ ся ихъ, але почувши, що бесѣдуютъ межъ собою по жидѣвски, пѣдѣйшовъ ближе и ставъ слухати. Се були самі молоді, 18 — 20 лѣтній парубки, котрі завтра выбрали ся до Борислава *»либати«* кипячку. Германъ довго слухавъ ихъ бесѣды про те *»либанє«*, але не знавъ, що оно таке. Онъ запытавъ ся одного зъ нихъ, котрый ѣдповѣвъ ему, выпиваючи душкомъ склянку пива:

— Ну, а що? Хиба ты не знаєшь, що въ Бориславѣ на всѣхъ водахъ и багнахъ выступає чорна ропа, така, якъ нею хлопы возы смарують. Ну, то бере ся кôньскій хвôстъ, згонить ся нимъ поверхъ воды, то тота ропа набирає ся на волосѣнь, — а зъ неи рукою зсуває ся до коновки. Тото называє ся »либати.«

— Ну, и дежъ дѣває ся тоту ропу? спытавъ зацѣкавлений Германъ.

— Носить ся сюда до Дрогобича, — ту є такй, що куплять.

— А добре платять?

— Чому нѣ! за коновку пять шѣстокъ. Ну, а якъ добре звивати ся, та за день двѣ коновки набирає. Тôлько ось носити бѣда!...

Германъ почавъ роздумувати надъ тою бесѣдою. Щожъ, — оно то не зле, такй заробокъ. Хоть робота не гарна, то за те легка. А платить ся добре. Чомужъ и єму не взяти ся до неи? Онъ рѣшивъ ся, таки завтра ити зъ либаками до Борислава, и коли сказавъ имъ о тôмъ, они тѣшили ся, — тôлько жаждали могоричу. Германъ на радощахъ упоивъ ихъ пивомъ, щобъ »обляти« свôй новый станъ.

Ôдъ теперъ почало ся для него нове житє, зовсѣмъ ôдмѣнне ôдъ губицкого. Оно дѣлило ся на два головнй мѣсця: Бориславъ и Дрогобичъ. Хоть дорога не близька, — либаки мусѣли каждой добы отѣпати тамъ и ôдтамъ: вечеромъ зъ повными коновками кипячки на коромеслахъ до Дрогобича, а рано зъ порожными назадъ до Борислава. Першй день новои работы особливо глубоко вдавъ ся Германови въ тямку. Онъ живо нагадує ще теперъ той холодный поранокъ маєвый, коли вразъ изъ пятьма

другими либаками ишовъ стежкою поперекъ пѣль до Борислава. Они шли черезъ Тептюжь, лишаючи Губичѣ зъ боку. Сонце сходило надъ Дрогобичемъ и облило кровавымъ свѣтломъ ратушь, костель и церковь святой Тройцѣ. Сюда ближе вила ся блискотячи мовъ золота змѣя, Тысьмениця, и шваркотѣла въ ѡддали по камѣню. Дубы въ Тептюжи ино-що зачинали розвивати ся, — за те сподомъ лѣщина шевелѣла вже своимъ широкимъ, темнозеленымъ листемъ. Они идутъ швидко, не розмовляють, квачь у кожного черезъ плече, — хто молитву, а хто и такъ собѣ дещо спѣває. У кожного при боцѣ торба зъ хлѣбомъ и цибулею, — се его цѣлоденна пожива. Ось они минули Теплюжь, — передъ ними поле зелене, свѣже, — далѣ лука, замаєна цвѣтами, — зновъ горбокъ, черезъ котрый гадиною звиває ся стежка, — и ось бориславска кѣтлива. Не доходячи самого села они розѡйшли ся по лукахъ, по мочарахъ, — каждый вышукавъ собѣ мѣсце, и стали до работы.

Бориславска кѣтлива выглядала тогди ще зовсѣмъ не такъ, якъ теперь. Бѣдне, пѣдгѣрске, звычайне село розстелювало ся невеличкими купками будынкѣвъ по пѣднѣжю Дѣла понадъ потокомъ. На пригѣркахъ ѡдѣ Банѣ и Тустановичѣ були поля господарскѣ, а нижше луки и мочары. Але при всѣмъ тѣмъ земля була якась не така, якъ звычайно. Якѣйсь дивный сопухъ выходивъ зъ неи, особливо теплыми вечерами. Весною, коли ростаяли снѣги и змякла глина, чути було выразно якѣйсь рухи зъ земли, щось немовъ тихѣй ѡддыхъ, немовъ пульсованѣ горячої крови въ глубокихъ, невидимыхъ жилахъ. Помѣжь народъ ходили слухи, що на тѣмъ мѣсци, де стоить Бориславъ, були давными часами великѣ братобѣйчѣ вѣйны, що ту похо-

вано багато люда невинно побитого и що трупы що року силують ся встати на свѣтъ и силувати ся будуть доти, доки не прийде ихъ часъ. А тогди они проломлять землю, розвалять весь Бориславъ и пойдуть въ свѣтъ воювати. Не знали бѣднѣй Бориславцѣ, говорячи собѣ зимовыми вечерами сесю казку, що она ажъ надто швидко справдить ся, що страшна пѣдземна потвора небавци вже прорве земну опону, розвалить ихъ бѣдне, сумирне село и зруйнує до тла ихъ и ихъ дѣтей! А тымъ менше знали и гадали они, що тота потвора, то зовсѣмъ не трупы давныхъ рицарѣвъ, а тота гидка, чорна вопяча ропа, котра теперъ выпалювала имъ сѣножати, а швидко мала розойти ся по всѣмъ свѣтъ прочищеною нафтою на зискъ панамъ та жидамъ, а имъ на горе та на втрату!

Германъ все ще думавъ про першій день своєї нової роботи. И чимъ довше думавъ, чимъ виразнѣйше ставала ему передъ очима кожда подрѣбнѣсть того дня, тымъ тяжше и сумнѣйше робило ся ему. Се бувъ такий самый хорошій, теплый, погѣднѣй день! Саме въ такий день, передъ 20 лѣтами, першій разъ обхвативъ его удушливый нафтовый сопухъ и швидко погасивъ передъ нимъ и сонце и денну яснѣсть, — прогнавъ зъ передъ него запахъ цвѣтѣвъ, заглушивъ свѣвы пташкѣвъ, перемѣнивъ его въ якусь тяжку, глинисту масу, що котить ся долѣ горою, давячи и гнетучи все, — оживлену тѣлько жадобою грошей, зиску, богацтва! 20 лѣтъ минуло ѣдъ того першого дня, — а удушливый нафтовый сопухъ все ще не розсѣявъ ся, все ще обвиває его немѣв густою паморокою, здавлює ему груди, глушить и убиває хорошій, людскій порывы сердца!

— Охъ, на волю, на волю зъ тої поганой тюрмы!

прошептавъ ѡнъ безъ свѣдома, самъ ще не знаючи, щѣ се за тюрма и чи можна зъ неи выдобути ся на волю.

А споминки идуть безперерывнымъ рядомъ, насувають ему образы минулыхъ лѣтъ, не пытаючи, чи радѣсть по нихъ остає въ серци, чи жаль и горе. Ёго заробокъ ѡдразу пѣшовъ добре. Зъ невидимыхъ жерель пѣходила кипячка ненастанно и сплывала блискучими перстениями на поверхнѣсть каламутной воды. Германъ либаючи цѣлыми годинами, дивувавъ ся, щѣ се за сила пре на верхъ той жовтавий, острый пlynъ и де ёго жерело. Ѣнъ думавъ собѣ, щѣ якбы добувъ ся до самого жерела, то тогди ажъ мѣгъ бы розбогатѣти. Але ёго товаришѣ балакали частенько, щѣ се тѣлько земля »потить ся,« щѣ жерела нѣякого Германъ не добуде, бо ёго и зовсѣмъ нема, а щѣ до збогаченя, то може ще добрый часъ заждати. Германъ не любивъ тыхъ насмѣшокъ и покинувъ говорити, а далѣ и думати про нафтовѣ жерела.

Тымчасомъ и не добуваючись до жерель, ѡнъ умѣвъ тягнути зискъ зъ того, щѣ було. Не довго двигавъ ѡнъ кипячку на коромеслѣ до Дрогобича и швидко побачивъ, щѣ оно погана рѣчь. Але у него були грошѣ, — по-щѣ ему мучити ся, коли можъ и самому собѣ полекшити и ще ѡдъ другихъ скористати. Осъ ѡнъ змовивши ся зъ другими либаками купивъ за свои грошѣ коня и вѣзокъ, щѣбъ возити кипячку до Дрогобича. Зъ того вийшла потрѣйна користь для него. Разъ то, щѣ не потребувавъ щѣ дня двигати коновокъ до Дрогобича на продажъ, бо мѣгъ возити ихъ, тай то щѣ другѣй день, — тымъ самымъ и часу менше тративъ и мѣгъ бѣльше улибати, — а ще и другѣ либаки давали ему для пе-

ревозу и продажи свою кипячку, а за кождыхъ пять коновокъ ихъ кипячки додавали шесту для него. Кôнь не потребувавъ такожь богато, бо за коновку смаровила, котрого самымъ нѣколи було налибати, селяне давали Германови сѣна, и еще не боронили єму поставити коня зъ вôзкомъ черезъ вôльный часъ пôдъ своею шопою.

Такъ оно ишло кôлька лѣтъ, а за той часъ Германôвъ капиталъ не тôлько не ростративъ ся, а при єго зручности и хитрости майже въ за-трое вырôсь. Онъ за той часъ живъ дуже нужденно и ощадно: не пивъ нѣчого окрôмъ воды, — ѣвъ мало и плохо и для того и сила єго, при нездоровôмъ воздухѣ середъ багна, почала упадати. Але Германъ не дбавъ на те. Жадоба грошей чимъ разъ сильнѣйше одановувала єго, — чимъ разъ частѣйше онъ думавъ надъ тымъ, якимъ бы ту способомъ розбогатѣти. Зимою онъ сидѣвъ въ Дрогобичи, — звичайно у того таки жида, що лѣтомъ куповавъ у него налибану кипячку. Се бувъ нестарый ще, сухій, поганий жидъ. Онъ торгувавъ мазею, мотузємъ, желѣземъ и всякою всячиною, яка потрѣбна для селянъ. Германъ, пробуваючи у него зимою, помагавъ єму неразъ торгувати, при чôмъ богато єму придала ся давна єго онучарска вправа. Жидъ звичайно зазначувавъ цѣну за всякій товаръ, здаючи Германови до розпродажи, а що єму удало ся взяти звышъ той цѣны — се єго. Розумѣе ся, що Германъ не бувъ зъ тыхъ людей, котрѣ для якоисъ тамъ чесности готовѣ самѣ собѣ шкоду робити. Онъ шахрувавъ купуючихъ и деръ зъ нихъ, що мôгъ, а коли неразъ деякій селянинъ зачавъ сварити ся або проклинати, онъ смѣючись вытручувавъ єго за дверѣ. Такимъ способомъ Германъ дораблявъ ся. Про

єго грошѣ не знавъ нѣхто, и всѣ уважали єго простымъ наємникомъ. У свого господаря ѡнъ повнивъ зимою всяку службу и не мало неразъ натерпѣвъ сѧ ѡдъ єго жѣнки и ѡдъ другихъ жидѡвъ всѣлякои сварки, а то и битя. Однако ѡнъ хиливъ сѧ передъ ними и таивъ у собѣ злѡсть.

Само собою розумѣе сѧ, що таке жите єму швидко збридло и що ѡнъ ждавъ весны, якъ спасенія душѣ. На веснѣ отвиравъ сѧ для него свободнѣйшій свѣтъ, а жите въ Бориславѣ, хотъ нужденне и невыгѡдне. все таки якось швидше и веселѣйше збѣгало середъ смѣху и жартѡвъ другихъ либакѡвъ. Але не того бажавъ Германъ. інъ пѡзнавъ цѣну грошей въ нуждѣ, пѡзнавъ, що безъ нихъ жити плохо, що они однѣ можуть выбавити єго ѡдъ тои нужды, погани и унижени, якѣ такъ часто мусить теперъ терпѣти. Поволи въ єго души розгоряла сѧ страшна, горяча, слѣпа жадоба грошей, заглушувала всякѣ другѣ чутя, закрывала передъ єго очима всѣ завады и манила єго тѡлько одною метою — богацтвомъ. інъ зъ тревогою берѣгъ свои грошѣ, заощаженѣ въ дняхъ недостатку зъ Ицкового промыслу, рахувавъ ихъ що тыждня, ховавъ якъ найдорожшу надѣю и не проговоривъ сѧ о нихъ нѣ передъ однимъ товаришемъ, боячи сѧ, щобъ они не всилували єго якъ небудь пропустити ихъ. Але ѡнъ знавъ, що грѡшъ лежачи не росте, для того обзиравъ сѧ пильно довкола, ловивъ всякѣ слухи, роспытувавъ незначно про користнѣ *гешефты*. Гешефть незадовго лучивъ сѧ. Рядъ почавъ будувати въ Дрогобичи депѡ войскове и шукавъ пѡдрядчикѡвъ на рѡзнѣ будовничѣ матерѣялы. Часы були бѣднѣ, пѡдрядчикѡвъ зголошувало сѧ не богато, а рядъ хотячи приспѣшити дѣло, поставивъ легкѣ и користнѣ

вымѣнки. Того тѣлько треба було Германови. Онѣ нанявъ ся достарчувати дерева и вапна, але єго власныхъ грошей на те далеко не доставало. Онѣ крутивъ ся, мучивъ ся, кидавъ ся сюды — туды, але на- дармо. Посторонной помочи годѣ було надѣятись, и Германови недалеко було до того, стратити все до чиста та ити зновѣ либати кипячку до Борислава. Несподѣвана, хоть и не зовсѣмъ для него щаслива приключка выратовала єго тымъ разомъ.

Жидѣ, у котрого пробувавъ Германѣ кѣлька лѣтъ, дѣзнавшись, що єго слуга, простый либакѣ, взявъ ся рядови достарчувати матеріалѣвъ до будѣвлѣ, зразу ушамъ своимъ не повѣривъ, ѣдтакѣ розсмѣявъ ся, — въ кѣнци видячи, що Германѣ не на жартѣ таки за- ходить ся коло работы — (и кавціи кѣлька сотѣ гуль- денѣвъ зложивъ и дерева та вапна довозить), — роз- лютивъ ся дуже на него, чому єму того не сказавъ впередѣ, чому не пѣшовъ зѣ нимъ на спѣлку и т. д.; а коли вконецъ Германѣ зачавъ просити у него по- зички кѣлькохсотѣ гульденѣвъ, гнѣвъ єго дѣйшовъ до того, що не тѣлько ѣдмовивъ грошей, але ще вылаявши молодого спекулянта, выгнавъ єго зѣ своєї хаты.

— Маршѣ, забирай ся! кричавъ розлюченый жидѣ. Хто знає, ѣдки ты грошѣ взявъ! Може то крадене, — ще менѣ бѣда буде! Рушай, — най ты на очи не виджу!

Германѣ забравъ свои манатки и пѣшовъ. Єго не такѣ дѣткнула образа и погане пѣдозрѣнѣ, якѣ завѣдѣ и ѣдмова позички. Що дѣяти? Ту наставники наганяють, щобѣ швидко достарчувати всего, а ту нѣзащо нѣ матеріалу бѣльше закупити, нѣ навѣтъ фѣры заплатити. Правда, матеріалѣ и перевѣзѣ були тогди въ дрогобицкихъ околицяхъ въ пятеро дешевшій про-

тивъ теперѣшного, але у Германа не було майже нѣякихъ грошей. Онъ задумавъ ся важко. Якъ на терминъ не поставитъ всего, пропаде кавція, а ту и надѣѣ нема на яку небудь помôчь.

Вже вечерѣло. Забирало ся на слотаву, погану нôчь. Германъ ишовъ, не думаючи нѣ о чôмъ, крôмъ свого »гешефту,« не обзираючись нѣ на пору нѣ на погоду. Въ руцѣ нѣсь невеличкій пакунокъ. Думки єго, мовъ потревожені воробцѣ въ самотрѣску, шибались въ рôзні сторони, шукаючи виходу. Холодный пôть выступавъ на лице, коли наверталась єму думка, що »прийде ся на все махнути рукою, тай«... Махнути рукою на те, на чôмъ онъ довгій лѣта будувавъ всю надѣю своєї будучности! Нѣ, сего не буде! Онъ мусить найти ще спосôбъ, мусить щось придумати! Поволи стемнѣло ся, — холодный дощъ почавъ кропити въ лице Германа. Дрôбні, гризкі, студені краплѣ ушали такъ несподѣвано на єго розгорячене лице, що онъ въ однôй хвили зупинивъ ся и оглянувъ ся довкола, немовъ пробуждений зô сну, пригадуючи собѣ, де се онъ и що зъ нимъ робить ся. Ажъ теперъ онъ нагадавъ собѣ, що єго вигнано зъ хаты, що треба шукати де небудь нôчлѣгу.

— Треба ити до шинку спати, — подумавъ онъ собѣ и оглянувъ ся довкола, на якôмъ то онъ передмѣстю.

— Та се Ланъ! проворкотѣвъ онъ самъ до себе. А я ту коли зайшовъ ажъ изъ Зварицкого передмѣстя? Тьфу!

И онъ обернувъ ся якъ стôй, щобъ вернути на Зварицке и пôти тамъ на нôчь до знакомого шинку, въ котрôмъ звичайно збирали ся либаки. Обертаючись живо на краю улицѣ, онъ въ су-

меркахъ зачепивъ лѣктемъ якусь людину и мало не струтивъ єи до глубокого рова край дороги.

— A ríech'an daanen tat'n agan! крикнувъ на него звѣнкій, дѣвчачій голосъ, и при тѣмъ двѣ мягкіи руки обхватили его руку такъ нагло, що ѡнъ задрожавъ цѣлымъ тѣломъ и мало що самъ не стра- тивъ рѣвноваги.

— Nü, wus is? запытавъ ѡнъ, обертаючи ся въ той бѣкъ, де грозило небезпеченьство. Помимо неласкавыхъ слѣвъ, якими привитала его незнаєма людина, въ голосъ его не було нѣ гнѣву нѣ при- крои жорстокости. Дотыкъ мягкихъ рукъ зробивъ на него якесь дивне враженє; ѡнъ самъ не знавъ, що оно таке, и почавъ крѣзь сумерки приглядати ся незнаємѣй особѣ.

Се була жидѣвска дѣвчина, лѣтъ може коло дваццати, повнолиця, чорноока, хотъ и не зовсѣмъ хороша собою. Подѣбныхъ лицъ бачивъ Германъ день-денно цѣлѣи десятки на улипахъ, але тогди, ве- чѣрною добою, пѣдъ влїянємъ мягкого дотыку єи рукъ, бачилось єму, що те лице якесь принаднѣйше ѡдъ другихъ, очи живѣйшѣи, голосъ приємнѣйшѣи; однимъ словомъ — ѡнъ ставъ немовъ причарованный, и зъ глупою миною дививъ ся па незнаєму дѣвчину. Ще и теперъ, пригадавши собѣ тоту стрѣчу и цѣлу сцену на улицѣ, Германъ сплюнувъ зъ досады.

— Отъ не мало мене де лихо здыбати, та дѣ- гонило на гладкѣй дорозѣ! проворкотѣвъ ѡнъ, мор- щачи чоло. Дурень зъ мене бувъ тай годѣ!

Але тогди, при першѣй стрѣчи зъ Рифкою, Гер- манъ дуже а дуже далекій бувъ ѡдъ подѣбныхъ не- деликатныхъ думокъ и выкликѣвъ. Впрочемъ на хвилю ѡнъ не мѣгъ прийти нѣ до якихъ загаломъ думокъ,

доки єму надъ ухомъ не прозвучавъ звѣнкій смѣхъ дѣвчины. Смѣхъ той протверезивъ єго.

— Ну, чого стоишь очи выпуливши? проговорила она. Ади, дощъ буде, — махай!

Она хотѣла ѡдойти, — Германъ мимоволь, машинально, хопивъ єѣ за рукавъ, осмѣхаючись. Она поглянула на него якимсь дивнымъ, на-пѣвъ гнѣвнымъ, на-пѣвъ вызывающимъ поглядомъ. Германъ осмѣливъ ся, — почавъ ровмавлати, идучи поручь неи. Такъ завязало ся ихъ перше знакомство.

Рифка, якъ и Германъ, була сирота. Єи родичѣ померли такожь на холеру, — она лишила ся маленькою дитиною въ опѣцѣ старой тѣтки, у котрой жила и теперъ. Тѣтка тота, бездѣтна вдова по арендарю зъ Залѣся, взяла єѣ за свою, обѣцюючи при выходѣ за-мужъ дати їй 500 гульденѡвъ посагу и выправу. Рифка росповѣла про все то Германови заразъ першого вечера, закимъ зайшли до єи хаты. Германъ ѡдипровадивши єѣ ажъ до дверей, пѡшовъ задуманый ночувати до шинку. Щасливый случай, — гадавъ ѡнъ собѣ, — кобъ лишъ удало ся! Возьму, оженю ся зъ Рифкою, а єи вѣномъ можъ буде поратувати ся бодай що то! Тота думка засѣла єму въ голову и ѡнъ твердо рѣшивъ ся выповѣсти єѣ. При тѡмъ и часу годѣ було тратити, — дѣло пыльне, а Германъ хотѣвъ якъ найшвидше допяти свого. Заразъ на другій вечеръ ѡнъ пѡдстерѣгъ Рифку, якъ ишла до мѣста, и росповѣвъ їй свою думку. Она зразу завстыдала ся и почестувала єго звычайнымъ своимъ »a riech'an daanen tat'n aran!«, але коли Германъ росповѣвъ докладно про себе и свѡй заробокъ, стала троха ласкавѣйша, часъ ѡдъ часу поглядала зъ пѡдъ лоба на него и вконецъ велѣла поговорити зъ тѣткою.

Дѣло удало ся, хоть не безъ звычайныхъ торгѣвъ и передирокъ, а за двѣ недѣлѣ Рифка вже була жѣнкою Германа, а Германѣвъ »гешефтъ«, попертый Рифчиными грѣшми, пошовъ живо въ гору, приносячи Германови значный зискъ. Оженивши ся, Германъ почувъ ще горячѣйшу жадобу грошей, — ѡнъ знавъ, що незадолго на его головѣ буде удержане численнѣйшой родини, прокормлене кѣлькохъ голодныхъ а не прачѣвитыхъ ротѣвъ. А ему такъ не хотѣло ся попасти зновъ въ стару нужду, а ще до того зъ родиною. Дрожь холодна проходила по его тѣлѣ, коли подумавъ собѣ щось подѣбного, — длятого кинувъ ся всею силою въ »гешефтъ«, — урывавъ всѣмъ и каждому, крутивъ, вивъ ся, кривдивъ, кого мѣгъ, ошукывавъ рядъ на якости дерева, на вазѣ вапна, на всѣмъ, — подплачувавъ злѣсныхъ и половину кльоцѣвъ бравъ за дармо зъ паньскихъ лѣсѣвъ, — однимъ словомъ, бувъ всюды и деръ лыко, де тѣлько дрѣбку ѡдставало. Така праця, дрѣбна, томяча, гидка, — середъ вѣчныхъ сварѣвъ, проклятій, крикѣвъ и унижень прийшла якъ разъ до смаку Германови. Она забирала всѣ его силы, всѣ его думки, — не давала ему нѣ надъ чимъ застановити ся, заглушувала всякій внутрѣшний, людскій голосъ окрѣмъ невгомной, несытой жадобы зиску. Рифка и ѣи тѣтка (Германъ живъ въ ихъ домику) дивили ся на его невсыпучу запобѣгливѣсть и тѣшились, подивляючи спрыть и розумъ Германа, коли той вечеромъ въ шабасъ росповѣдавъ имъ про свои штуки та работы. Всѣ трое они жили по давному, — крайне ощадно. Рифка и ѣи тѣтка занимали ся деякою работою, котра ихъ прокормлювала, а и Германови такожь не богато було треба. Такимъ способомъ грошѣ прибирувались до

купы, и незадовго Германъ мѡгъ уже выняти зъ обороту жѣнчинъ посагъ — якъ чистый зискъ. Коли до будѡвлѣ не треба вже було нѣ дерева нѣ вапна, Германъ пѡднявъ ся доставки гонтѣ, латѣ и другихъ потрѣбныхъ знадобѡвъ, и на всѣмъ выходивъ зъ зискомъ черезъ свою спрытнѡсть и часто безсовѣстне туманене гоѣвъ — фѣрманѡвъ та злѣсныхъ. Будоване депѡ протягло ся цѣлыхъ 4 роки, а за той часъ Германѡвъ капиталъ успѣвъ нарости до значной цифры 10 тысячъ. Иншій на мѣсци Германа затеръ бы въ долонѣ зъ радости, що удалось такъ гарно зискати, и памятаючи стару приповѣдку: »по зиску утраты надѣй ся,« сховавъ бы грошики въ безпечне мѣсце, тай зачавъ сякъ-такъ жити процентами. Але Германъ бувъ не зъ такихъ. Боротьба задля крайцара, задля гульдена, а те и сотнѣ гульденѡвъ, — боротьба завзята, тяжка и ненастанна розгорячила єго. Онѣ шукавъ другого поля, на котрѡмъ бы мѡгъ сейчасъ стати до бою зъ новыми противниками. Таке поле вже истнувало, а истнувало оно не де, а въ Бориславѣ.

Домсѣ, знаменитый прускій капиталистѣ, котрому наша Галичина майже въ кождѡй галузи промыслу винна першій товчокъ, проѣзджаючи разъ черезъ Дрогобичъ, звернувъ увагу на дивну мазъ, котру жида въ коновкахъ розносили на продажъ селянамъ по ринку. Переконавшись, що се нафта, занечищена земляными и другими мынеральными примѣшками, онѣ забажавъ побачити те мѣсце, де добувають ту мазъ. Єму сейчасъ вказали Бориславскій мочары. Селяне розповѣли єму, якъ она пѡдходить на верхъ воды, якъ выпалює траву и всяку ростинонѡсть, — а деякѣ заговорили навѣть про пѡдземныхъ,

заклятыхъ боївникѣвъ, котрыхъ перегнила кровь выплыває на верхъ. Домсъ, практичный чоловѣкъ, розумѣє ся, не богато тамъ зважавъ на такі казки, але швидко покмѣтивъ, що нафтові жиły мусять бути неглубоко, коли нафта сама пѣдходить до горы, и що мусять они бути не-абы-які богати. Онъ поѣхавъ до Борислава, звидѣвъ мѣсцевѣсть и рѣшивъ сейчасъ зачати першу пробу. У кѣлькохъ бѣднѣйшихъ онъ позакуплявъ за безцѣнокъ части поля и нанявши бориславскихъ таки парубкѣвъ, почавъ копати вузенькі »дучки«. По трехъ — чотырехъ сяжняхъ показала ся нафта. Домсъ тріумфовавъ. Онъ швидко кинувъ ся будувати дестилярнѣ, почавъ радити ся зъ учеными инженерами та гутниками. А тымчасомъ зъ боку натягла инша хмара, котра швидко затемнила єго надѣѣ.

Въ околиці рознесла ся вѣсть помѣжъ всѣми маєтнѣйшими або и бажающими швидко доробити ся, про Домсову нахѣдку и про »чистий интересъ«, які зъ того дасть ся зробити. Всѣ, а особливо жи́ды, лавою поперли въ Бориславъ, хто зъ готовыми грѣшми, а хто и такъ на щастє. Почала ся боротьба, якої доси не бачила Галичина. Слизькій, влѣзливый элементъ жидѣвскій, мовъ вода пѣдчасъ повени, вдиравъ ся у всѣ закутины, всѣ шпарки, немовъ тысячѣ хробакѣвъ, и показувавъ ся всюды, де єго нѣхто и не надѣявъ ся. Докладне знанє простого люду, умѣлость выкористувати єго, ошукувати въ дрѣбницяхъ, на кождѣмъ кроцѣ, — надавали жидамъ велику перевагу надъ нѣмецкими капиталистами и всякими фаховыми людьми. Домсъ не мѣгъ выдержати ихъ конкуренціи и хотъ не переставъ держати ся въ Бориславѣ, однако дѣло не приносило такой корысти, якої надѣявъ ся. Тѣлько жи́ды зѣ своимъ »рабѣвничкимъ господарова-

нємъ» могли удержати ся. Они не зважали на нѣнащо, щобы тѣлько добути »кипячку.« Закопы роблено вузкѣ, огороджувано хворостомъ, вентиляція зразу була дуже мизерна, нѣякихъ приписѣвъ безпеченьства нѣ здоровля не заховувано, — тысячѣ и тысячѣ робѣтникѣвъ гибли за марный зыскъ, а жида збивали тысячѣ и миліоны. Они и одинъ другому не пропускали. Де одинъ добувъ нафту, другій копавъ тужъ побѣчь него, бравъ глубше, пѣдкопувавъ ся пѣдъ тамтого. Урядъ не мѣгъ собѣ зъ тымъ дати рады, бо довгій часъ не було въ Бориславѣ майже нѣякои урядовои контролѣ, майже нѣякого надзору надъ публичнымъ безпеченьствомъ. Всѣлякого рода проступки, а то и страшнѣ справки, були дуже звичайнѣ. Село Бориславъ поволи щезало въ тѣмъ непрослѣдимѣмъ хаосѣ, мовъ пѣна на водѣ. Давнѣ побитѣ »боѣвники« встали зъ могилъ, а встаючи розвалили село, котре выросло було надъ ними!

Германъ Гольдкремеръ бувъ одинъ зъ першихъ спекулянтѣвъ, що злетѣли на Бориславъ, мовъ хижѣ вороны на падло. Незадовго у него були вже три ямы зъ »матками«, с. є. зъ головными нафтовыми жилами. Германъ ставъ напруго богачемъ. Доси ѣнъ тѣлько боровъ ся, — теперь ставъ безпечно на ноги. Капиталъ плавъ єму самъ до рукъ. Але ще довгій часъ не покидала єго тота горячка, зъ якою колись взявъ ся до першої спекуляціи. Довго ще ѣнъ цѣлыми днями лѣтавъ по Бориславѣ, заглядавъ ѣдъ ямы до ямы, сваривъ ся, кричавъ, штуркавъ робѣтникѣвъ, однимъ словомъ, якъ говорили рѣпники: »квапивъ ся, немовъ завтра вже мали єго нести на окопище,« ѣнъ зразу немовъ самъ не вѣривъ свому щастю, боявъ ся, що ось-ось оно розслизне ся, розвѣе ся, мовъ дымъ.

Неразъ вечерами онъ заглядувавъ въ тѣснѣ, темнѣ горла ямъ и дрожь пробѣгала по его тѣлѣ. Онъ пригадувавъ собѣ свое либацке житє, пригадувавъ собѣ селяньскѣ оповѣданя про людску кровь въ земли, про поганныхъ »песѣглавцѣвъ,« що живѣ лежать въ могилахъ и ждуть, поки хто ихъ не выпустить на свѣтъ. Ёму ставало страшно. Ёго забобонна фантазія рисувала ёму почварнѣ образы, — ёму причували ся навѣтъ въ снѣ стогнаня, котрѣ нѣбы добувають ся зъ ямъ середъ пѣтьмы и мертвои тишѣ. Але такѣ хвилѣ, не то рефлексіи, не то мускулярного змученя и успокоєня, були дуже рѣдкѣ. Горячкова дѣяльнѣсть затопляла Германа, — онъ бувъ немѣ слѣпый, немѣ сновида, що пѣдъ проводомъ невидимои силы ступає понадъ пропасть и тымъ тѣлько щасливо переходить надъ нею, що не бачить нѣчого коло себе. Такъ само не бачивъ Германъ въ своѣй горячцѣ деякихъ важныхъ рѣчей, котрѣ ѡдтакъ тымъ дужше дали ёму почути ся. Передовсѣмъ онъ не бачивъ того, якъ розвивало ся за тѣ лѣта его родинне житє. У него родивъ ся одинъ сынъ, Готлибъ, але Германови нѣколи було уважати (впрѣчѣмъ нѣ умѣня анѣ спѣсѣбности до того у него не було), якъ розвиває ся, пѣдъ якими влїяннями росте его сынъ. Онъ знавъ тѣлько то, що на четвертѣмъ роцѣ вѣку малый Готлибъ почавъ учити ся ѡдъ звичайного, троха поряднѣйше ѡдъ того бельфера гебрейскои мовы и письма св., а на шестѣмъ роцѣ пѣшовъ до »нѣмецкои« школы въ Дрогобичи. Знавъ такожъ и то — (учителѣ частенько ёму о тѣмъ говорили) — що Готлибъ дуже тупа голова и плохо учитъ ся. Але розважити докладнѣйше надъ тымъ всѣмъ онъ не мѣгъ и не мавъ коли, тому-то и збувавъ все грѣшми, — плативъ добре учителямъ,

що »пôдбучували« єго Готлиба приватно. дома, — славъ вино та цукры оо. Васи́ліянамъ, пôдъ котрыхъ зарядомъ була школа, — и Готлибъ поволи, зъ тяжкою бѣдою ишовъ зъ класы до класы.

Та не довгожь тягло ся образованє Готлиба. Скôнчивши четверту нормальну ôнъ на ôдрѣзъ объявивъ ôтцю, що далѣ »мучити ся въ тôй проклятôй школѣ« не думає. Отець зъ першу зачудувавъ ся, далѣ розлютивъ ся и почавъ грозити, а видячи, що все то не помагає, приставъ на жаданє сына и давъ єго до склепу на науку торговои практики. Тамъ пробувавъ Готлибъ и доси. Сцена зъ сыномъ по скôнченю нормалокъ першій разъ отворила очи батькови, розгорякованому грошевыми спекуляціямн. Ôнъ побачивъ, що єго сынъ попри всѣмъ лѣнивствѣ, попри всѣй оспалости, близькôй до идіотизму, умѣє бути такимъ упертымъ, такимъ завзятымъ, що єму ажъ страшно стало. Довгѣ часы стояла Германови передъ очима маленька, груба буцмата фигурка єго сына зъ низкимъ чоломъ, четинистымъ въ гору стирчачимъ волосємъ зъ грубыми посинѣлыми зô злости губами, зъ маленькими, сѣрыми очима, въ котрыхъ палала така тупа завзятôсть, така злоба и лютôсть, якои ôнъ доси нѣколи не бачивъ у дитины. Зъ затиснеными кулаками и зъ страшнымъ крикомъ Готлибъ кидавъ ся на него, самъ не знаючи чого. Нападъ лютости не богато рôжнивъ ся у него ôдъ нападу епилепсіи.

Але спекуляційна горячка Германа тогды ще зовсѣмъ була не устала. Готлибъ успокоивъ ся, поставивши на своѣмъ, хоть зъ лица єго, — се Германъ ажъ теперъ побачивъ, — нѣколи не сходила понура упертôсть идіота, котра зновъ часомъ напруго переходила въ безмысну, идіотичну веселôсть. Друге,

що Германъ одъ теперъ мавъ часъ розважити на своѣмъ сыну, — се була жадоба грошей, — нѣ, жадоба роскиданя ихъ. Онъ купувавъ рѣжні забавки и туй таки псовавъ та товкѣ ихъ, — книжокѣ бувало на курсѣ у него переводило ся бѣльше копы, — одежа щезала на нѣмѣ, мовѣ на огни, — однимъ словомъ, Готлибъ одъ малу перемѣнювавъ ся поволи въ якогось кобольда, въ якогось духа мучителя, котрому все на завадѣ, все въ дорозѣ, и котрый все старає ся змести и знищити, до чого тѣлько може руку приложити. Стѣны въ єго покою повнѣ були дѣрѣ, выверченыхъ въ мурѣ ножиками, а туй таки въ тыхъ дѣрахъ виднѣли ся ще поломанѣ остра ножикѣвъ. Слуги и служницѣ мали зъ нимъ исте пекло: нѣколи не давъ имъ спокѣйно перейти попри себе, щобѣ не швякнути батогомъ, не вдарити каменемъ, не бризнути болотомъ. Германъ, котрый дуже рѣдко бувавъ дома и котрого Готлибъ въ початкихъ троха боявъ ся, не знавъ, або мало знавъ о тѣмъ: ажъ сцена высше згадана отворила єму очи. Тай тогды онъ надъ тымъ такъ богато не застановлявъ ся. »Отъ дитина, — погадавъ собѣ, — звѣстна рѣчь, живе, вразливе,« Онъ успокоивъ ся ѡддавши єго до склепу свого знакомого, блаватного купця Менкеса. Та не довго тревавъ єго спокѣй. Сынъ и ту не переставъ бути тымъ, чимъ зробила єго на-пѣвъ природа, а на-пѣвъ вихованє матери, и дуже часто Германови приходило ся слухати жалобѣ другихъ субъєктѣвъ, а то и самого принципала, — дуже часто приходило ся єму сплачувати значнѣ сумы за шкоды, якихъ пона-раблявъ єго сынъ въ рѣжнихъ мѣсцяхъ.

Але поволи-поволи, зъ ростомъ маєтку потухала спекуляційна горячка въ Германовѣй крови. Онъ те-

перъ уже ставъ найпершимъ богачемъ помѣжъ всѣми бориславскими капиталистами. У него було кѣлька-сотъ власныхъ ямъ, — кѣлканайцять дестилярень, на него працювало кѣлька тысячъ робѣтникѣвъ, працювало пѣдъ надзоромъ невмолимыхъ неробѣвъ-жидѣвъ, котрымъ Германъ за те тѣлько и плативъ по 40—60 кр. денно, щобы наганяли робѣтникѣвъ до работы ѡдъ рана до ночи. За 15 лѣтъ, ѡдъ часу почину бориславской спекуляціи, Германъ закупивъ бориславску доминію и ще кѣлька шляхоцкихъ посѣлостей въ околици и ставъ уже дѣдичемъ. Але разомъ зъ тою щасливою хвилею, коли се стало ся, — наставъ въ житю Германа новый, зразу дуже мало видный, але все важный зворотъ. Ёго очи, доси заслѣплені тѣлько одною жадобою, заняті тѣлько шуканємъ одного — богацтва, теперъ, найшовши ёго, почали оглядати ся навкруги, почали пильнѣйше роззирати всѣ обставины, середъ котрыхъ текло житє Германа. Той, такъ сказати, критичный зворотъ, не надѣйшовъ разомъ, не ставъ нѣколи до теперъ надто сильный, — але все таки богато вражѣнь, котрыхъ Германъ впередъ не добачувавъ, пѣдпадали ёму пѣдъ очи, будили ёго увагу, мутили потроха супокѣй, и падучи поволи, незначно, часъ ѡдъ часу, мовъ краплѣ холодной воды на розѣгрѣте тѣло, разили ёго глубоко, лютили и перероблювали цѣлу ёго вдачу, весь свѣтоглядъ.

Окрѣмъ дивной натуры сына, котра перша звернула на себе ёго увагу, ѡнъ швидко покмѣтивъ, що и ёго жѣнка въ своѣмъ родѣ не меньше цѣкаве и сумне явище, и коли темпераментъ сына не можъ було назвати инакше, якъ хоробливымъ, — то и она зовсѣмъ не була нормально розвита. Оженивши ся зъ нею, Германъ ѡдъ разу кинувъ ся до сво-

ихъ дѣлъ, зъ головою потонувъ въ нихъ и не бачивъ, якъ жива, бесѣдлива и яко-такъ привѣтна дѣвчина, зъ котрою онъ оженивъ ся, перероджувалась, перемѣняла ся поволи въ зовсѣмъ другу, не подѣбну до першої. Она зовсѣмъ не була образована, а доки ще незабезпечене становище Германа нагоняло въ страхъ о будущу долю и заставляло до якои небудь работы — доти и до людей була подѣбна. Але швидко маѣтковый станъ Германа полѣпшивъ ся, — ему нѣчого було бояти ся о будущій хлѣбъ, — самъ не знаючи, якъ и коли, онъ ставъ жити выгѣднѣйше, въ поряднѣй, хорошо меблѣванѣй хатѣ, ставъ держати слугъ, конѣ, — далѣ закупивъ въ Дрогобичи кѣлька камениць на власнѣсть, — и тутъ житє его жѣнки пѣшло зовсѣмъ другою дорогою. Всяке занятє, всяку роботу она покинула, — стала вѣсти смачно и богато, немовъ хочачи вынадгородити собѣ давнѣйшій часъ недостатку. Строѣ занимали єѣ якійсь часъ, и она выдавала на нихъ немаго грошей. Але чимъ дальше въ лѣта, тымъ бѣльше она товстѣла и лѣнивѣла. Цѣлыми днями она сидить бувало въ мягкѣмъ, выгѣднѣмъ фотелю пѣдъ ѣкономъ та смотритъ на ринокъ. Ёи лица стали повнѣй и ѣддутѣй, — очи колись чорнѣй, блискучѣй и заманчивѣй, теперъ стратили блискъ и стали немовъ оловянѣй, — голосъ понизивъ ся, згрубѣвъ, а рухи стали тяжкѣй и неповоротливѣй. Людска, жива подѣба замѣтно тонула въ надмѣрѣ мяса и товстости. Панѣ Гольдкремеръ на всякого, хто єѣ бачивъ, робила прикре, ажъ гидке враженє.

Безграничне лѣнивство, физичне и духове, выродило у неѣ такожъ упертѣсть, властиву идѣотамъ, котрымъ годѣ подумати о чѣмъ небудь, — значитъ, годѣ и рѣшити ся на яку-небудь змѣну, на якѣй-

небудь живѣйшій крокъ. Она такъ бояла ся всякого руху, всякої зміны довкола себе! Она и сынови своему передала тото ідіотичне лѣнивство и тоту тупість, тільки що у Готлиба до неї примѣшала ся ще отцева горячка, выступаюча рѣдкими выбухами лютої и вѣчною жадобою нищення, псованя та трачення всего безъ думки и безъ цѣли. Правда, школа, товариство, въ котрѣ одтакъ вѣйшовъ Готлибъ, обтекали троха єго дику вдачу, але не змінили єї. Она виявляла ся теперъ рѣдше, нѣжъ впередъ, але все таки виявляла ся, скоро що небудь зъ боку дало до сего досыть сильній товчокъ.

Германъ не швидко успѣвъ докладно приглядѣти ся всему тому. Зъ разу не клавъ на то великої ваги. Але вѣчна нерухомість, бездѣйність и упертість жѣнки лютила єго, — горячкового, непосидючого спекулянта. Онъ часто починавъ зъ нею сварку, але все надармо. Она неразъ и одповѣдати єму не хотѣла, або на єго бесѣду одповѣдала на-пѣвъ добродушнымъ, на-пѣвъ глупымъ смѣхомъ. Германъ лютивъ ся и выбѣгавъ зъ дому. Подѣбнѣ сцени послѣдними часами ставали що разъ частѣйшѣ. Германови робило ся дома чимъ разъ прикрѣйше, онъ чувъ ся немовъ въ рѣзницкѣй ятцѣ, переповненѣй запахомъ свѣжого м'ясиа. Щось мовъ перло єго зъ дому, — але самъ онъ не знавъ, куды дѣти ся. Та щастє єго, що онъ не зовсѣмъ ще ясно бачивъ, що се за люде, зъ котрыми єму треба жити, — що се за натуры, єго жѣнка и сынъ! Щастє єго, що онъ не знавъ, чому они такѣ дивнѣ, каприснѣ, упертѣ, — що онъ уважавъ ихъ здоровыми людьми! Колибъ онъ бувъ знавъ, яка велика мѣрка помѣшаня розуму и психичної недуги лежить въ ихъ крови, онъ певно не бувъ бы мѣгъ и

днины почувати зъ ними пѣдъ одною стрѣхою! Правда — житє и природа, се дуже консеквентнї дѣячѣ, — они швидко показали єму и тотъ бѣкъ дѣла, — але все таки ближше застановленє моглобъ було злагодити переворотъ, а то и зовсѣмъ звести єго на супокѣйну дорогу лѣкарского та психїатричного ратунку.

И теперъ, въ хвили наибѣльшой переваги рефлексїи та споминокъ, яку доси тѣлько переживавъ Германъ, ѡнъ не задержувавъ ся довго надъ картинами своего родинного житя, — такъ дуже те житє єму обридло. Саме вчера у него була завзята передирка зъ жѣнкою, въ котру вмѣшавъ ся и сынъ, що на той часъ бувъ дома. Германъ теперъ вже и не тямить, о що имъ пѣшло, — але тѣлько тямить, що жѣнка и сынъ насѣли на него такъ, що мусѣвъ утѣкати зъ дому. Жѣнка лаяла єго, а сынъ грозивъ, посинѣвши зѣ злости. Германъ сплюнувъ передъ себе зъ досады. »Прокляте боже на таке житє!« шепнувъ ѡнъ беручи ся до работы. Швидко перо закрипѣло по шерсткѣмъ, сивѣмъ паперѣ. Але рефлексїя ще не втихла. Германъ запинивъ ся по хвили, поглядаючи на великї стовпы циферъ, що пали ся передъ єго очима на паперѣ.

— Для кого то все? прошептавъ ѡнъ. Кто зъ того схѣснує? А на се прецѣнь весь мѣй вѣкъ пѣшовъ, — всѣ мои силы!...

Але дѣловый, практичный чоловѣкъ въ одной хвили обѣзавъ ся и всѣ непотрѣбнї рефлексїи втихли, поховали ся геть, мовъ малї дѣти передъ рѣзкою. Германъ вставъ, пройшовъ ся по комнатѣ, выпивъ склянку воды и засѣвъ до работы.

Була одинайцята година. Сонце жарило, а вѣтеръ крѣзь ѡкно заносивъ до комнаты роспареный нафтовый сопухъ и безконечный гукъ, крикъ та гамѣръ робу-

чого люду. Германъ все ще сидѣвъ и писавъ, не зважаючи на нѣщо. Онъ умысно хотѣвъ набити собѣ голову цифрами та рахунками, щобы прогнати другі, погані думки.

Наразъ дверѣ до єго покою зъ лоскотомъ отворили ся, а въ нихъ показало ся нагло, мовъ червона блискавка, широке, розгорѣле лице єго сына. Ще хвилька, а передъ нимъ стоявъ Готлибъ, задыханий, покритый курявою, зъ блискучими очима и стисненими кулаками.

— Га, — промовивъ онъ, важко дышучи и падучи безсильно на канапу.

Германъ перепуджений и здивований випуливъ на него очи.

— А ты чого сюда прибѣгъ? запытавъ онъ по хвили.

Готлибъ не ѡдповѣдавъ. Видно, що онъ пѣшки перейшовъ всю дорогу зъ Дрогобича, тай то перейшовъ швидко, Щожъ таке стало ся? Чого єму треба? думавъ собѣ Германъ, дивлячись на сына и ждучи єго ѡдповѣди. ідповѣди не було.

— Ну, щожъ тамъ такого? промовивъ Германъ ласкавѣйше, — чогось прийшовъ?

Послѣдне запытанє стрясло наразъ Готлибомъ, мовъ искра електрична. Онъ въ однѡй хвили зѡрвавъ ся и прискочивъ до ѡтця.

— Грошѣ давай, — чуєшь грошѣ! скрикнувъ онъ, чѣпаючи єго за груди. Грошѣ давай, — менѣ грошѣ треба, — богато, чуєшь!...

Голосъ ледво продиравъ ся Готлибови крѡзь пересохле горло. Єго руки дрожали. Германъ поблѣдъ зѡ страху. Онъ не знавъ що робити: чи кричати о помѡчь, чи уговорювати сына по добру.

— На щожь тобѣ грошѣ? спытавъ спокôйно Германѣ. Онѣ силувавѣ ся на спокôй, хотѣ чувѣ, що єму щось пôдѣ горло пôдступає, немовѣ хоче єго удусити.

— Треба! треба! не пытай, — кричавѣ Готлибѣ, шарпаючи єго. Давай швидко, — у тебе ихѣ и такѣ много! Давай!...

Готлибôвѣ голосѣ урвавѣ ся. Германѣ поглянувѣ на єго лице, вѣ єго очи... Боже! що за дикôсть, що за страшна жадоба! Єму стало страшно и мерзко, немовѣ се не власна єго дитина, а якiйсѣ гадѣ дотыкає ся тѣла. Зачудованє перейшло вѣ гвѣвѣ. Онѣ однимѣ замахомѣ ôдопхнувѣ сына ôдѣ себе, такѣ, що той хитаючисѣ покотивѣ ся вѣ кутѣ кѣ стѣнѣ.

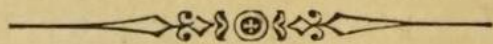
— Що, — крикнувѣ теперѣ Германѣ, дрожачи зѣ гнѣву, — ты ôдки? Що ти за одинѣ? Чи такѣ ся до тата зѣ просьбою приходитѣ? А ты смѣєшѣ на мене руку пôднимати? Не знаєшѣ, що вѣ письмѣ написано: усхне рука, котра пôднимає ся на батька! И ты за грôшми? заразѣ кажи, на що ихѣ тобѣ?

Готлибѣ, якѣ упавѣ на канапу, такѣ таки и лежавѣ, не кажучи и слова. Онѣ разѣ тôлько поглянувѣ на батька, але такимѣ ненависнымѣ, злобнымѣ, затытымѣ поглядомѣ, що Германѣ замовкѣ и сплунувши та пройшовши ся два-три разы по комнатѣ, сѣвѣ назадѣ до роботи, не звертаючи уваги на сына.

Настало полудне. Служниця вôйшла и звѣстила, що обѣдѣ готовый.

— Ъсти пôдемѣ, — обернувѣ ся остро батько до сына. Готлибѣ не кажучи слова, вставѣ и пôшовѣ до обѣду. Онѣ ѣвѣ своимѣ звичаємѣ, богато и пажерливо, — але се не дивниця була Германови. Дивниця було єму тôлько то, що Готлибѣ зѣ такою жадобою

выпивавъ склянку за склянкою вина, котре стояло на столѣ. Германъ бачивъ, якъ Готлибови очи розгоряли ся чимъ разъ дужше, — грубѣй вишневою краски губы рушали ся, але нѣ одно слово не выходило зъ устѣ. Бачилось, Готлибъ бесѣдувавъ, радивъ ся самъ зъ собою нечутнымъ нѣкому голосомъ. Батько зъ разу хотѣвъ заборонити єму пити такъ богато, але далѣ подумавъ собѣ: »нехай, — швидко засне, — то и перейде все.« И дѣйсно Германови не довго прийшло ся ждати. Ще за обѣдомъ сонъ зломивъ Готлиба, онъ перевернувъ ся на софку и захрапавъ, роскинувши руки и ноги и широко роставивши уста. Онъ лежавъ такъ передъ Германомъ недвижный, — тѣлько губы разъ въ разъ шевелили ся, немовъ таємнича нарада зъ самымъ собою не переставала и въ снѣ.

III.

Сонце похиляло ся зъ полудня. Ёго горяче промѣне сыпало ся искристымъ градомъ на бориславске узгѣрѣ. розсыпаючись по сугорбахъ сѣрои глины, выдобутои зъ глубочезныхъ ямъ, распалюючи тонкѣ дротяни линвы навинени на корбахъ, заламуючись и мигтячи всѣми фарбами веселки на калужкахъ та потѣчкахъ, котрыхъ стухла, болотниста вода покрыта була зверха густою, пливкою нафтою. Ясне, погѣдне небо горѣло надъ горячимъ Бориславомъ и выглядало такъ само сѣро, якъ цѣла зруйнована околиця. Вѣтеръ нѣ разу не шевельнувъ воздухомъ, не повѣнувъ холодомъ, не розсѣявъ важкого, густого сопуху, що выходячи зъ ямъ, зъ глины, зъ потокѣвъ, зъ брудныхъ магазинѣвъ, залягавъ хмарою надъ Бориславомъ, спиравъ духъ въ груди. А ще горы, обрубани зъ лѣса, покрыти голыми стирчачими ценьками або зовсѣмъ выгорѣлыми шутроватыми та камѣнястыми галявами, доповнювали вражене того сумного краєвиду. Голосы, що рано розлягали ся и зливали ся въ оденъ безмѣрный гамѣръ, заповняючій всѣ закамарки Борислава — теперь змовкли. Якась сонна мертвота залягала довкола. Тѣлько рѣпники въ своихъ заропленыхъ сорочкахъ, самѣ заропленѣ по очи, лѣпиво повертали ся коло ямъ, крутячи корбами, та теслѣ цюкали рѣвностаино своими топорами о дерево, мовъ

великій жовны. Всякій рухъ, якій видно було довкола, — всякій голосъ, якій можъ було учути, — все нагадувало радше повольный, сонливый рухъ та туркѣтъ величезной машины, тѣлько що колеса, зубцѣ, загачки та шрубы тои машины, були живі люди зъ тѣломъ и кровю. Думка, не находячи нѣчого принадного нѣ поверхъ землѣ анѣ надъ землею, мимоволѣ нириала въ тоту темну, страшну глубѣнь, де теперъ, въ тѣй самѣй хвили, мучать ся, працюють, рыють тысячѣ людей, де кипить робота, оживає або завмирає надѣя, боре ся житє зѣ смертю, боре ся чѣловѣкъ зъ природою. Кѣлько сумныхъ зѣтхань, тревожныхъ думокъ, горячихъ молитовъ, пяныхъ выкрикѣвъ розлагаєсь въ внутрѣ землѣ, але на верхъ не выдобуває ся нѣчо крѣмъ удушливого сопуху, — все пожирає земля, глубѣнь, пѣтьма, мовъ той старосвѣтскій божокъ власнѣ дѣти. А сонце горить на небѣ, мовъ розпечена желѣзна куля, и бачить ся, навмысне силуєсь якъ найшвидше высушити всю силу, сѣ живі соки въ тыхъ чорныхъ послаблыхъ рѣпникахъ и въ тыхъ голыхъ, обнищєныхъ зъ лѣсѣвъ, тѣлько беззубыми, чорными пеньками наѣжєныхъ горахъ.

Германъ Гольдкремеръ не мѣгъ нынѣ по обѣдѣ и на хвилю заснути, такъ зрушили єго рѣжнѣ враженя нынѣшного дня. Онѣ выйшовъ зѣ свого помешканя и пѣшовъ на Новый Свѣтъ, де було наибѣльше и найбогатшихъ єго ямъ. По дорозѣ минавъ онѣ богато чужихъ закопѣвъ, але не обзиравъ ся на нихъ, силувавъ ся навѣтъ нѣчого не видѣти, нѣчимъ не займати ся, бо чувъ, якъ всяка, хотъ и найзвычайнѣйша рѣчь, дивнымъ способомъ тревожить єго роздразненѣ нервы. Онѣ бувъ немѣвъ въ горячѣ, коли всякій, хотъ и зовсѣмъ легонькій дотыкъ на болюче

тѣло выдає ся хорому важкимъ ударомъ. Германъ самъ не знавъ, що зъ нимъ стало ся сегодня. »Чи я мало спавъ, чи перестудивъ ся, чи що такого?« — воркотавъ онъ самъ до себе, чуючи въ собѣ тоту дивну, нечувану змѣну. Ёму здавалось именно, що на все онъ нынѣ дивить ся якимись новими очима и що весь Бориславъ нынѣ для него якійсь новый свѣтъ. Що се мало значити? Чому, наприкладъ, худѣ, нужденнѣ, чорнѣ лица рѣпникѣвъ працюючихъ коло ямъ, нынѣ такъ глубоко щемѣли въ ёго серци, а звичайно навѣть уваги ёго не звертали на себе? Чому ихъ порвана, перегнила, зароплена одежа нынѣ обходила ёго далеко бѣльше, нѣжъ груды воску, котрѣ они разъ за разомъ вытягали зъ ямъ? Одки ёму прийшла въ голову думка, що тамтому въ ямѣ мусить бути страхъ негарно сидѣти въ такоѣй глубинѣ и въ такоѣй задусѣ цѣлыхъ 6, а то неразъ (въ ёго ямахъ) и 12 годинъ? Що за невидима сила навернула ёму на голову питанє: якже то мусить ся жити дома тымъ людямъ, коли они волять ити сюды за такоѣй нужденный заробокъ та страшно бѣдити? »Нужденный заробокъ!... Страшно бѣдити!«... Такъ, тотѣ именно фразы, зъ котрыхъ онъ неразъ такъ бѣдко насмѣвавъ ся, въ котрыхъ правду нѣколи не хотѣвъ повѣрити, просунули ся теперь черезъ саму тайну глубинъ ёго душѣ, мовъ чорнѣ хмары, передвѣстники бурѣ. Що стало ся зъ Германомъ? Якимъ чудомъ приходитъ онъ до подобныхъ рефлексій, онъ, твердый, практичный, вырахованный *Geschäftsmann*, — онъ, у которого ставало на тѣлько серця, щобъ за найменше припѣзнєнє, за найменшу недбалѣсть, за найменше грубе слово навѣть урывати своимъ робѣтникамъ зъ платнѣ? Одки онъ самъ теперь приходитъ до подобныхъ ду-

мокъ? Хиба онъ не знає, що се все дурницѣ, dummes Zeug, якъ онъ самъ звичайно говоривъ передъ другими?

О, Германъ знає все то дуже добре и тямить дуже добре свои власнї науки, — але щожъ, се була якась така погана хвиля, коли подобнї думки шибнули єму въ головѣ. Онъ старає ся на силу прогнати ихъ. Идучи звольна стежкою помѣжь ямы, минаючи ропникѣвъ та жидѣвъ, що зъ пошанованємъ кланяють ся »такому велике панъ зъ нашѣ вѣры,« — онъ насилу хоче зайняти ся рахункомъ, дѣловою комбинацією. Ось послѣдними тыжднями ямы принесли єму о 20 тысячъ менше доходу, нѣжъ звичайно, — въ єго касѣ починає показувати ся недобѣръ, — робѣтники коштують богато, бо косовиця настала, а ту контрактъ зъ рѣжними фірмами виходить. Правда, при належитѣй натузѣ можна ще дѣгнати хибу, — треба лишень наняти бѣльше робѣтникѣвъ и отворити два закопы, котрї недавно мусѣвъ заперти задля недостатѣ рукъ. Але щожъ, — се такожъ ризико. А нужъ въ закопахъ покаже ся жила воды, — а се рѣчь дуже легка, и такъ уже декуды слезить вода въ штольняхъ. Тогды пропала робота и треба довгого часу, закимъ воду вычерпати. На нафту нѣщо надѣяти ся, бо и жерела вже майже вычерпанї, тай она впрочѣмъ не оплачує ся, не выдержує конкуренціи зъ заграничною. Лихо! Отъ якъ бы такъ теперь порядну жилу воску надѣбати, — то се бы якъ разъ помогло! Але тутъ Германъ запинивъ ся. Єго переслѣдовала вже ѡдъ тыжня думка, що щастє починає ѡдвертати ся ѡдъ него, — а теперъ онъ зновъ щастя просить — о жилу воску! Пуста просьба! — жилы не добуде, недобѣръ буде побѣльшувати ся, —

вода залє закопы, контрактъ пропаде, — все, що онъ черезъ тѣльки лѣта зъ такою мукою, грыжею, працею и горячкою назбиравъ и нагромадивъ до купы, — все пропаде, розслизне ся, розвѣе ся мовъ порохъ на вѣтрѣ, — бо щастє ѡдвернуло ся ѡдъ него! Такъ, оно ѡдвернуло ся, — онъ о тѣмъ сильно переконаный. Онъ знає зъ досвѣду, що поки чоловѣкови щастє сприяє, поти тѣло єго сильне, мовъ желѣзо, — нервы твердѣ мовъ сталь, — думка ясна и певна себе, — поти цѣлый чоловѣкъ подѡбный до блискучои, острои стрѣлы, выпущенои зъ лука и зъ свистомъ летячои просто до цѣли. Германъ бувъ колись — недавно єще — такою стрѣлою! Але нынѣ онъ не той! Нынѣ онъ дразливый, зломаный, — нынѣ грыжа вѣсть єго сердце, травить єго силу, мѣшає єго думку, — нынѣ щастє покинуло єго, ѡдвернуло ся ѡдъ него!»

Такъ невеселѣ думки шибали по головѣ Германа. Онъ и не счувъ ся, коли ставъ передъ першимъ своимъ закопомъ. Кошара зъ дощокъ и рѣзанныхъ стовпкѡвъ розсѣлась надъ ямою, мовъ сѣре циганьске шатро, — въ серединѣ було брудно и душно, хоть кошара не запирала ся нѣколи; всякого, хто зъ надвору входивъ до неи, сумеркѣ хапавъ за очи; ажъ по довшѡмъ часѣ можъ було до него привыкнути и розглянути добре все, що въ серединѣ находило ся. Германъ вѡйшовъ.

Рѡпники ино що пополудновали и брали ся до работы. Ихъ було чотыри, — самѣ молодѣ парубки. Оденъ давно вже стоявъ при млинку и млинковавъ свѣжѣй воздухъ до ямы. Поки се не зробить ся, — не можъ лѣзти въ глѣбѣнь. Два другѣ приладжували третого, котрый мавъ спускати ся въ долину. Они

оперезали єго шлією попôдъ пахи и ôдтакъ причепили шлію до дротяной линвы. Парубокъ приладжений такимъ способомъ, стоявъ надъ ямою, не кажучи и слова.

— А що, — чей уже можъ спускати? сказавъ оденъ зъ тыхъ, що єго оперѣзували. Ану, Миколо, — подай єму тамъ оскарбъ и лѣхтарню, — швидко, небоже.

— Ну, ну, — нѣщо квапити ся — є часъ до вечера, — ôдповѣвъ тамтой ôдъ млинка. На тѣ именно слова Германъ надôйшовъ до кошары.

— Такъ, такъ, — є часъ! Поволеньки собѣ поводѣтъ ся! крикнувъ ôнъ гнѣвно. Вже друга година, — а ты ще на верха?

Рôпники не ужахнули ся, не перерывали своєи работы при Германовôмъ приходѣ, — нѣ оденъ навѣтъ не поглянувъ на него. Микола рôвнодушно складавъ оскарбъ и мотыку въ бляшаный кибель, причепленный на кôнці линвы; Семенъ млинкувавъ далѣ, хитаючись при тôмъ на оба боки, мовъ п'яний, — а Стефанъ причепивъ шнурокъ до пружины, на котрôй стремѣвъ дзвôнокъ, ôдтакъ засвѣтивъ лѣхтарню и давъ єѣ Гриневи.

— Чому швидше не робите? крикнувъ зновъ Германъ, котрого найдужше лютила тота рôвнодушнôсть, той деревяный супокôй рôпникôвъ.

— Такъ робимо, якъ можемо! ôдповѣвъ Семенъ. — Тажъ годѣ єго спускати въ замороку! Самѣ знаєте, що ôсѣмдесять сяжень, то не жартъ!

— Ну, Гриню, — бери лѣхтарню та иди въ божій часъ, — сказавъ Стефанъ.

Гринь взявъ лѣхтарню и ступивъ одною ногою въ кибель, — а рукою взявъ ся за линву. Стефанъ

и Микола стали до корбы. Поволи замахувала она своїмъ крыломъ, и линва, мовъ червона змія, почала сховзувати ся зъ валу, на котрôмъ була навинута. Гринь єще стоявъ на березѣ ямы. На єго лици крôзь густу верству глины и кипячки можъ було добачити якійсь неспокôй, якусь тревогу и щось мовъ боротьбу зъ самымъ собою. Черезъ єго голову перемигнула блискавкою думка про дôмъ, про стару мать, котра завтра, въ недѣлю, жде єго на обѣдъ. А ту ось передъ нимъ ся глубоченна, 80-сяжнева пропасть, брудна, вонюча и тѣсна, мовъ жите въ нуждѣ. А тамъ въ глубинѣ кôлько то рôзныхъ, невидимыхъ силъ грозить єму! Хто знає, чи за годину, за двѣ єго товаришѣ не вытягнуть холодного трупа? Хто знає, хто знає!... Дрожь пройшла по єго тѣлѣ, коли кибель почавъ тонути въ долину, коли на єго лице повѣнувъ важкій, пôдземный холодъ. Єму стало такъ тяжко, якъ ще нѣколи. Ось ôнъ стоячи одною ногою въ киблі, рукою держачи ся линвы, перевисъ въ воздухѣ и захитавъ ся надъ западнею. А корба невпинно махає своїми крылами, линва невпинно сховзуєсь зъ валу, — ôнъ тоне, тоне повôльно, тихо... Єму духъ захапує, — дрожачимъ голосомъ кричить своїмъ товаришамъ на прощанє звичайный гôрницкій окликъ:

— Glück auf!

— Glück auf! ôдповѣдають середъ глубокои тишѣ три голосы, — нѣ, не три! И четвертый, непевный, притишений голосъ Германа повторивъ такожъ:

— Glück auf!

— Иди зъ Богомъ! додавъ Микола и замовкъ. Гриць утонувъ въ темнôй пропасти.

Въ кошарѣ тихо. Анѣ оденъ голосъ не перерыває тишѣ. Всѣ мовчки працюють. Колеса, намазані

кипячкою, обертають ся нечутно, мовь духи середь сумерку. Линва тихо сховзуєсь и хитає ся. Всѣмь якось важко, немовь при похоронѣ, коли спускають трумну до гробу. Дивна рѣчь! Що день кождый зъ нихъ бачить те саме: спускає ся чоловѣкъ до ямы, — и що день те саме, важке, гнетуче чутє здавлює душу, щодень вертає думка: ось спускаємо до гробу живого чоловѣка!

Германъ стоявъ и дививъ ся, — дививъ ся и мовчавъ; онъ самъ не знавъ, що зъ нимъ робить ся. Якъ пильно, якъ уважно слѣдивъ онъ нынѣ за выра-зомъ лица тыхъ рѣпникѣвъ, а особливо того, що вто-нувъ въ глубинѣ, того »живо похороненого!« И диво! Тѣ самѣ чутя, що шевелили ся въ нихъ, що выкликували въ нихъ дрожь и зѣтханя и тревогу; — тѣ самѣ чутя бушували и въ єго груди, але якъ сильно, якъ страшно! Все то, що мелькомъ переле-тѣло черезъ думку Гриневи, коли стоявъ надъ ямою, — все то переходило и черезъ думку Германа, але якъ ярко, якъ живо, якъ важко! Въ єго уявѣ рису-вавъ ся не оденъ образъ нужды, роспуки, недостатку, — не оденъ а тысячѣ, и всѣ они зливали ся въ одно бушуюче море, въ одну страшну заливу недолѣ, въ котрѣй гремѣли и стугонѣли якѣсь змѣшанѣ, глубокѣ голоса. Тыхъ голосѣвъ онъ не мѣгъ поняти, хоть знавъ, що оно щось страшне. Онъ стоявъ въ кутѣ кошары нерухомый, холодный и силувавъ ся позбути ся страшныхъ привидѣвъ. Онъ широко отворивъ очи, щобы видѣ дѣйсности прогнавъ марева. Але и дѣй-снѣсть не могла єго потѣшити анѣ успокоити. Бо чижь єго марева не були —тота сама дѣйснѣсть, тѣлько бѣльше оживлена, пѣднесеца фантазією на высшу степень?

— Glück auf! Glück auf! повторявъ онъ безмыслино.

— Щастибôгъ вамъ, бо мы не зазнали счастья! Щастибôгъ вамъ, бо мы гибли зъ нужды, мучились весь вѣкъ! Щастибôгъ вамъ!...

Кому?... Ну, комужь якъ не намъ, намъ, Гольдкремерамъ, намъ, котрѣ можемо спокôйно стояти, дивити ся на обороты корбы, сховзанье и хитане ливвы, — котрѣ можемо спокôйно наганяти тыхъ людей до пильности, спокôйно слухати ихъ страшного, прошибающого: Glück auf!...

Германъ выйшовъ зъ кошары, не сказавши и слова бôльше рôпникамъ. Сонѣшна яснôсть на дворѣ успокоила его троха, притишила розбурханѣ думки. Онъ пôшовъ далѣ оглядати ямы, и старавъ ся по дорожѣ набрати якъ можъ наибôльше супокою и твердости. Онъ говоривъ самъ собѣ, що »властиво, щожъ се за велика рѣчь? Лѣзе хлопъ до ямы, ну, и бере за то заплату, — цѣлого гульдена! Якъ бы не хотѣвъ, то бы не лѣзъ, — силувати его нѣхто не силує. А якъ тамъ що... того..., ну то за то прецѣнь я не можу ôдповѣдати. Я що можу, то роблю для ихъ безпеченьства. Кôлько то мене коштуютъ кошары, млинки, лямпы новой конструкци! Щожъ менѣ можъ закинути? А що я за свои грошѣ хочу совѣстной работы, — то се зовсѣмъ природна рѣчь. Значить, я не маю нѣчо на своѣй совѣсти, — не маю чоготымъ грызти ся! Навѣть думати о тôмъ нема що!«...

Такъ мѣркувавъ Германъ, уциткуючи тоту невидиму силу, що нынѣ збудила ся въ нѣмъ и валила-перевертала всѣ его рахунки, бентежила весь его супокôй. И справдѣ, — она мовъ на Германôвъ розказъ, затихла. Германъ ставъ спокôйный, навѣть

акійсь жвавий и радый, мовъ чоловікъ по слабости. Тільки часъ одъ часу легенька дрожъ его мускулôвъ давала ему знати, що страшна, ворожа сила въ его внутрѣ не замерла, и що найменшій сильнѣйшій дотыкъ, найменше потрясенє може на ново єѣ розбудити.

Онъ пôдôйшовъ къ другôй ямѣ въ веселôмъ настрою. Ему хотѣло ся забѣчи рôпникôвъ несподѣвано, невидимо, щобъ доконати ся, якъ они роблять. Онъ знавъ, що теперь его вѣрника нема коло сеи ямы, — и для того легко ему буде доконати ся, чи варті тоті люде и тыхъ грошей, що берутъ. Онъ пôдôйшовъ зъ легка къ дощанымъ стѣнамъ кошары, ступаючи безъ шелесту на мягкôй глинѣ, и заглянувъ черезъ выбитый сукъ до середины. Такій спосôбъ надзираия бувъ у него не новина и всѣ майже робôтники знали о тôмъ, бо звичайно при выплатѣ Германъ урывавъ имъ зо чверть зарôбку говорячи: »А, то ты черезъ тыждень дармуєшь та поводишь ся коло ямы мовъ глиняный, а теперь по грошѣ приходишь!« А коли бѣдолаха-рôпникъ починавъ суперечати ся та божити ся, — Германъ цѣлый наливавъ ся кровю, якъ индикъ, грозивъ рôпникови жандармами и казавъ вѣрникови якъ стôй выкидати его за дверь.

Германъ заглянувъ черезъ выбитый сукъ до кошары. Якъ разъ напротивъ него бувъ вхôдъ, черезъ котрый входило до середины троха свѣтла, ôдбитого ôдъ сусѣднои кошары, — проте Германови легко було розглянути все, що дѣяло ся въ серединѣ. Два парубки стояли якъ звичайно коло корбы, але не крутили, — видко було, що ино-що спустили одного въ спôдъ и ждали звôнка, коли мають тягнути въ

гору кибель зъ воскомъ. Тільки третій при млинку крутивъ разъ — въ — разъ корбою, хитаючи ся въ боки, мовъ и самъ ставъ машиною. А коло входу сидѣвъ малый, заталапаний хлопчина — липярь, котрый звичайно выбиравъ зъ помѣжъ глины дробнѣ грудки земного воску. Теперъ не маючи роботи, онъ дрѣмавъ, оперши ся плечима о стѣну; єго худѣ, бруднѣ руки висѣли безвладно долѣ боками, а долонѣ лежали въ глинѣ.

Звѣнка не чути, — робѣтники балакають.

— Слухай, чого такъ нынѣ нашого пана хлопець летѣвъ задыханий до ѡтца? Такъ мовбы хто гнавъ за нимъ!...

— А що, — певно грошей потребує! Ей, то тобѣ брате урвитель, най Богъ сохранитъ. Я видѣвъ неразъ въ Дрогобичи, якъ ся тото надъ людьми збиткує, Господи! А грѣшми то такъ розмѣтує, — де що видить, заразъ бѣжитъ, купує, ламає, поспує тай зновъ бѣжитъ далѣ, зновъ купує!

— Добре єму дурѣти, коли є за що. Розмѣтує людскою працею, — розвергло бы єму кости!

— А знаєте, — докинувъ той, що при млинку, — я якъ ся дивлю на него, то все си гадаю, що онъ не згине своєю смертею. Протренькає ѡтцевѣ тысячѣ тай пѣде людей розбивати.

— Ой певно, що не що єго чекає, а шибениця! То лишень єму ся въ тотѣ жабячѣ очи подивити, то ажъ чоловѣка морозомъ перейме!

— То Богъ старого Гершка покаравъ за людску кривду! Добре то якійсь казавъ: людска кривда и на третѣмъ поколѣннѣ ѡдомститъ ся!

— Бійте плѣшки, бійте плѣшки! крикнувъ зъ просоня здрѣманий липярь и прокинувъ ся. Германѣвъ

поглядъ упавъ якъ разъ на єго нужденне лице, передъ часомъ зôвяле и выхуджене, — и єму перемигнуло въ думцѣ повне, червоне лице сына. Онъ самъ не знавъ, що таке вразило єго при тôй згадцѣ, — але холодъ здавивъ єго груди, — єму стало такъ тяжко, такъ тревожно, немовъ бачивъ уже правду того, що пророчили єго сынови робôтники.

— Що такого, що Миронъ не звонить? спытавъ той ôдъ млинка. Ану закричѣть тамъ до него, що зъ нимъ?

Одень зъ тыхъ, що стояли при корбѣ, — нахиливъ ся, приклякъ надъ яму и крикнувъ що силы:

— Мироне, Мироне!

ôдповѣди не було. Робôтники поглянули на себе въ нѣмôмъ ожиданю, — колесо млинка закрутило ся зъ подвôйною живостю, малый липярь непевнымъ, хиткимъ поступомъ пôдôйшовъ къ ямѣ, выпуливши очи и не зовсѣмъ понимаючи, що се таке робить ся. Германъ глядѣвъ и слухавъ.

— Мироне, Мироне, — чи живой ты? Обôзвись!

Зновъ хвиля мовчанки, — зъ ямы голосу не чути нѣякого. Холодный морозъ пробѣгає по жилахъ робôтникôвъ, — ихъ лица блѣднуть, — они въ тревозѣ позирають по собѣ.

— Тягнѣмъ до горы, швидко, — може, не дай Боже чого, — нещастє!...

— Тягнѣмъ, тягнѣмъ!...

Они дрожащими руками хапають за корбу, збирають ся зъ силою...

— Дзень-дзень-дзень! роздає ся рѣзко и остро голосъ дзвôнка. Всѣ ôдотхнули, ожили, мовъ гора звалила ся зъ ихъ грудей.

— Слава тобѣ, Господи, що живый! Охъ а мы вже гадали...

— Або ту далеко до бѣды?

Зновъ звѣнокъ, — знакъ, щобъ тягли кибель до горы. Корба закрутилась, — балаканка урвалась и довгу хвилю Германъ не бачивъ нѣчого окрѣмъ одностайныхъ розмахѣвъ корбы. Онъ одступивъ одъ стѣны и озирнувъ ся, не знаючи, чи ити до кошары чи нѣ. Але думка про лѣнивство робѣтникѣвъ пропала зъ єго головы. Онъ ще дрожавъ одъ того тревожного ожидания, закимъ роздавъ ся голосъ звѣнка, — въ єго головѣ, правда, не було бурѣ, котра тамъ передъ хвилею лютувала, — але всѣ враженя мѣнили ся, перелѣтали, затирали ся, мовъ тѣни въ хмарный день. Навѣть тѣ слова, котрѣ рѣпники говорили про єго сына, щезли якось зъ єго памяти, — що бѣльше, они якось немовъ злекшили єго душу, зняли зъ неи частину гнѣву на *«непотрѣбного лампарта»*, якъ звычайно звавъ дома Готлиба. »А всежь таки онъ мѣй сынъ, и якъ прийде до маѣтку, буде умѣвъ єго шанувати« — сказавъ онъ самъ до себе твердо и рѣшучо, немовъ силувавъ ся самъ себе переконати. Тота твердѣсть утѣшила єго, — онъ зъ уподобанємъ повторювавъ по кѣлька разѣвъ: »А таки онъ мѣй сынъ!« Мѣжь тымъ якось безъ свѣдома пѣшовъ далѣ, до третей ямы. Она була трошка одсторонь одъ тамтыхъ. Високій, до половины дерномъ покрытый горбокъ кругъ неи вказувавъ, що она вже давно выкопана. Кошары надъ нею не було, — она и будована була ще по давному. Се була перша яма, зъ котрой плыло головне жерело Германового маѣтку. Але одъ кѣлькохъ лѣтъ она стояла пусто, одколи жерело киячки въ нѣй вычерпало ся. Ажь теперь, коли замѣсть

кипячки поплачувавъ найлѣпше вѣскъ, Германъ казавъ єѣ ѡдновити и копати глубше, — бо она давнѣйше тримала тѣлько трийцять сяженъ въ глубъ. Коли ѡдбито дошки, котрыми була прикрита, показало ся, що у споду вода, и треба було напередъ вычерпати воду. Вже три дни черпано, а власне нынѣ мавъ першій разъ спускати ся въ ню старый рѣпникъ Матѣй, щобъ оглянути, де що треба направити и де копати штольнѣ. Коли Германъ ѡдѣйшовъ къ ямѣ, побачивъ, що рѣпники саме вытягали кибель зъ ямы, въ котрѣй сидѣвъ уже ѡдъ доброи години старый Матѣй.

— А що? спытавъ Германъ, пѣдѣйшовши къ робѣтникамъ.

— Та нѣчо, — ѡдповѣли они. Отъ Матѣй зазвонивъ чогось, тай тягнемо.

— Ну, що тамъ такого може бути? спытавъ зачудуваный Германъ. Тяжке?

— Нѣ, не дуже. Щось старый мусѣвъ надыбати.

Германъ зацѣкавленный ставъ надъ яму, опершись на стовпцѣ, и пильно дививъ ся въ темну глубънѣ. Сонце косо пересѣкало отвѣръ ямы, але въ глубъ не було видно нѣчого. Одно тѣлько вдарило Германа — дивно-неприятный гнилый сопухъ, — але цѣкавѣсть не давала єму ѡдвернути ся. Онъ пильно, немовъ помѣшанный, дививъ ся въ темну глубънѣ, мѣжъ тымъ коли линва поволи навивала ся желѣзными перстениями на валъ корбы. Онъ глянувъ на тотѣ перстенѣ и пригадавъ собѣ страшнѣ скрутелѣ величезной гадюки на образѣ. Єго забобонна, роздразнена думка звязала якъ стѣй прочуте якогось лиха зъ тымъ привидомъ. Въ тѣмъ плохо насмарована корба скрипнула проразливо, — Германъ глипнувъ въ глу-

бѣнь и задеревѣвъ на мѣсци. Зъ темной пропасти выринала-выходила въ гору на свѣтло страшна, почорнѣла трупяча голова. Германъ стоявъ мовъ мертвый и не мѡгъ ѡдорвати очей ѡдъ того виду и въ тревозѣ своѣй бачивъ выразно нелюдскій злобный усмѣхъ на тыхъ щербатыхъ щокахъ, у тыхъ огромныхъ, глиняныхъ очехъ. Онъ стоявъ, дививъ ся и дрожавъ мовъ у лихорадцѣ, — дрожавъ зъ забобонного переляку и обридженя.

И рѡпники при корбѣ, побачивши такій дивный и страшный грузъ, скрикнули въ оденъ голосъ и трохи зовсѣмъ не выпустили корбы зъ рукъ. Подѡбнѣ случаѣ, хотъ давнѣйшими часами зовсѣмъ не рѣдкѣ въ Бориславскихъ ямахъ, — теперъ стали далеко рѣдшѣ, а особливо имъ, молодымъ еще рѡпникамъ, не лучало ся бачити нѣчо подѡбного. Але ось зъ долины шарпнено сильно за звѡнокъ и се продрухало ихъ зъ переполоху. Швидко они пѡдтягли кибель въ гору и высыпали кости на землю. Дивно застукали тѣ кости, — голова покотила ся долѣ горбкомъ и опинила ся ажъ коло самыхъ нѡгъ Германа.

— Чортъ тебе! — крикнувъ Германъ, ѡдскакуючи на бѡкъ, — якъ сыплешъ?...

Але онъ не мѡгъ бѡльше нѣчо сказати, — тревога здавлювала ему горло. Зновъ звѡнокъ зъ долу. Рѡпники шепчуть: »Господи, Господи!« и забирають ся швидко опускати кибель въ долину. Германъ, мовъ опареный, утѣкає ѡдъ ямы. Онъ чує холодъ въ тѣлѣ, чує дрожъ, немѡчь, а въ его головѣ крутить ся, мовъ фуркотяче веретено, одна тѡлько фраза: »Gott's Fluch über mir! Gott's Fluch über mir!«,... Онъ и самъ не знає, якъ и про що склала ся тота фраза въ его головѣ, и повторює єи безъ мысли, безъ застановы,

бѣжачи стежкою пѣмѣжъ ямы. Ёму бачить ся, що цѣла нога ёго мовъ въ огни, що щось пече ёго въ ню, щось давить, и що ѡдтамъ якесь дивне чутѣ розходить ся по всѣмъ ёго тѣлѣ. Ажъ ось вылѣзъ зъ ямы старый Матѣй и показуе всѣмъ приржавѣлый, мѣдяный перстень зъ червонымъ, склянымъ камѣнцемъ.

— Ты, Митре, не тямишь того перстенья? кричить ѡнъ.

Митро придивлюе ся, хоть трохи зъ далека, а далѣ скрикае:

— Господи, — тажъ то самый мѡй перстень, щомъ три роки тому давъ бувъ Пѡвторакowi на заручины!

Всѣ ахнули, пѡзнали, що небѡжчикъ — не хто другій, лишъ Иванъ Пѡвторакъ, котрый два роки тому не знати де подѣвъ ся, лишивши молоду жѣнку зъ дитиною.

— Адѣтъ, де бѣдный пропавъ, — дай му Боже душеньцѣ легко!

— Господи, якъ то неразъ чоловѣкови смерть зайде, — нѣхто и не знае, де та що!

— Гей, то то була поцтива душа, — небѡжченко!

— Вже хто, а мы оба жили, якъ рѡднї братя! говоритъ Митро и замурзанымъ рукавомъ утирае слезы.

Германъ ѡдсторонъ чуе тоту бесѣду. Ёго обступило кѡлька жидѡвъ и говорятъ такожъ живо — але ѡнъ не слухае ихъ. Ёго збурепа кровь била мовъ молоть въ груди. Лишь поволи середъ людского гамору ѡнъ успокоюе ся, силуе ся бути супокѡйнымъ, говоритъ навѣтъ зъ жидами, але говоритъ безъ звязи,

безъ застановы, самъ не знаючи що. Але жидамъ та рѣпникамъ нѣколи довго пеняти. Наговорившись, на-зѣтхавши за покѣйникомъ, они розѣйшли ся, — кости зложено на купу и присыпано землею: »най не лежать на сонѣчку божѣмъ« — и давна робота за-чинає ся зновъ одностайно, мовчки, важко, мовъ и перервы нѣякои не бувало. Часомъ тѣлько робѣтники при корбѣ забалакають до себе о нынѣшнѣй новинѣ.

Германъ тимчасомъ побѣгъ далъ. Ёго перелякъ потроха успокоивъ ся. Онъ ставъ покрикати на рѣпникѣвъ, якъ котрѣ лѣниво робили, кричачи доби-равъ чимъ разъ бѣльше смѣлости та силы, — заглу-шувавъ въ собѣ зрушенє. Ажъ вкѣнци неспокоѣй не-мовъ зовсѣмъ улягъ ся, — думка звернула ся доразу на щоденнѣй, практичнѣй пытаня, — Германъ выдобувъ нотатку и зачавъ записувати имена робѣтникѣвъ, ко-трѣ нынѣ при выплатѣ могли надѣяти ся не одержати повной зарѣбнины. Однако все таки щось немовъ тѣснило ёго. Не оглянувши всѣхъ ямъ, онъ побѣгъ до магазинѣвъ, ѣдтамъ до дестилярнѣ, — всюды крутивъ ся, заглядавъ, кричавъ, — однимъ словомъ, силувавъ ся бути тымъ, чимъ бувъ до недавна, — невгомоннымъ, практичнымъ *Geschäftsmann*-омъ.

— Herr Principal, Herr Principal! почувъ наразъ за собою голосъ вѣрника, що занимавъ ся набиранємъ робѣтникѣвъ, годженємъ ихъ на роботу и надзиравъ надъ ними черезъ тыждень.

Германъ обернувъ ся. Вѣрникъ, маленькѣй, об-шарпанный жидокъ, бѣгъ за нимъ, задыханный, почер-вонѣлый, — махавъ руками и головою, немовъ цѣ-лый бувъ на пружинахъ.

— Nu, was ist geschehen? спытавъ Германъ, не можучи дочекати ся ѣдъ него слова.

— Ja, kⁱmmen Sie nur, kⁱmmen Sie nur, — кричавъ вѣрникъ и не перестававъ розмахувати цѣлымъ тѣломъ на всѣ стороны.

Германъ поступивъ пару кроковъ къ нему и силувавъ ся угадати, що такъ зрушило вѣрника, звичайно чоловѣка тихого и повѣльного.

— Ja kⁱmmen Sie nur, kⁱmmen Sie nur! кричавъ онъ. Im Schacht Nro 27 hat man a Matki gefunden, — a soj a Matki, — Gott gerechter!

При томъ вѣрникъ бравъ ся долонею за голову, махавъ руками, немовъ показуючи тягаръ найденной матки*), и робивъ рѣжнѣ, на видъ безумнѣ та дивогляднѣ рухи.

— Ахъ! вырвало ся мимовѣльно зъ устъ Германа. Такъ ось чого бѣгъ за нимъ вѣрникъ, — ось що такъ розрадовало его! Германъ, хотъ ѡддавна привыкъ слухати подобныхъ вѣстей, ставъ тымъ разомъ, якъ врытый. Онъ думавъ, що щасте зовсѣмъ уже ѡдвертае ся ѡдъ него, а оно нѣ. Щасте все ще служить ему, — онъ сильный по давному, — онъ нѣчого не боить ся, нѣчимъ не потребуе журитись! Що ему теперь пусе балакане глупыхъ рѣпникѡвъ, що псоты сына, що грыжа зъ жѣнкою! Щасте служить ему, а они всѣ мизернѣ хробаки супротивъ него, они малибъ мати таку силу, щобъ затроити ему жите? Нѣ, нѣколи! Не то жите, — и одной хвилѣ онъ не дастъ собѣ замутиги всѣми тыми мизеріями! Се нове, неспѡдѣване щасте жбухнуло, мовъ филь воды, въ душу Германа. Его гордѡсть, тѡлько разѡвъ

*) Маткою называе ся головна жила або грубый покладъ земного воску. Поклады такѣ стрѣчаютъ ся досыть рѣдко и хто до нихъ докоплет ся, може бути певный великого зиску.

сегодня понижувана рѣжними споминками, такъ сильно пѣдкопана невмолимою рефлексією, ожила, одужала на ново, почала надувати ся, пѣдносити голову въ гору. Ёму почало здавати ся, що оно прецѣнь нѣчо такого важного — се нове щастѣ. Щастѣ природа була винна ёму, — хибажъ она не знае, якѣ контракты ѡнѣ поробивѣ, — кѣлькобѣ ѡнѣ шкоды утерпѣвѣ, якѣ бы она не ставила ся на часѣ зѣ своимѣ скорбомѣ? Она знае се — и стае на часѣ. Она покѣрна ёго воли, служить ёму такѣ, якѣ служить всякѣй силѣ. И ѡнѣ сила, ѡнѣ не потребуе навѣть розказувати, потребуе тѣлько хотѣти, — ёго воля — законѣ природы, ёи сповненѣ конечно, якѣ конечно сповненѣ всякого закона!

Гордымѣ, смѣлымѣ поступомѣ зблизивѣ ся Германѣ къ щасливѣй ямѣ, коло котрой лежала величезна, свѣжо выдобута грудa воску, — перша зѣ надыбаной матки. Ѡнѣ радѣснымѣ окомѣ оглянувѣ той скорбѣ, мѣжъ тымѣ коли невсыщуца корба вытягала до горы вже другу подѣбну груду. Зѣ якою величною повагою Германѣ казавѣ занести вѣскѣ до магазину, зѣ якою царскою великодушностію обѣцявѣ робѣтникамѣ працюющимѣ коло сеи ямы додати до ихѣ тыждневого зарѣбку по гульденови! Зѣ якою щедротою ѡнѣ въ порывѣ радости давѣ ущасливленому вѣрникови сейчасѣ на мѣсци 5 зр. надзвычайного »tringельту«. Ѡнѣ справдѣ въ ту хвилю бувѣ въ своихѣ очехѣ паномѣ, царемѣ многовладнымѣ, котрого слухае, передѣ котрымѣ корить ся не тѣлько весь сей народѣ, але и сама природа!

Сонце вже хилило ся на захѣдѣ надѣ Попелѣвску гору. На небѣ не було и хмарки, — въ природѣ

залягала тиша, перерывана тільки гамором робучого люду, котрый росповідав собі про нинішну новину, т. є про видобуті з ями кости Івана Півторака. Жінка Півторакова, котра робила в Германовій хаті в дестилярні, не знала ще нічо о том і журила ся тільки дитиною, котру лишила саму в хаті. Але нині не був звичайний вечер — нині день виплати! Потомлені, виблді та посинілі лиця ропників нині оживлювали ся надією на той горко запрацьований гріш; люде, що нераз по цілому дневи не сказали і слова до других, нині ставали говірки, жартували та запрошували товаришів на горівку. Мертвий Борислав чим ближше ночі, тим більше оживав.

Побалакавши дещо з вівником та послухавши, що говорили урадувані ропники, Герман пошов до дому, щоб прилагодити ся до виплати. Їго голова повна була груді воску, контрактів, векслів, — в ушех пробрязкувало срібло та золото, — світлий бачив ся йому огромним ринком, на котрому він єдиний праводавець, він сам бере весь зиск. Всі прикрий, важкі враження нинішного дня щезли, мов ніколи і не бували, бо тепер — думає Герман — коли єго щастє вернуло, коли дїла идуть добре, — тепер вся тота невчасна грыжа не має ніякої підстави, не має розумної причини. Она можлива тільки в нещастю і непевности, але не тепер. Так думає Герман і сильно в то тїрив і був би непомалу зачудував ся, як би хто був посмів єму сказати, що нема пана над совістю, нема сили, котра могла б розказати. Він прецїм сам був такий пан, — він розказав, і совість з всіми своїми рефлексіями замовкла, щезла, пропала!

Прийшовши доми́въ онъ сейчасъ запытавъ, що робить Готлибъ?

— Спитъ еще, — одповѣла служниця.

— А не встававъ за той часъ?

— Нѣ, не встававъ.

— Ну, то добре, — проворкотавъ Германъ и пошовъ до свѣтлицѣ, въ котро́й находила ся каса и и де мала одбувати ся выплата. Була то не обширна по просту уладжена и майже зовсѣмъ не пристроена свѣтлиця. На серединѣ стоявъ сильный дубовый стôль, попри стѣны лавки, коло стола пара крѣсель, а въ кутѣ желѣзна, Вертгаймовска каса. Германъ казавъ собѣ сюда знести свои рахунковѣ книжки и поволи перебиравъ въ нихъ, выписувавъ якѣсь цифры на чистый аркушъ паперу, часомъ кинувъ перо, походивъ вдовжъ и повперекъ свѣтлицѣ, воркотячи та рахуючи пôдъ носомъ, и зновъ бравъ ся до книжокъ та до пера.

Смеркло ся. Надôйшовъ вѣрникъ и за нимъ лавою привалили робôтники. Всѣ нынѣ говорили богато, — шумъ и гамôръ филею люнувъ до тихой хаты. Вѣрникъ почавъ зъ Германомъ розмову про тыждневу роботу. Онъ нынѣ такожъ бувъ розмовный и веселый. Се бувъ чоловѣкъ ôдъ молоду вихованый на чужôй ласцѣ, ôдъ молоду прибиваный и давлений, котрый весь свôй вѣкъ проживъ чужою волею и въ котрого не було нѣ своѣи думки, и нѣ навѣть (бодай на видъ) своѣи утѣхи та своѣи журы. Щастѣ его пана тѣшило его якъ власне, хоть сеся утѣха не выплывала зъ якогось тамъ привязаня або зъ якоись любви до Германа. Германъ не бувъ ему нѣ своякомъ, нѣ добродѣемъ, нѣ нѣчимъ, — онъ плативъ ему за надзорованѣ такъ само скупю, якъ другимъ за роботу, —

а вѣрникъ чувъ се дуже добре и при нагодѣ не мѡгъ здержати ся, щобъ часомъ не потягнути до своєї норы деякого кусничка зъ богатої трапезы свого пана. Але при всѣмъ тѡмъ ѡнъ тѣшивъ ся єго нынѣшнымъ щастємъ, не роздумуючи чому и за що. Се вже стало ся єму другою натурою.

— Матѣю, Матѣю, — кликнувъ вѣрникъ, пѡдхиливши дверѣ, ведучи до сѣней, — Матѣю, ходи-но сюды, — панъ кличуть, — а швидко!

Матѣй, старый рѡпникъ, бувъ нынѣ важна особа мѣжь рѡпниками. Цѣла ихъ товпа, стоячи въ сѣняхъ и ждучи, поки закличуть за чергою до выплаты, обступила єго и Митра, слухаючи ихъ оповѣданя про небѡжчика Пѡвторака, котрого кости нынѣ выдобуто.

— Говорѣть собѣ, що хочете, — кѡнчивъ ѡнъ свою бесѣду и сидячи на порозѣ, пикавъ файчину на короткѡмъ цибусѣ, — говорѣть що хочете, а я кажу все, що бѣдному Иванови хтось прислуживъ ся!... Якъ мя ту видите!

— Якъ то може бути? заганули довкола рѡпники.

— Я вже зваю, що говорю, — ѡдповѣвъ Матѣй, сплюнувши.

— Ба, але хтожь бы то такій? спытали рѡпники. Хиба небѡжчикъ що завинивъ кому?

— Ей, де тамъ завинивъ, — ѡдозвавъ ся Митро, що стоявъ побѡчь Матѣя, опертый о одвѣрокъ, — але хотъ бы чоловѣкъ и святой бувъ, а вороги найдуть ся. Чи то нынѣ за ворога тяжкѡ?...

— Кобы такъ за що друге, якъ за лихого чоловѣка, ѡдозвало ся кѡлька голосѡвъ.

— Матѣю, ходѣть сюды — закликавъ вѣрникъ пѡдхиливши дверѣ. Але Матѣй сидѣвъ недвижно, пи-

каючи люльку и не чувъ клику. Онъ мовчавъ. Ёго чоло морщилось, брови стяглись, немовъ якійсь важній споминки пересували ся по ёго головѣ, а онъ силувавъ ся зобрати ихъ до купы и вытиснути зъ нихъ щось дуже важного, дуже страшного.

— Матѣю, чи ты оглухъ, чи що такого? пищавъ вѣрникъ въ дверехъ. Колько разовъ маю кликати?

Матѣй за гаморомъ и задумою и сей разъ не дочувъ жидового крику, ажъ Митро трунувъ ёго въ плече и сказавъ:

— А встаньте-но, отъ васъ Мошко кличе до пана.

— А трѣсь бысь, жидовска пуго! проворкотѣвъ Матѣй, встаючи, дуже злый, що покликъ перервавъ ёму думане. Коли вставъ, то ёго висока, хоть згорблена стать виднѣла ся понадъ всѣхъ другихъ ропникѣвъ. Товпа проступила ся и Матѣй супокѣйнымъ, важкимъ поступомъ вѣйшовъ до Германовой свѣтлицѣ.

— Мусить щось старый знати, — сказавъ Митро, коли вѣрникъ заперъ за нимъ дверь. — Щось дуже брови морщить, видно, що то не абы-що такого.

— Господь тамъ знає! Може и єсть що... А то чути, що онъ ту одъ давна вже, — надививъ ся на тутошнѣ порядки!

— Та що то зъ того всего выйде, — одозвавъ ся якійсь немолодой вже ропникъ зъ кута, — чи ту хто допѣмнесь за бѣднымъ робѣтникомъ? Отъ, бувъ, живъ, мучивъ ся, а одтакъ пропавъ десь, якъ собака, тай бувай здоровъ!

— Уже вы такъ не говорѣть, — одповѣвъ Митро, — а отъ якъ Митерчуки впали були до ямы, що

ся була підъ ними линва урвала, — то не збѣздила комисія? Геть выпытували всѣхъ, якъ то могло бути, чому линва могла урвати ся, — ну, и не посадили жиди до криминалу?

— Ба-а-а! одповѣвъ рѣпникъ зъ кута, — то було що инше, а се що инше. Ченьже Матѣй самъ на свои очи не видѣвъ, хто небѣжчика пхнувъ въ яму. Бо якъ бы бубъ видѣвъ, то чому не сказавъ давно? А теперъ хотьбы гадавъ-перегадавъ, то що зъ того вийде? На судѣ того доказати не здужає и зъ цѣлои хмары буде *пшикѣ* замѣсть дожджу!

А Матѣй тымчасомъ стоявъ въ свѣтлици близько порога и розглядавъ ся довкола, немовъ хочачи доконати ся, чи все ще на своѣмъ мѣсци. Вѣрникъ не знавъ, по що Германъ казавъ насампередъ закликати Матѣя и о чѣмъ хоче зъ нимъ бесѣдувати.

— Ist schon gekommen, Herr Principal, ist schon gekommen der alte Matij.

— Gut, gut, — одворкнувъ Германъ, кѣнчачи рахунки, по чѣмъ обернувъ ся до Матѣя.

— То ты бувъ въ ямѣ нынѣ, якъ тотѣ кости найдено? спытавъ Германъ, одъ разу приступуючи до рѣчи.

— Я, — одповѣвъ коротко Матѣй, немовъ одъ давна вже надѣявъ ся такого pytania.

— Я чувъ... що ты тамъ... того... говоривъ другимъ, що нѣбы... нѣбы знаєшь, хто то бувъ такій?

Голосъ Германа бувъ якійсь непевный, — онъ чувъ, що въ его внутрѣ щось бурить ся.

— А знаю. То бувъ робѣтникъ Иванъ Пѣвторахъ, що два роки тому десь подѣвъ ся, лишивши жѣнку зъ дитиною.

Выговоривши твердымъ и рѣзкимъ словомъ сія слова, Матѣй озирнувъ ся на вѣрника. На вѣрнику лица не було, — стоявъ блѣдый, якъ крейда, — колѣна замѣтно делькотали пѣдъ нимъ, — здавало ся, що туй-туй упаде.

— А ты по чѣмъ то знаєшь? пытавъ далѣ Германъ, поволи и досыть супокѣйно.

— Я пѣзнавъ небѣжчика по перстени, що бувъ у него на пальци.

— То ты знаєшь напевно, що то той Иванъ, можешь присягнути на то?

— Можу сто разъ не разъ.

Германъ задумавъ ся. Матѣева твердѣсть почала єго мѣшати. Прийде ся тягаться на судахъ, — подумавъ онъ собѣ. Якимъ способомъ чоловѣкъ въ яму упавъ? Певно неосторожнѣсть! Лихо, — треба кару платити, — клопѣтъ! Роздумуючи се Германъ дививъ ся на Матѣя и замѣтивъ на лици єго щось таке, немовъ старый рѣпникъ не досказавъ всего.

— Що? може маєшь єще що сказати? спытавъ Германъ, зачудованный таємничимъ выразомъ Матѣевого лица.

— Та я... почавъ непевнымъ голосомъ Матѣй, — я... бы пану сказавъ ще пару слѣвъ... нѣ, я хотѣвъ бы дещо роспытати, але...

— Пытай, — що тамъ такого, — чому не говоришь?...

Матѣй не ѡдповѣдавъ, тѣлько дививъ ся на вѣрника. Германъ порозумѣвъ, що Матѣй хоче зъ нимъ говорити въ чотыри очи.

— Geh nur a Bissel weg, — сказавъ онъ до Мошка, не дивлячись на него. Мошко затрясъ ся.

Бачилось, що въ него нема и на тѣлько силы — кроку зроби́ти. Змѣненымъ голосомъ онъ промимривъ:

— Warrum kann er... auch soj... nicht?...

Германъ напруго озирнувъ ся, зачувши той здавлений, урванный голосъ. Що стало ся зъ Мошкомъ? Що значить тота его смертельна блѣдѣсть, тота дрожь, тото помѣшане? Германъ сидѣвъ якъ врытый и чуваваъ ся.

— Ja, aber was ist dir? Bist du krank?

— O ja... ja... ja... hab mich erkäl...tet, — пролепотѣвъ вѣрникъ забуваючи о нынѣшнѣй спецѣ.

— Erkältet? замѣтивъ зъ проволока Германъ, — no, no, geh und schlaf dich aus!

— Abe... be... ber bitte, — ich ka... ka... kann noch... vielleicht... wozu bra... brauch ich gehen?...

— Ich sag' dir, du sollst gehen! скрикнувъ гнѣвно Германъ, котрому ставало чимъ разъ прикрѣйше и моторошнѣйше слухати того гробового, тремтячого голосу. Вѣрникъ тревожно обзираючись вийшовъ. Матѣй пильно слухавъ цѣлои розмовы, пильно дививъ ся на каждый рухъ, на каждый поступъ вѣрника. Лице его ставало чимъ разъ сумнѣйше, чимъ разъ бѣльше понуре.

— Ну що маєшь пытати? Говори! сказавъ Германъ по его ѡдходѣ.

Матѣй пѣдѣйшовъ ближше и сказавъ притишенымъ голосомъ;

— Кобы но панъ подивили ся до своєї книжки, якъ тамъ записано, до якого часу робивъ Иванъ Пѣвторакъ у пана?

— А на щожъ тобѣ того? спытавъ зачудуваний Германъ.

— А такъ, — я прошу.

Германъ заглянувъ до головного журналю и до робѣтницкаго катальогу.

— До осени, — десь такъ... тыждень по Покровѣ.

— Якъ, якъ? спытавъ Матѣй, — тыждень, кажете, по Покровѣ?

— А такъ, — Покровы було въ субботу, — ось туй записано, — а онъ ще другу субботу выплату взявъ за цѣлый кварталъ, 75 ринскихъ.

— Выплату взявъ? скрикнувъ Матѣй, але сейчасъ успокоивъ ся и тихѣйше сказавъ: Гмъ, тыждень по Покровѣ! А я его на самой Покровы послѣдний разъ видѣвъ.

— Де?

— Въ трахтирни, у Кирницкаго, якъ ся напивавъ зъ однимъ чоловѣкомъ.

— Зъ кимъ?

— Я вже и забувъ... Але що то значить, — пропало! Мене тогды були троха потовкли пянї рѣпники, и я двѣ недѣлѣ пролежавъ безъ памяти, — ѡдтакъ чую, вже Ивана нема, — пѣшовъ десь, кажуть, свѣтами.

— Ну, але щожь зъ того всего, — до чого ты мене пытавъ?

— Та такъ, — але я гадавъ...

— Що, що?

— Та нѣчо, нѣчо! Щѣ я, дурный хлопъ, можу гадати? Перепрашаю пана!

Матѣй сказавши се, скуливъ ся, згорбивъ ся и ѡдѣшовъ къ порогови, а цѣле его лице выражало одень великій жаль, одно велике розчарованє. Гер-

манъ не допытувавъ его далѣ, бо знавъ, що не добѣе ся нѣчого бѣльше ѡдъ старого, и не тратячи часу распочавъ выплату...

— Щось то зъ нашимъ паномъ не малого мусѣло стати ся, що забувъ менѣ урвати зо *шуску*!

— Певно ся зажуривъ, що тотѣ кости выдобуто, бо то заразъ комисія. Може ще деякій клопѣтъ, — тай вже єму ся всего ѡдхотѣло.

Такъ балакали рѣпники розходячи ся на свои помешканя або по шинкахъ. Такого щасливого вечера они ѡдъ давна не затирили и для того пошли мѣжъ ними рѣжнѣ догады про тоту незвычайну доброту пана. Навѣть тотѣ рѣпники, котрымъ Германъ нынѣ обѣцявъ обрывокъ, и котрѣ за то вже не мало его наклеяли ся, вийшли зачудуванѣ и вдоволенѣ ѡдъ него — о обрывку не було и згадки. Деякѣ рѣпники, вийшовши ѡдъ выплаты, почали обзирати ся за Матѣємъ, почали допытувати ся за нимъ, але его не було, — нѣхто навѣть середъ загальнои сутолочи не зауважавъ, куды ѡнъ подѣвъ ся. И про вѣрника Мошка було немало бесѣды; всѣ видѣли, якъ ѡнъ вийшовъ зъ Германовои »канцѣлярїи« блѣдый, дрожащій, змѣненый, и якъ обзираючись та поставкуючи що хвилѣ, поволѣкъ ся долѣ улицею. Що се все значить? Що стало ся? — допытували самѣ себе рѣпники и ломали собѣ голову надъ всѣмъ тымъ дивомъ, але нѣхто не мѣгъ выяснити всего на докладъ.

И дѣйсно, на видъ могло бачити ся, що Германъ подобрѣвъ, хоть, кажу, тѣлько на видъ. Хто бы бувъ пильно придививъ ся его рухамъ, выразови лица и цѣлому захованю пѣдчасъ выплаты, той бы бувъ замѣтивъ богато дечого, але найменше доброты. Нѣ, се не була доброта! Тото отупѣнє и отуманенє,

тоті непевні рухи, тоті часті переливи виразу лица, тота задума и видима боротьба зъ собою, тота дрожь его рукъ, тусклость очей, натуга цѣлого тѣла, зъ якою онъ державъ ся просто, той прибитый, якбы уриваний голосъ, — все то значило щось зовсѣмъ иного, нѣжъ доброту. Якійсь темнй чутя будили ся въ Германовѣй души, клубили ся и перли на свѣтъ, пѣдмюлювали его силу и гордѣсть, — а Германъ зъ крайною натугою давивъ ихъ, здержувавъ, не дававъ имъ запанувати надъ собою. Онъ самъ не знавъ ще ясно, чого ему хоче ся, але чувъ якусь непевну тревогу передъ всѣмъ и передъ кождымъ. Особливо страшила его наступаюча нѣчь, — якійсь голосъ шептавъ ему, що она не мине для него добре.

— Тьфу, лихо якесь! прошептавъ самъ до себе Германъ, коли выплата скѣнчила ся и робѣтники розѣшли ся. Я якійсь слабый, — то певно, — щось ми недобре! Треба завтра вертати до Дрогобича, бо ту въ тѣй проклятѣй ямѣ годѣ выдержати. Десь на кождѣмъ кроцѣ тобѣ дѣдъча мати пхає всяку погань передъ очи! Але що все мене нынѣ такъ дразнить, такъ допѣкає? Я певно дуже хорый! Треба буде заразъ завтра пѣти до доктора, — то єдина рада!

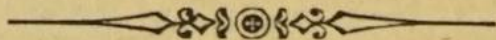
Въ тѣй хвили прийшла служниця и покликкала его на вечерю. Германъ звѣдавъ ся, що робить Готлибъ.

— Спитъ, — ще ѣдъ обѣду нѣ на хвилю не будивъ ся.

— Може бы его збудити до вечерѣ? спытавъ Германъ.

— Та на що? Онъ и такъ утомивъ ся, — нехай ѡдпочине. А якъ бы збудивъ ся въ ночи и захотѣвъ ѣсти, то я єму лишу вечерю!

— Нехай и такъ буде! сказавъ Германъ и пошовъ вечеряти, все ще роздумуючи надъ тымъ, що таке зъ нимъ стало ся и що бы єму робити.

IV.

Нѣчь. Звѣзды горять та мигкотять надъ соннымъ Бориславомъ. Холодно. Воздухъ прочистивъ ся, прояснивъ ся, — гень на далекихъ Тустанѡвскихъ па-стѣвникахъ залягала мрака. Горы дрѣмають въ тѣни, крѡзь величну тишу, не перерывану гаморомъ людской недолѣ, чути тѡлько глухѣ неяснѣ прорывы якогось глубокого, таємного шуму, мовъ дыханѣ спячої природы.

Германъ спавъ твердымъ сномъ, уколыванный не такъ супокоемъ думокъ або утomoю по дневнѡй праці, якъ радше сытою вечерею, котру залявъ порядною порцією рѡжнихъ упоюющихъ напйткѡвъ. Германъ не любивъ упивати ся, — але нынѣ прецѣнь треба було покрѣпити свою силу, треба запити щасливу нахѡдку новои матки, треба впрочѣмъ »заморити червяка«, що безъ перервы вивъ ся въ его внутрѣ, безъ перервы шпѣвъ и прожиравъ его супокѡй. Сѣдаючи до вечерѣ ѡнъ почувъ якусь таку спрагу, що тяжко ему навѣть було дѡждати ся, поки служниця не поприносила налаженѣ зъ Дрогобича бутельки зъ виномъ та рѡжними ликерами. Чимъ бѡльше Германъ пивъ, чимъ швидше грала въ нѣмъ кровь, чимъ скорше шибали рѡжнѣ думки, — тымъ бѡльше чувъ потребу нового жару, забутя, расплыненя въ нѣчо, — щобъ тѡлько те расплыненѣ було любе, лагѡдне,

легеньке... Ёго лице налило ся кровю, очи блищали, руки мимоволѣ по́дмѣтували ся на столѣ, — языкъ починавъ лепотѣти щось безъ звязи и мысли, — служница ледви-ледви завела ёго до ёго кабинету, де впередѣ еще приладила и постелила була лѣжка. Затонувши въ пуховыхъ подушкахъ, Германъ ще хвилию обертавъ ся, лепотѣвъ, силувавъ ся навѣтъ думати, але въ ёго головѣ все помѣшало ся, все гнало и перло кудись, мовъ вода черезъ лотоки, коли однимъ разомъ по́днимати всѣ слюзы и всѣ затворы. По хвили онъ утихъ и заснувъ мертвымъ сномъ.

Але нѣ! Хто се казавъ, що Германъ спить, що Германъ пьяный! Нѣ, онъ зовсѣмъ не пьяный, онъ не спить! Може бути, що колись... Онъ нагадує навѣтъ, що бувъ такий вечеръ, — онъ пивъ богато, напивъ ся жару, и отяжѣвъ. Але теперъ онъ легкій, такий легкій, що летѣвъ бы десь въ даль, въ той синій, усмѣхнутый безмѣръ, що надъ нимъ такъ любовно мрѣє! Онъ теперъ щасливый, зовсѣмъ щасливый, якимъ еще нѣколи не бувавъ! Довкола него зелень, цвѣты, криштальнѣ воды, — въ далѣ фантастичными контурами рисують ся рожево-червонѣ скалы, — охъ, се не Бориславъ, се не та западня проклята, що дусила ёго затхлымъ воздухомъ и заморокою! Ту чисто, ясно, весело, — охъ якъ весело! Германъ ѡддыхає повными грудьми, — легкими скоками, мовъ серна, проходжує ся по цвѣтистыхъ лугахъ, топче запашиѣ цвѣты, котрѣ настоптанѣ ще красше пахнуть и звучать, — такъ любо, солодко звучать, що ёго хватає за сердце. Де онъ... де онъ чувъ тотѣ звуки? Не може нагадати...

— Щастє, се твои звуки, твоѣй запахъ, твоѣй поглядъ въ тѣй зелени, въ тѣмъ чистѣмъ лазурѣ, въ

тыхъ чудныхъ горахъ, потокахъ, дубровахъ! Щастє — ты мое! Ты ôддало ся менѣ, якъ любка своему милому, — ты ôдкрыло менѣ свое лице, подало менѣ свою руку, я держу тебе сильно, сильно! я пѣзнаю тебе, — чую ôддыхъ твоѣй глубоко въ сердци, чую якъ тепло розгрѣває мою кровь и она звенячи мовь срѣбло бѣжитъ ясными стругами по моихъ жилахъ! Щастє, — ходи въ мои обнятя, ôддай ся менѣ зовсѣмъ, на вѣки! Я сильный, молодой, хорошій, я хочу жити, любити, хочу роскоши, супокою, запаху, утѣхи! Ходи до мене, — я твоѣй на вѣки!

Якій легкій, якій свободный Германъ! Якимъ солодкимъ, чарѣвнымъ а сильнымъ голосомъ прокли-кавъ онъ свою сю пѣсню, се заклєте! Гаѣ, дубровы, рѣки и горы, и небо сине и цвѣты пахучі, — все, цѣла природа звенить, гомонить ôдголосомъ его пѣсни! Кѣлько солодощѣвъ лє ся зъ каждого слова, зъ каждого тону. Якъ роскошно дыхає ся тутка, — нѣ, роскошь филями лє ся въ его грудь, розширює єѣ до безмѣру... Онъ простеръ руки широко-широко надъ околицею. Онъ улетѣвъ надъ нею, мовь огромный орелъ, а на стрѣчу єму зъ всей природы гомонить:

— Щастє, я твоѣй, — я сильный, молодой, хорошій, — я хочу жити, любити, хочу роскоши, утѣхи! — Щастє, ходи въ мои обнятя! Щастє, ôддай ся, ôддай ся менѣ!

Безмѣрну, велитну силу чуетъ въ собѣ Германъ! Онъ обнявъ раменами цѣлу околицю ôдъ краю до краю. Грудьми прилягъ до єи роскошной груди и лишь дивуетъ ся, якъ онъ впередъ не знавъ сего. Онъ пьяный зъ роскоши притискає любку до груди, пестить єѣ, наливає ся єи тепломъ, єи силою, любує ся

нею, якъ забавкою, молитъ ся до неї, якъ до Бога! Она для него все, — онъ нѣчо не бажає, посѣвши єѣ, — бо теперъ нѣчо не може розѣрвати єго зъ нею. А она зъ божескимъ усмѣхомъ на лиці глядить єму въ очи, тає въ єго огнистыхъ обнятахъ, — слабне, вяне, тає... Се пароксизмъ любовной роскоши, се зенить щастя навѣтъ для щастя самого!...

— Любко, ты богиня!... ты вѣчна, безсмертна, правда?

Що за усмѣхъ, що за голосъ тихій, роскошный:

— Такъ, я богиня, я вѣчна, безсмертна, — я твоя.

Зъ якимъ жаромъ Германъ притисъ до себе безсмертну любку! Зъ якою силою, зъ якою жадобою пье онъ єї огнистї поцѣлуѣ! Бѣльше жару! Бѣльше огню! Бѣльше роскоши! Хвиля така — то вѣчнѣсть! Ще, ще!... Онъ тратить память, — жаръ перемагає єго, котить ся потоками лавы по єго жилахъ, не дає думати. Онъ весь тѣлько одно чує, — и очи зажмуривъ, щобъ тѣлько повнѣйше, безконечнѣйше вливати въ себе роскошь всѣми порами тѣла.

А она тає, слабне, вяне въ єго обнятахъ... Пахущї цвѣти зѣвяли, потоки повсыхали, мовъ ѡдъ спеки. Але онъ сего не бачить, не чує, — а чує тѣлько одно, якъ жаръ, сила, живѣсть у него чимъ разъ бѣльшає, росте, змагає ся, немовъ переходить ѡдъ неї до него. И чимъ сильнѣйшї стають єго мускулы, чимъ швидше котить ся кровъ въ єго пульсахъ, тымъ и обнята та поцѣлуѣ єго стають сильнѣйшї, — тымъ бѣльше жаръ обнимає всю єго истоту.

— Ты вѣчна, безсмертна, ты моя! — шепче онъ.

А она тає, слабне, вяне въ єго обнятахъ. Не має силы, щобъ промовити слово, не має силы,

щобъ усмѣхнути ся. Она тѣлько слабо, солодко дыше въ его обнятахъ, — чимъ разъ слабше, чимъ разъ повѣльнѣйше. Рожевѣ горы почорнѣли, мовъ уголь, небо яснѣ, лазурнѣ померкло, поблѣдло, почорнѣло, — краина щастя щезла, мовъ хмара, мовъ привидѣ. Поволи, поволи сива мрака, удушлива, густа почала залягати довкола. Повѣнуло холодомъ, и послѣднѣ слѣды щастя забравъ зъ собою той першѣй холодный повѣвъ. Германъ ще лежавъ въ безпамяти, ще бувъ велитомъ...

— Любко, любко, — ты моя, прадва? шептавъ онъ. Але въ тѣй хвили зновъ повѣнуло холодомъ — острымъ, пекучимъ, и онъ стрепенувъ ся: замѣсть вѣчно молодой богинѣ побачивъ чорного, страшного трупа! Онъ чувъ, що жаръ страшный горить въ его крови, розсаджуе его груди, — але довкола все було холодно, гидко, мертво...

— Щастѣ, щастѣ, — де ты? кликавъ онъ въ страшнѣй тревозѣ та роспуцѣ. Нѣхто не ѡдповѣдавъ.

— Га, ты покинуло мене, ты ѡдвернуло ся ѡдъ мене, — скрикнувъ онъ. — Та годѣ, — ты менѣ не уйдешь! Я сильный, — у мене въ крови цѣли вулканы огню, — я здужаю дѡгнати, зловити тебе! Ты не уйдешь менѣ, — нѣ, нѣякимъ способомъ!

И онъ пускае ся скаженнымъ бѣгомъ кудысь въ темну далечину, не бачучи куды и за чимъ. Его сила росте, — але онъ чуе, що нема вже у него такой легкости, якъ впередъ. Онъ не може свободно знести ся въ гору, мовъ орелъ, — не може яснымъ поглядомъ переглянути всю землю, щобъ добачити, де скрыло ся щастѣ. Его горячѣй, важкѣй ѡддыхъ уноситъ ся передъ нимъ, мовъ хмара, и затемнюе его поглядъ. Желѣзнѣ, сильнѣй его мускулы мякнуть, ста-

ють звичайнымъ людскимъ тѣломъ, хоть утомы ще въ нихъ не чує. Онъ летить безъ упину. Околицѣ мигають передъ нимъ мовъ образки, рѣки блискають мовъ перлові шнуры, що прикрашують землю, але не спиняють єго въ тій скаженій погоні.

— Щастє, де ты? Куды ти сховало ся? Ты прецѣнь оддало ся менѣ, — ты моє!... — але одповѣди нема.

Мрака, — онъ кидає ся въ мраку, мовъ блискавка. Холодъ, — онъ розжарює своимъ огнемъ все довкола, мовъ розпечене желѣзо. Деревя хилать ся, куды онъ пройде, — травы вянуть, цвѣты перегорять на уголь. Але опъ не пытає, — онъ летить далѣ, — онъ знає, що мусить дѣгнати щастє!

— Стѣйте, пречудні привиды! кричить онъ, знемагаючи. Жаръ єго почавъ остивати, — въ тѣлѣ чутна утома, въ крови холодъ.

— Стѣй, щастє, — ты прецѣнь моє!

И оно стало. Зъ густой памороки выринає краина — хороша, блискуча, зелена. Де онъ бачивъ таку краину? Се не тота, де впередъ заблисло єго щастє. Се не тота лагѣдна, любя яснѣсть, не тото сине небо, не тоті рожеві горы, не тоті цвѣты пахучі. Ту небо цѣле горюче, червоне, мовъ луна безмѣрного пожара. Ту гѣръ нема, тѣлько море зѣлени темной, твердой, острои, — а береги того моря, то густа паморока, що хмарою зноситъ ся надъ лѣсомъ високого, гинкого бадыля. Ту дубровъ нема, лишъ одинокі группы высокихъ стрѣмкихъ пальмъ зъ вѣнцями огромного листа, котре махаєсь въ воздухъ власною силою, мовъ крыла вѣтряка. И потокѣвъ сѣблестыхъ ту нема, тѣлько далеко десь чути шумъ водопаду, и въ гущавинѣ бадыля скомлять тигры та

ричать носороги. Де онъ бачивъ, де онъ бачивъ сю околицю? Чому она видає ся єму такою знаємою? Чому сумъ якійсь збирає єго, коли ступає по тій горючій землі, по тихъ острыхъ тернистыхъ листьяхъ? И запаху любого не чути, тільки вохкї повѣвы гнилизны. Де онъ? Куды занесла єго погоня за щастємъ?...

Тревожными, дрожащими ногами ступивъ кѣлька крокѣвъ напередъ. Чує — шорохъ мѣжъ високою травою! Се переполошена єго приходомъ газеля зѣрвала ся зо сну и зручными скоками погнала далѣ и щезла. Але Германъ уже не думає, де онъ. Якась дивна сила здавлює єго мысли. Жаръ якійсь палить єго, мовъ хто огнемъ обложивъ, — а прецѣнь на чолѣ выступає холодный пѣтъ. Онъ спѣшить напередъ. Онъ група пальмъ запрошує єго до себе своєю тѣнею, своѣмъ товстымъ, зеленымъ листємъ. що безъ вѣтру разъ въ разъ шевелить ся, мовъ огромнї вахлярѣ, порушанї невидимою рукою. Онъ такъ спѣшить до тѣни, такими любощами наповняє єго думка про спочивокъ, такъ заманчиво манить єго листѣ!

Ось онъ пѣдъ пальмою, въ холодѣ, коло живого, журчачого жерела.

Але наразъ крѣзь темну зелень мигнула рѣжно-барвна блискавка, — Германъ почувъ тѣлько, що она мигомъ повалила єго на землю. Онъ обезумѣвъ ѡдъ страху и болю. Одну хвилю не знавъ, що зъ нимъ стало ся. Але коли оглянувъ ся, то побачивъ, що страшный вужъ, — той самъ Boa Constrictor, що у него бувъ намалѣванный, и котрымъ онъ неразъ такъ любувавъ ся, — обкручувавъ єго своими дужими желѣзными скрутелями. Ахъ, що се онъ зробивъ! По що ишовъ въ прокляту тѣнь!... Германъ чувъ, що єго смерть близька.

Скорыми рухами вужь обвивавъ ся кругъ него и придавлювавъ его заразомъ до пня пальмы. Холодъ ѡдѣ тѣла гадюки доходивъ ему до кости, морозивъ смѣлѡсть и силу, — ѡнъ не мѡгъ нѣ крикнути нѣ утѣкати нѣ боронити ся. Ёго ноги вже були обпутанѣ и здавленѣ мовъ клѣщами. Скрутелѣ доходили вже до грудей, до шѣи. Германови спирає духъ въ груди, — ѡнъ чує, що вужь обмотавъ его до разу, — ѡнъ бачить его голову, его страшеннѣ, демоничнымъ блескомъ, злорадною утѣхою граючѣ очи якъ разъ противъ своего лица, — погляды ихъ стрѣтились и Германъ помертвѣвъ. Мовъ ледовыми ножами запоровъ его въ груди той гадючѣй поглядъ! Ось паща змѣи рознимає ся широко-широко, мовъ кровава пропасть, и Германъ бачить, якъ пѡдъ блискучою лускою корчать ся желѣзнѣ мускулы гадюки, щобъ послѣднѣй разъ здавити свою жертву, щобъ подрухотати вѣ кости. інъ чує страшеннѣй тискъ, лютый бѡль... Ёго очи рвуть ся на верхъ, — отворенѣ уста харчать, тѣло холоне и мертвѣє.

— О роспуко! чи такъ суджено менѣ гинути, марно гинути? Щастє мое, — чи тыжъ мене сюды завело?...

Ся думка промигнула ему черезъ голову въ той страшнѣй, послѣднѣй хвили. Червонѣ колеса закрутили ся передъ его очима, заливаючими ся кровю... Ще хвиля, ще оденъ стискъ... Але нѣ. Германъ зѡбравъ послѣднѣй остатки силы... нѣ, не зѡбравъ, бо свѣдомѡсть ѡдбѣгла ѡдъ него середъ страшного стиску. Самъ его организмъ пруднувъ ся въ послѣднѣй натузѣ такъ сильно, такъ нагло напередъ, що скрутелѣ пустили, звѡльнѣли, обсунулись, и Германъ доразу пробужденѣй зѡрвавъ ся на рѡвнѣ ноги,

держачи въ судорожно затисненихъ рукахъ — що?... кого?...

— Прокляте на тебе, — не вдалось!... прохрипѣвъ надъ нимъ лютый, глухій голосъ.

Але Германъ въ своѣмъ нелюдскѣмъ зрушеню, не можучи прийти до повной свѣдомости зѣ сну, страху и болю, зѣбравъ всю свою силу и зѣ наибѣльшимъ зогидженѣмъ кинувъ до пѣдлоги тото холодне, звиваючеся, цѣпке тѣло, котре державъ въ руцѣ. Грохнуло, мовъ огромный тягаръ, — зойкнуло, мовъ конаючій. Сесѣ два рѣвночаснѣ и рѣвно страшнѣ голоса протверезили Германа. Онъ скочивъ въ однѣй хвили зѣ лѣжка, черкнувъ сѣрникомъ по стѣнѣ и за-свѣтивъ свѣчку. Що за видъ показавъ ся єму! На пѣдлозѣ лежавъ єго Готлибъ зѣ окровавленою головою... Онъ вивъ ся и харчавъ въ страшнѣмъ болю, але зѣ очей єго ще не сходила тота затекла злоба, тота идѣотична ненависть, котра блискотѣла въ нихъ ще въ полудне, скоро прийшовъ до батька. Германъ ставъ надъ нимъ, мовъ оглушенный. Онъ мимоволѣ глянувъ въ зеркало и побачивши себе, залякъ ся. Єго лице цѣле посинѣло ѡдъ страшного здавленя, — бѣлки очей залитѣ були кровю...

— Ты що робишь, выроде? спытавъ Германъ по довгѣй мовчанцѣ, пѣдчасъ котрой Готлибъ все ще лежавъ на земли зѣ затиснеными зубами и часомъ тѣлько кидавъ ся судорожно зѣ болю.

— Ты що робишь? пытавъ далѣ Германъ глухимъ, дрожащимъ голосомъ. Чого хочешь?

— Прокляте на тебе, — прохрипѣвъ идѣють. — Грошей хочу, — давай сюды!

— Грошей хочешь? А за що? На що? Ты чимъ заробивъ на грошѣ? Ты може томивъ ся на нихъ

цѣле житє такъ якъ я? А теперъ ще батька берешь ся мордувати, — выроде!

— Давай грошѣ, то ти дарую житє, — давай!

— Най проклятє Єговы спаде на твою руку, котра пѣдняла ся на батька, и най она всхне, якъ суха тернина!

Готлибъ страшно захарчавъ, — хотѣвъ зѣрвати ся на ноги, але не мавъ силы и покотивъ ся ажъ до нѣгъ Германа. Лице єго було страшно блѣде, — ѡнъ почавъ кричати зъ болю. Германа прошибъ той крикъ до глубины, — ѡнъ кинувъ ся до сына, щобъ завязати єму рану, але Готлибъ почавъ бити ся о пѣдлогу, кидати ся и кричати, щобъ батько не дотулювавъ ся до него.

— Пусти мене, — не хочу твоєи помочи!

Надбѣгла служниця, збуджена гаморомъ и остовпѣла зъ ляку.

По довгѣмъ шамотаню Гѣтлибови звязали хустками руки и ноги, ѡдтакъ обмыли и перевязали рану и поклали втомленого, охриплого, ледво живого на лѣжку. інъ ще хвилю кричавъ, але ослабый до крайности заснувъ швидко, мовъ дерево.

Служниця пѣшла, дрожачи зѣ страху и зачудованя, и не знаючи, що се все значить, що стало ся зъ Германомъ и єго сыномъ. А Германъ лишивъ ся самъ въ своѣмъ кабинетѣ.

Все, що стало ся пѣсля страшнои хвилѣ єго пробужденя, тревало такъ коротко, минуло такъ нагло, було таке незвычайне, неспѣдване, неприродне, що Германъ довгу хвилю стоявъ середъ кабинету, важко дышучи, безъ руху, безъ яснои думки. інъ силувавъ ся пригадати и розъяснити собѣ все, що стало ся зъ

нимъ черезъ тихъ кôлька хвиль, але яснôсть и споминки приходили такъ поволи, що довгій часъ, видячи єго стоячого, можъ було думати, що се камѣнна статуя, а не живый чоловѣкъ.

Поволи-поволи Германови прояснювало ся все дѣло, и ставало передъ нимъ въ цѣлôй страшнôй правдѣ. »Мôй сынъ першій бажає моєи смерти. Ненавидить мене люто, завзято, якъ найгôршого ворога! За що? Чи на тожъ я працювавъ весь вѣкъ, мучивъ ся, ссавъ, деръ, — щобъ теперъ не бути безпечнымъ свого жита навѣтъ передъ власною дитиною? А мое щастє, котрымъ я такъ славивъ ся, — де оно? Коли въ житю я зазнавъ єго? Хиба тогды, якъ ще малымъ хлопчиною вѣздивъ на онучкарскôмъ вôзку!... Боже, Боже! За що ты покаравъ мене богатствомъ? За що, за якi грѣхи затроивъ мою кровь горющою жадобою грошей?...«

И Германъ въ скаженôмъ болю грозивъ небу, — звинявъ ся зъ всего, мовъ дитина, звинявъ ся передъ послѣднимъ зерномъ людской натуры, котре ще осталось въ нѣмъ, неперепалене забôйчою золотою горячкою. Але чимъ бôльше звинявъ ся. чимъ бôльше клявъ, — тымъ тяжше ставало єму. Онъ не мôгъ зразу переглянути всей незмѣримой пропасти недолѣ, пониження и одичѣня, въ котрôй теперъ наразъ побачивъ ся. Ажъ теперъ звиняючись зъ всего самъ передъ собою, онъ розрывъ всю погань, яка нагромадила ся зъ давень-давна въ єго житю, — ажъ теперъ побачивъ ясно причину всего того, що мучило єго и грызло. Якими огнистыми, палящими буквами вырынали записанi глубоко въ єго серци вѣчнi законы братолюбства, чесноты та рôвности зъ всѣми людьми! Якимъ безмѣрнымъ докоромъ гремѣли теперъ до него

всѣ суспѣльнѣ раны, всѣ пута та тягарѣ житя людского, котрыхъ онѣ доси такѣ мало чувѣ, про котрѣ навѣтъ не думавѣ нѣколи! »И ты причинивѣ ся до збѣльшеня тыхъ ранѣ, и доложивѣ свою часть до сего тягару, що давить братѣвъ твоихъ!« Суспѣльна борба, про котру однѣ балакають зѣ нуды, другѣ для зиску, третѣ зѣ ненависти до всего що людске, чесне, природне, — стала лицемѣ къ лицу передѣ Германомѣ першѣй разѣ теперѣ, въ страшнѣй хвили наибѣльшого збуреня духового, наибѣльшой тревоги, найтяжшого сердечного болю. Теперѣ ажѣ понявѣ онѣ ясно все, що доси морочило ся єму, мовѣ соннѣ привиды. Теперѣ понявѣ, чому єго сердце щемѣло неразѣ въ часѣ наибѣльшихъ спекуляційныхъ удачѣ, чому грыжа якась, якесь невдоволенє лягало на єго серци за кождѣй разѣ, коли по обрахунку зѣ робѣтниками зрахувавѣ до купы тотѣ надвышки, котрѣ поурывавѣ имѣ и зѣ тои нужденной заплаты, за яку они ставали у него на роботу. Теперѣ ажѣ понявѣ Германѣ, якѣй страшный онѣ переступникѣ, онѣ, котрый довгѣ лѣта добивавѣ ся славы твердого, холодного Geschäftsmann-а, котрый гордивѣ ся нею, мовѣ наибѣльшою чеснотою, — гордивѣ ся безсердечною та нелюдскостю! Але пѣзнавши и понявши се, якимѣже нужденнымѣ, слабымѣ, нещасливымѣ почувѣ ся Германѣ! Хибажѣ онѣ самѣ зѣ власной злои волѣ ставѣ недолюдкомѣ? Нѣ, — онѣ мусѣвъ нимѣ стати, ступивши разѣ на прокляту стежку. — мусѣвъ зайти до тои цѣли, до котрой зайшовѣ! Мусѣвъ! Онѣ прецѣнь бувѣ зразу бѣднымѣ *либакомѣ*, — онѣ бажавѣ выбити ся зѣ нужды, бажавѣ щастя, а щастє — весь свѣтъ каже — въ богацтвѣ. И того щастя бажавѣ онѣ и бажає до нынѣ, — за тымѣ щастємѣ гнавѣ

найпростѣйшою дорогою. Ба, онъ не мѡгъ спинити ся, не мѡгъ вернути назадъ, — его перли напередъ другѣ, цѣла товпа подѡбныхъ до него! Щожъ онъ тому виненъ, що дорога, конецъ кѡнцѣвъ, завела въ пропасть?... Але хтожь виненъ? Германъ не мѡгъ на се ѡдповѣсти, — ему мѣшало ся въ головѣ. Хто виненъ моѣй нуждѣ, моѣй грыжи? Хто немилостивою рукою перъ мене чимъ разъ далѣ, чимъ разъ швидше, — хто заслѣпивъ мои очи, щобымъ не бачивъ нѣчого, ажъ поки не буду на днѣ безвыхѡднои пропасти? Хто се такій? Хто се такій?...

Германъ боровъ ся зъ думками, напружавъ ся, але не мѡгъ найти ѡдповѣди. Его очи почали безъ цѣли и выразу блукати довкола по кабинетѣ, перебѣгати зъ предмету на предметъ. Наразъ зупинили ся и впили ся въ одно мѣсце — въ образъ на стѣнѣ, въ той самъ образъ, що нынѣ рано вызвавъ цѣлый рядъ вспоминокъ въ думцѣ Германа, а въ ночи ожививъ ся въ такій страшный спосѡбъ. Германъ замеръ на мѣсци. Вся тревога, весь забобонный страхъ, що нынѣ потрясавъ его душею, ѡдживъ теперь въ однѡй хвили и вытиснувъ смертельный пѡтъ на Германовѡмъ чолѣ. Якимъ лютымъ поглядомъ дививъ ся на него вужъ! Се той самъ поглядъ, котрый въ снѣ заморозивъ всю кровь въ его серци! Якъ блищала до свѣтла рѡжнобарвна луска на тѣлѣ гадюки! Се тота сама луска, те саме тѣло, що дотыкало ся его въ снѣ, котрого страшный стискъ передавлювавъ его тѣло до кости, запиравъ ему духъ въ груди, высаджувавъ очи зъ головы! Отакъ, се той самъ вужъ! Его сонъ треває далѣ! При меркотячѡмъ блискотѣ свѣчки Германъ бачить wyraзно, якъ вужъ росте, рушаєсь, простує ся, пѡдносить голову до горы, закручує хво-

стомъ широчезнѣ колеса, все ближше, все ближше до него !...

Га! що за думка блисла наразъ въ Германовѣй головѣ? Се не вужь, се безмѣрно довга, зросла до купы и оживлена чарѣвною силою звязка грошей, сребла, золота блискучого! О такъ, се певно такъ! Хибажъ весь блескъ, що бѣе въ очи ѿдъ вужевой луски, — хибажъ се не блескъ золота та сребла? А сесѣ рѣзнобарвнѣ латки на нѣмъ, хиба се не рѣжнѣ векслѣ, контракты, банкноты?... О, се певно, се не вужь его обводивъ своими велитными звоями, а его власне богацтво! А якъ злобно, якъ люто глядить на него зачарована потвора! Она певна своѣи добычи, — она знає, що єи металевымъ перстениямъ, єи горючому блескови нѣхто не уйде! Она знає, що найпевнѣйше не уйде їй Германъ, бо ѿнъ на днѣ пропасти, ѿнъ жертва розпуки, — й она, она завела его сюды!

Германъ все то порозумѣвъ въ однѣй хвилині безмѣрної тревоги. Їнъ заревѣвъ, мовъ ранений звѣрь, ажъ ѿкна задзвенѣли ѿдъ его реву. Їнъ чувъ, що сесѣ одна думка валить въ порохъ, въ нѣщо, его цѣлого вразъ зъ его житемъ, надѣями та плянами, — его прошибло таке саме чутѣ, якого мусѣвъ дѣзнавати чоловѣкъ, котрого заживо четвертують. Зажмуривши очи, ѿнъ въ скаженѣй безпам'яті кинувъ ся напередъ, горѣ стѣною, — захопивъ проклятый образъ и гримнувъ нимъ до землѣ що сили. Золоченѣ рамы розпирсли ся на боки зъ лоскотомъ, — але Германъ не отямивъ ся. Їнъ скочивъ на полотно и мовъ безумный почавъ топтати его, плювати на малюнокъ, здрапувати фарбу нѣгтями, а далѣ приступивши оденъ конецъ ногою, хопивъ за другій и роздеръ на два

куснѣ, — зôмѣвъ ихъ въ клубки и кинувъ геть, черезъ ôкно. Онъ бувъ немовъ въ пароксизмѣ, — груди пôдносили ся и опадали швидко, кровь стукала о пульсы и передъ очима все крутило ся, мѣшало ся, щезало. Онъ убравъ ся и мовъ гоненый вылетѣвъ на улицу.

Була пôвнôчь. Прозôрчасті клубки хмаръ надтягали поволи зô сходу и густою чередою залягли вже бôльшу половину неба. Крôзь невеличкѣ ôдступы мѣжъ ними виднѣло ся темне, глубоке дно неба зъ блискотячими звѣздами. Холодный вѣтеръ потягавъ ôдъ Губицкого лѣса. Нѣмѣ кошары бованѣли въ сумерку своими кôнчастыми, острыми контурами, мовъ огромный остро завершенѣ стоги сѣна. А нижше, надъ землею, все тонуло въ глубокоѣ пôтьмѣ помѣжъ чорными сугорбами. Тôлько улица ширшала передъ Германовыми очима, мовъ розбурханий и разомъ замерзлый потôкъ болота. Покрай неи, надъ ровомъ, ишла вузенька, утоптана стежка для пѣшходôвъ. Германъ поквапно спѣшивъ нею напередъ, спѣшивъ, не думючи куды и за чимъ. Ёго гнало щось зъ дому, — ёму важко було добути ночи въ тôй заклятôй хатѣ, и онъ ишовъ напередъ, долѣ Бориславомъ, немовъ утѣкаючи передъ чимсь, немовъ квапячись до якогось важного дѣла.

— Gott's Fluch über mir! Gott's Fluch über mir! воркотавъ онъ, нагадуючи кроваве, намѣтностью, идіотичнымъ бѣшенъствомъ выкривлене лице Готлиба, и мимоволѣ приспѣшувавъ ходу.

Сонный Бориславъ роскинувъ ся кругъ него, мовъ озеро болота, глины, брудныхъ хатъ, магазинôвъ, фабрикъ, недолѣ и муки. Онъ знавъ добре, що вся тота рôжнородна маса теперь лежитъ мертва, обнята

глубокимъ сномъ, — а прецѣнь холодный вѣтеръ, що вѣявъ ему просто въ лице, такъ сильно и такъ бо-
лѣзно разивъ его нервы, що передъ нимъ немовъ все
довкола колисалось, гойдалось, розрушувалось. Той
мертвий Бориславъ, котрого всевладнымъ паномъ, ца-
ремъ онъ бувъ передъ кôлькама годинами, — теперь,
бачилось, повстававъ противъ него. Домы заступали
ему дорогу, — ямы, мовъ отворені смочі пащи по-
казували ся передъ его ногами, а зъ тыхъ ямъ, изъ
страшенної глубени, чути було роздираючій зойки,
проклятя и крики смертельной распачи та муки ко-
наючихъ. А закимъ Германъ мôгъ отямити ся — при-
виды щезали, лишаючи тôлько въ серци его ледова-
тый холодъ тревоги, мовъ застромлені стрѣлы.

— Gott's Fluch über mir! Gott's Fluch über
mir! — проворкотавъ онъ и попередъ его очи зъ
переражающею живостю перемигнувъ и цѣлый кôстякъ
Ивана Пôвторака, — ба, ему здало ся, що Иванъ стоявъ
ось туй передъ нимъ насередъ дороги и грозивъ ему
своею костяною рукою. Тутъ его думка, що середъ
всеи тои тревоги шибала ся та мѣшала ся, мовъ
птахъ въ самотрѣску, — опинила ся на однôмъ
предметѣ, чепила ся его, мовъ потопаючій слабой
стеблины.

— Що стало ся зъ вѣрникомъ, що такъ рап-
товно поблѣдъ и послабъ, почувши оповѣданя старого
Матѣя? Чи дѣйсно ся слабôсть прийшла такъ, сама зъ
себе? Чи може вѣрникъ почуває ся до чого злого?
По що Матѣй пытавъ ся, коли Иванъ ôдôйшовъ ôдъ
роботы? Чому не хотѣвъ говорити нѣчо бôльше?...
Сесі мысли насували ся теперь Германови до головы,
зъ далеко бôльшою силою, нѣжъ при выплатѣ. Онъ
силувавъ ся — заняти ся виключно тымъ дѣломъ, не

тыкаючимъ просто єго самого, — щобъ хоть троха забути все то, що давило и палило єго мозокъ. Онъ зъ горячкою якоюсь почавъ думати о смерти Івана Пôвто-рака, розбирати и розважати всѣ обставины. Іванъ мавъ думку, заробити тôлько, щобъ мôгъ въ Тустановичехъ купити собѣ хату и кусень поля, и длятого не бравъ щотыждневої выплаты, але жiючи вразъ зъ жiнкою, обходивъ ся дуже скупю єи власнымъ зарôбкомъ, а свôй щадивъ. Наразъ Іванъ пропавъ десь, а коли єго жiнка прийшла до Германа допоминати ся грошей, що заробивъ єи чоловѣкъ, то Германъ увидѣвъ, що въ книжцѣ выдаткôвъ стояло выразно записано єго власною рукою: »взявъ дня того и того всѣ грошѣ.« Але Германъ дармо напружує свою память, щобъ пригадати собѣ, чи онъ плативъ коли сiй грошѣ Іванови на руку. Може бути, що Іванъ взявъ ихъ черезъ руки вѣрника, якъ се неразъ рôпники робять. Але щожъ виходить зъ сего всего? Нѣчо, поки не возьмемъ на увагу блѣдости та слабости вѣрника при оповѣданю Матѣя. Такъ се значить тогды, що Германôвъ вѣрникъ або самъ пхнувъ Івана пяного до ямы, або знавъ о тôмъ и може подѣливъ ся грôшми зъ забôйцею?... То певна рѣчь, що при трупѣ не було нѣякого слѣду грошей. Ахъ, а Матѣй же казавъ, що на Покровы бачивъ, якъ якiйсъ чоловѣкъ пивъ зъ Іваномъ. Хто бувъ той чоловѣкъ? Чому Матѣй не хотѣвъ сего сказати?... Въ тôмъ щось мусить бути!...

Такими невеселыми думками занятый ишовъ Германъ далѣ, щоразъ далѣ, ажъ опинивъ ся геть на самôмъ краю Борислава, де при купцѣ стояло кôлька нужденныхъ, старыхъ, гнилою соломою крытыхъ хатокъ, въ котрыхъ жили рôпники. Въ однôй зъ тыхъ хатокъ, що стояла коло самои дороги, ще свѣтило ся. Се

свѣтло середъ загальнои пѣтьмы звернуло на себе Германову увагу. Онъ тихенько пѣдѣйшовъ къ хатинѣ и заглянувъ крѣзь тѣсне ѡконце до середины. Онъ не знавъ, хто жѣе въ тѣй хатинѣ, и єму зовсѣмъ не ишло о то — дѣзнати ся сего. Щось перло єго придивити ся, якъ жѣють тотѣ рѣпники дома, поза роботою, щѣ говорятъ, чимъ займають ся. Тай того не бувъ Германъ такъ дуже цѣкавый, бо кѣлькожь то разѣвъ заходивъ онъ въ такѣ хатки, кѣлько разѣвъ обзиравъ холоднымъ, згѣрднымъ поглядомъ всю мизероту, котрои повнѣ они були ѡдъ горы до споду! Але нынѣ дивнымъ якимсь способомъ все, на щѣ поглянувъ, выглядало для него не такъ, якъ звычайно, — все, чого дѣткнувъ ся, змѣнювало ся въ щѣ инше, мовъ зачароване. Всякѣ найщѣденнѣйшѣ и найзвычайнѣйшѣ рѣчи показували ся єму нынѣ зъ новыхъ, невиданыхъ доси бѣкѣвъ, — и ось щѣ потягло Германа пѣдъ ѡконце нужденной рѣпницкой хаты. Та ту ждало єго ще одно, зовсѣмъ неспѣдѣване зрушенѣ, котре мусѣло довершити морального перевороту въ єго души, перевороту глубокого, страшного, болѣзного, котрый нынѣ въ нѣмъ звершавъ ся силою всѣхъ вражень житя, наслѣдкомъ всѣхъ добрыхъ и злыхъ силъ, котрѣ онъ въ собѣ виробивъ.

Въ хатѣ, до котрои заглянувъ Германъ крѣзь ѡкно, всѣ свѣдчило о страшной нуждѣ и занедбаню. Тѣсна хатина зъ голыми, давно небѣлеными, закоптѣлыми стѣнами подобала радше на грѣбъ, нѣжь на людске помешканѣ. Бѣльшу половину вѣльного мѣсця въ нѣй забирала глиняна печь зъ припѣчкомъ, до котрого припиравъ дощаный тапчанъ, застеленый соломѣю и накрытый грубою веретою. Отъ и тѣлько всеи постели! Нѣ стола, нѣ стѣльца не було. На жердцѣ

надъ тапчаномъ висѣло кôлька лахôвъ жѣночихъ, а надъ тапчаномъ, на трехъ шнурахъ, дощана, грубо збита колиска. Тôлько всеи посуды побачивъ Германъ въ серединѣ! На тапчанѣ сидѣла молода ще, хоть нуждою и невсыпущою важкою працею страшно пôдточена жѣнка. На нѣй була брудна, зрôбного полотна сорочка и ще бруднѣйша мальованка, а на головѣ старый чепець и поверхъ него надвержена дѣрава хустина непевной барвы, зъ пôдъ котрой спадало довге волосѣ. Она одною рукою зъ легка погойдувала колиску, а другою часть ôдъ часу утирала слѣзы, що, видно, на силу перли ся ѣй до очей. Германъ знавъ добре тоту жѣнку, — то була вдова по Иванѣ Пôвтораку. Передъ нею, обернений до ôкна бокомъ, сидѣвъ на припѣчку старый Матѣй, зъ неôдступною файчиною въ зубахъ.

— Ей, Марисе, Марисе! говоривъ старый Матѣй мягкимъ, тремтячимъ голосомъ, — не такого я житя надѣявъ ся для тебе тай для Ивана! Та що! Не знати, чи Богъ не судивъ, чи лихѣ люде не дали!

Марися замѣсть ôдповѣди заридала въ голосъ, захлипала, мовъ дитина.

— Цить же бо, — уговорювавъ Матѣй, — не часъ теперъ плакати, — нѣчо не поможе, лишъ здорова шкода! Тогды було плакати та кричати, коли пропавъ зо свѣта, — тогды бы то було ся бодай на щось здало, — а теперъ!...

— Охъ, Господоньку мôй, — зойкнула бѣдна жѣнка, — абожъ я нещаслива знала, де ôнъ ся пôдѣвъ? Говоривъ ми, що пôде до Дрогобича, а ôдтамъ до Тустановичъ, щобы доразу сторгувати той нещасливый грунтъ, — потому ще десь мавъ пôти. Що небôжчикови не кажу: »отъ, може бы лѣпше було

туй де ближше купити яку пустку, — и до работы близько и всё» — а онъ до мене: »най мене, каже, Богъ боронить одъ тои работы, — не хочу єи на на очи видѣти! Волю зъ голоду гинути межи добрыми людьми, — косити, молотити, на жорнахъ молоти, — щобудь робити за кусникъ хлѣба, нѣжь маю ту день бути въ тѣй западни!» Тай якъ пѣйшовъ — и на нынѣшній день!

Матѣй порушивъ ся на своѣмъ мѣсци, почувши сю мову.

— А коли то було, не знаєшь? спытавъ онъ. Коли Иванъ пѣйшовъ?

— Та онъ выбравъ ся якось вечеромъ на самой Покровы. Не знаю, — казали другі, що го ще видѣли у Кирницкого.

— А потому чи вернувъ назадъ зъ мѣста?

— Та щось говорили, що вернувъ, — и грошѣ, кажуть, взявъ одъ пана.

— А ты го видѣла потому?

— Нѣ, не видѣла.

— А знаєшь допевно, що грошѣ одобравъ?

— Знаю допевно, бомъ ще сама ходила до пана пытати ся. Чекаю цѣлый тыждень — нема Ивана. Я иду до пана, щобы бодай грошѣ оддавъ. — »Що, каже, — то ты приходишь по грошѣ, а твоѣй чоловікѣ ино-що вчера ту бувъ и грошѣ одобравъ!» Ще ся рострѣскотавъ на мене! тай тѣлько всего!

Матѣй слухавъ тои бесѣды зъ напруженою увагою и бачилось, укладавъ щось въ головѣ. Довгу хвилю мовчали обоє.

— Пропало! сказавъ вкѣнци Матѣй, важко зѣт-хаючи, — нема що и згадувати! Якъ му ся якій лихій чоловікѣ прислуживъ, то най му Богъ одпла-

титъ за все! Добранѣчь, небого! Не плачь, не жури
ся, — чень то колись Богъ дастъ добро!

— Ой, уже! ѳдказала жѣнка заходячи ся зѣ
плачу. Буде менѣ добро, але ажъ на тамтѣмъ свѣтѣ,
не ту! Бувайте здоровѣ, — най вамъ Богъ стокротне
ѳдплатить, що прийшли мене бѣдну потѣшити.

Матѣй не кажучи и слова бѣльше, выйшовъ зѣ
хатины. Германъ сховавъ ся за угло и видѣвъ ще
кѣлька крокѣвъ, якъ старый рѣпникъ ишовъ, роскла-
даючи руками та воркотячи щось пѣдъ носомъ, немовъ
нараджуючись зѣ самымъ собою. Але швидко старый
щезъ въ пѣтьмѣ, а Германъ весь дрожачи зѣ холоду
и ѳдъ навалу новыхъ думокъ та догадокъ, ставъ
зновъ пѣдъ ѳкно. Ёго тверде сердце таяло на видѣ
той нещасливой жѣнки, ѳнъ выразно чувъ, що коли
она говорила, слѣзы тисли ся до ёго очей — важкѣ,
горющѣ, давно не виданѣ слѣзы! ѳнъ чувъ и бачивъ
ажъ теперъ, що зѣ нынѣшнимъ днемъ кѣнчить ся для
него старе житѣ, а завтра настане нове. ѳнъ знавъ
добре, що завтрѣшний день застане ёго вже зовсѣмъ
не тымъ чоловѣкомъ, якимъ заставъ ёго вчера. Пе-
реворотъ вершивъ ся быстро въ ёго души, переворотъ
глубокѣй и сильный. Що мало бути змѣстомъ нового
житя якѣй мавъ бути ёго напрямъ, того Германъ не знавъ,
надъ тымъ не мѣгъ застановити ся. Тай що ёму до
того? Коли старый будынокъ звалить ся, коли руины
згорять и спопелѣють, то и новый будынокъ поста-
вити не тяжко. Якѣй будынокъ? По що? Зѣ чого? —
покаже часъ, покаже потреба, покаже совѣсть!

По выходѣ Матѣя, Иваниха замкнувши дверѣ,
стояла довгу хвилю насередѣ хаты, мовъ остовпѣла.
Слѣзы не текли зѣ пѣдпухлыхъ, почервонѣлыхъ очей,
— зѣйку, заводу, плачу не чути було ѳдъ неи. Она

стояла нерухома и гладѣла нѣмо на свою дитину, що спала въ колисцѣ. Тільки лице єи показувало, якій бѣль лютивъ ся въ єи серци, якъ она терпѣла. Але хвиля роспуки минула, — рвучою рѣкою выбухло затаєне горе.

— Дитино моя, дитино моя! ридала она припадаючи до колиски. Нема твого тата, — не прийде вже нѣколи. А ты, бѣднятко, вже такъ красно кличешъ: та-та-та! Не докличешъ ся тата нѣколи, мѣй ангелику миль, не докличешъ! На когожь намъ теперь надѣяти ся? Хто намъ допоможе въ слабости, въ недоли? Хто догляне, поратує? Господи, чому лишивъ мене на таку тяженьку недолю!...

Хлипанє перервало єи завѣдъ. Дитина въ колисцѣ пробудилась ѡдъ єи голосу и пѣдняла головку въ гору, вытягла рученята до мамы.

— Та-та-та! пролепетала дитина. Та-та-та!

Бѣдна вдова заридала ще дужше. Невинный, любый голосъ дитины рѣзавъ єи мовъ нѣжь у серце глубоко. Она цѣлувала ручки дитины, обливаючи ихъ горячими слезами.

Германъ стоявъ пѣдъ ѡкномъ, мовъ громомъ прибитый. Сесь образъ нужды, розбитыхъ надѣй, роспуки побѣчь дитинячої несвѣдомости, довершивъ того, що не довершили всѣ рѣжнороднѣй а такѣ сильнѣй враженя нынѣшного дня. Горячѣ слѣзы жбухнули зъ єго очей. Єго рука судорожно здавила въ кишени цѣлу купу срѣбнякѣвъ. Онъ розмахнувъ ся и зъ цѣлои силы кинувъ ними крѣзь шибу до середини хаты. Брязнуло розбите скло, — дзенькнуло срѣбло, розсыпаючись по хатинѣ. Той брязкъ и дзенькѣтъ прора-

живъ Германа не меньше, якъ саму Иваниху. Въ его ушехъ онъ звучавъ, якъ зойкъ нарѣканя, роспуки та жалю. Якась дика, незнана сила поверла его и онъ пустивъ ся що силы утѣкати горѣ улицею, ажъ земля пѣдъ нимъ задуднѣла.

— Господи, що се таке? — срикнула перелякана Иваниха, почувши брязкъ выбитой шибы. Она озирнула ся и зачудованымъ окомъ дивила ся на срѣбло, що котило ся въ рѣжнѣ стороны по хатѣ. Що се? Одки тотъ несподѣванный даръ? Хто змилосердивъ ся надъ ей нуждою и такимъ чуднымъ способомъ посилає ей помѣчь?... Она зъ диву довго не могла прийти до себе. Ажъ плачь дитины потверезивъ еѣ. Она выбѣгла на двѣръ, — але пѣдъ хатиною не було нѣкого, тѣлько швидкѣй стукъ людскихъ кроковъ по улицѣ показувавъ, куды утѣкавъ Германъ.

*

*

*

И що дальше?

Ехъ, милѣ читателѣ, дальше жите пѣшло своимъ звычайнымъ ладомъ, — Германъ въ доброго чоловѣка не перемѣнивъ ся. Его милосердный порывъ пѣдъ ѡкномъ бѣдной вдовиной хаты бувъ хвилевый; хвиля минула, и онъ мусѣвъ зновъ стати ся тымъ, чимъ зробило его цѣле жите — холоднымъ, безсердечнымъ спекулянтномъ, не зважающимъ на стонъ нужды и слѣзы вдовинѣ.

И Мошко ставъ у Германа дальше за наставника, а хотъ Иваниха и Матѣй удались до суду, щобъ

перепровадивъ слѣдство надъ вынайденымъ трупомъ, то хто докаже Мошкову вину, коли его власна совѣсть мовчить? Кого доля засудила на потолоченѣ, той буде потолоченый, — нѣякій судъ не выдвигне его, хиба онъ самъ выдвигнесь. Але се далека-далека исторія.

Музей Іа. Станка	
по . . .	3123
Інв. №	451
Група	КН

20

